

T.C.
AFYONKARAHİSAR
BELEDİYESİ

Yasınar

Yerel Tarih ve Kùltür Dergisi
Eylùl 2025 - Sayı: 29

Zafere Giden Yol;
**ŞUHUT'TAN
KOCATEPE'YE**
BELGESELİNDE RÖPORTAJLAR
Sayfa 15-22

Röportaj;
İbrahim Alimoğlu
Sayfa 44-49

Büyük Taarruz:
**Mustafa Kemal'in
Stratejik Dehası**
Sayfa 4-8

En büyük Afyonkarahisarlı
Ali Çetinkaya
Sayfa 9-14

ISSN: 1305-4578

KOCATEPE'DEN

Dağ başına karlar yağmış, inceden inceden
Yurduma hançer saplanmış, niceden niceden
Al Bayrak aşkları coşmuş, gönülden gönülden
Düşman titreten ses Afyon, tam Kocatepe'den

Avrupa hesap yapmış mış, hafiften hafiften
Al Bayrak inecekmiş mış, gökteki gönderden
Günlerini görecekmış, genç yaşlı Mehmet'ten
Yunan titreten ses Afyon, tam Kocatepe'den

Tarihe bakın! Aylardan, kutsaldır Ağustos
Alpaslan'la başlamıştı, zaferdir Ağustos
"İlk Hedef Akdeniz ileri," emridir Ağustos
Otuz Ağustos'a yol var, bu Kocatepe'den

Akşehir'den gelen yoldu, tam Kocatepe'ye
ATATÜRK karargâh kurdu, plan Kocatepe'ye
Şuhut'tan ilk taarruzdu, yol Kocatepe'ye
Mantarlıtepe' den yol var, tam Kocatepe'ye

Dört otuz, topçu atışı, vur Tınaztepe'den
Saat dokuz otuz Zafer, var Belentepe'den
Atatürk'e verilen söz, var Çiğiltepe'den
Al Bayrak aşkına yollar, var Kocatepe'den

Kahramanca çarpışıyor, Yüzbaşı Agâh
Yunan anası çekiyor, yanarak ahu vah
Türk'e hürriyet güneşi, doğuyor bu sabah
Ya istiklal ya ölüme, yol Kocatepe'den

Tarihten ibret alın, söz var ŞAHİNTEPE'DE
Aydınlığa giden yol var, hüznü tepeden
Vur Yunana ova bayır, dağ demeden
Otuz Ağustosa Yollar var Kocatepe'den

AHMET HİDAYET ŞAHİNTEPE

Eğitimci -Yazar

TAŞPINAR DERGİSİ

Yerel Tarih ve Kültür

Kuruluş: 1932

EYLÜL 2025 Sayı: 29

ÜCRETSİZDİR

Yerel Süreli Yayın

ISSN : 1305-4678

İMTİYAZ SAHİBİ

Afyonkarahisar Belediyesi Adına
Afyonkarahisar Belediye Başkanı

Burcu KÖKSAL

GENEL YAYIN YÖNETMENİ

Afyonkarahisar Belediyesi Başkan Yardımcısı

Eylem AYAR

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Kent Tarihi ve Tanıtımı Müdürü

Dilek ORDU

EDİTÖR

Şadiye Hoşgör ÖNER

Ahmet KARAMEMİŞ

KATKIDA BULUNANLAR

Başak Özlem ÖZAMAY

REDAKSİYON

Kübra ÜYE

TASARIM

Ramazan GÖLCÜK

DİJİTAL ADRES

www.taspinardergisi.org

İDARE YERİ

Afyonkarahisar Belediyesi
Kent Tarihi ve Tanıtım Müdürlüğü

Telefon : 0 272 214 22 2

basinyayin@afyon.bel.tr

Bu dergide yer alan yazı, makale, fotoğraf ve illüstrasyonların elektronik ortamlar da dahil olmak üzere çoğaltılma hakları yalnızca Afyonkarahisar Belediyesi'ne aittir. Yazılı izin olmadıkça (makul alıntılar) dışında bir kısmının ya da tamamının çoğaltılması, fotoğrafların kullanılması yasaktır. Yayınlanan yazıların hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Editörden

Taşpınar Dergisi'nin 29. sayısı ile siz değerli okurlarımızla yeniden buluşmanın heyecanını yaşıyoruz. Taşpınar; bir zamanlar şehre can veren su gibi, bugün de kültür dünyamıza yön veren satırlarla akma-ya devam ediyor.

Bilindiği üzere Taşpınar Dergisi ilk olarak 1932 yılında Afyon Halkevi tarafından yayımlanmaya başlamış ve 1950'ye kadar süren 1. yayın döneminde 160 sayı çıkmıştır. 1963-1968 yılları arasında yine Afyon Halkevi bünyesindeki 2. yayım döneminde ise 21 sayı yayımlanmıştır. Afyonkarahisar Belediyesi bünyesindeki 3. yayın döneminde ise yeni yayımlanan bu dergi ile birlikte 29. sayıya ulaşılmıştır.

Taşpınar Dergisi, yayım hayatına başladığı ilk günden bu yana Afyonkarahisar'ın kültürel, edebi ve tarihi birikimini sayfalarına taşıdı. Yıllar içinde şehrin sanatını, edebiyatını ve tarihini koruyarak gelecek nesillere aktaran önemli bir köprü kurdu ve hemşehrilerimizin gönlünde özel bir yer edindi.

Bu sayımızda, Mustafa Kemal Atatürk'ün askeri dehası ve onun önderliğindeki Büyük Taarruz'un stratejik önemi yer alıyor. En büyük Afyonkarahisarlı Ali Çetinkaya'nın mücadele dolu hayatına, Şah İsmail Özalp gibi değerli isimlerin şahsiyetine ışık tutuyoruz. Onların hikâyeleri, bizlere sadece geçmiş değil, bugünü de daha iyi anlama fırsatı sunuyor. Sultan Divani'nin Anadolu'ya yaydığı sevgi ve hoşgörü mirasını simgeleyen Mevlevihanelerden, geleneksel Afyonkarahisar evlerinin kapılarını süsleyen eşsiz kapı tokmaklarına kadar şehrimizin kültürel dokusunu ilmek ilmek işledik. Dergimizin sayfalarında gezinirken, edebiyattan sanata ve tarihe uzanan zengin bir yelpazede birçok farklı konuya değindiğimizi göreceksiniz.

Her satırında emek, gönül ve vefa olan bu derginin ortaya çıkmasında katkı sağlayan tüm yazarlarımızı, araştırmacılarımıza ve siz değerli okuyucularımıza gönülden teşekkür ediyoruz.

Nice sayılarda aynı heyecanla buluşmak dileğiyle...

Sevgiyle ve muhabbetle...

Şehrimizin Hafızası, Cumhuriyetimizin Nefesi: **TAŞPINAR**

Afyonkarahisar, bağımsızlığın ve Cumhuriyetin en güçlü harcının yoğrulduğu şehirlerden biridir. Taşpınar Dergisi de 1932'den bugüne; şehrimizin sesini, belleğimizi ve ortak duygumuzu taşımış köklü bir mecradır. Bugün, 29. sayısı ile yeniden sizlerle buluşuyor.

Geçmişte basılı olarak hayat bulan dergimizi, artık dijital ortamda yayımlıyoruz. Bu değişim yalnızca ekonomik bir tercih değil; aynı zamanda şehrimizin sesini, kültürünü ve hafızasını daha geniş kitlelere ulaştırma gayretimizin bir sonucudur. Artık Taşpınar'a dünyanın dört bir yanından ulaşılabilir, Afyonkarahisar'ın sözü dijital sayfalardan evrensel bir yanıya dönüşecektir.

Bu sayımız, şehrimizin kaderini değiştiren Büyük Taarruz'un yıl dönümünde sizlere ulaşıyor. Kocatepe'de yakılan bağımsızlık ateşini, şehrimizin işgalden kurtuluşunu ve kahramanlarımızı bir kez daha saygıyla anıyoruz.

Büyük Önderimiz Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün "fikri hür, vicdanı hür" genç nesiller ideale yürekten bağlı bir Cumhuriyet kadını olarak; millî kültürümüzün taşıyıcısı olan her eseri kıymetli görüyorum. Taşpınar, Afyonkarahisar'ın sözünü bugüne, bugünün sözünü yarına emanet eden bir edebiyat ve düşünce ocağıdır. Şehrimizin tarihine, sanatına, bilim, ekonomi ve çevre alanlarındaki araştırmalara kapımız sonuna kadar açık.

Bizim için Taşpınar yalnızca bir dergi değildir. O, Cumhuriyetin fikir ocaklarından beslenen bir kültür mirasıdır. Şehrimizin hafızası, edebiyatımızın kaynağı, sanatımızın nefesidir. Bugün bu emaneti yeniden sahipleniyor ve dijital bir gelecek için adım atıyoruz. Atatürk'ün gösterdiği yolda, Cumhuriyetimizin ikinci yüzyılında; Afyonkarahisar'ın sesini daha gür, daha güçlü bir şekilde duyuracağız.

Sevgi ve saygılarımla,

Burcu KÖKSAL
AFYONKARAHİSAR BELEDİYE BAŞKANI

İÇİNDEKİLER

BÜYÜK TAARRUZ: MUSTAFA KEMAL'İN STRATEJİK DEHASI	5
EN BÜYÜK AFYONKARAHİSARLI "ALİ ÇETİNKAYA"	9
"ZAFERE GİDEN YOL: ŞUHUT'TAN KOCATEPE'YE"	
BELGESELİNDE RÖPORTAJLAR	15
SON MEVLEVÎLERDEN ŞAH İSMAİL ÖZALP'IN HAYATI, ESERLERİ, EDEBÎ ŞAHSİYETİ	23
BOLVADIN ALACA CAMİİ VE HASENİYYE MEDRESESİ	31
SULTAN DİVANİ TARAFINDAN AÇILAN MEVLEVİHANELER	35
TAŞIN KALBİNDEN SANATIN RUHUNA: "BİR LİDERİN VİZYONU"	
İBRAHİM ALİMOĞLU (RÖPORTAJ).....	44
KAPI TOKMAKLARI VE HALKALARI	50
AFYONKARAHİSAR'DA KADİM BİR SANAT: KEÇECİLİK VE KEÇE USTALARI	57
KENTSEL SİT	60
ANTİK ÇAĞDA BÜYÜK MENDERES	66
(AFYON) KARAHİSAR KAYALIKLARI	72
DÜNYAYA MERMERİYLE İMZASINI ATAN KENT İSCEHİSAR (DOKİMEİON)	77
KÜÇÜK ÂŞIK LEMAN SULTAN	80
AFYONKARAHİSAR'IN BELEDİYE BAŞKANLARI "AHMET HAZIM BOZCA"	89
AFYON'DA HAYAT BULAN BİR KÜLTÜREL MİRAS ÖRNEĞİ: ÂDİNE GELENEĞİ	94
"AL FADİMEM" TÜRKÜSÜNDEKİ FADİME PSİKOLOJİK DANIŞMAYA GİTSEYDİ NE OLURDU?.....	101
GASTRONOMİ ŞEHRİ AFYONKARAHİSAR'IN PATENTLİ LEZZETLERİ	106
TARİHİN ALTIN SAYFALARINDAN BİR YAPRAK AFYONLU BİR YİĞİT	108
HURMA (FİRMA) BAKLAVASI (AFYONKARAHİSAR MUTFAĞINDAN)	110

”
9

”
23

”
35

”
5

”
50

BÜYÜK T

Dr. Naim BABÜROGLU*

Hilal-i Ahmer Cemiyetinin kurduğu Konya Mecruhîn Hastanesi Büyük Taarruz sırasında ağır yaralı askerlerin tedavi edildiği en önemli merkezlerden olmuştur.

Türk İstiklal Savaşı, 15 Mayıs 1919'da İzmir'in iş-galiyle başlar. 11 Ekim 1922 tarihinde, Mudanya Ateşkes Anlaşması'yla askeri harekât son bulur. Savaş meydanın-da kazanılan askeri zafer, 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla masada taçlandırılır. Böyle-ce, İstiklal Savaşı amacına ulaşır.

Başkomutan, taarruz kararını, sadece Batı Cephesi Komutanı İsmet (İnönü), Genel Kurmay Başkanı Fevzi (Çak-mak) ve Milli Savunma Bakanı Kazım (Özalp) paşalarla gö-rüşür.

İstiklal Savaşı hedefinin gerçekleştirilmesi için belir-lenen askeri stratejide üç cephe vardır.

Doğu, Güney ve Batı cepheleri. Her cephede, ayrı strateji uygulanır.

Batı Cephesi'nde; Sakarya Meydan Muharebesi so-

* EMEKLİ TUĞGENERAL - Aydın Üniversitesi - Öğretim Üyesi

TAARRUZ

Mustafa Kemal'in Stratejik Dehası

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa Kocatepe'de Büyük Taarruzu Komuta Ederken (26 Ağustos 1922)

nuna kadar Stratejik Savunma, **Sakarya Meydan Muharebesi sonundan itibaren stratejik taarruz ve kesin sonucun alınması.**¹

BATI CEPHESİ

Birinci İnönü Muharebesi'nin başından Sakarya Meydan Muharebesi'nin sonuna kadar Stratejik Savunma; Sakarya'da ise Mevzi ve Oynak Savunma esasları uygulanır.

26 Ağustos 1922'de başlayan Stratejik Taarruz, 30 Ağustos Başkomutan Meydan Muharebesi'nden sonra Başarıdan Faydalanma ve Takip Harekâtına dönüşür.²

BÜYÜK TAARRUZ HAZIRLIKLARI

15 Eylül 1921 günü Sakarya Meydan Muharebesi Zaferi'nin hemen ardından, 15 Eylül 1921'de Başkomutan

¹ Suat İlhan, *Harp Yönetimi ve Atatürk*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, s. 49, 50.

² Suat İlhan, *Harp Yönetimi ve Atatürk*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, s. 49, 50.

Mustafa Kemal Paşa tüm yurtta seferberlik ilan eder.

Seferberlik emrinin uygulanacağı yurt topraklarında 9.5 milyon nüfus, işgal altındaki Batı Anadolu ve Doğu Trakya'da dört milyon nüfus bulunuyordu.³

Bu dönemde, yabancı uzmanlar: **"Türk ordusu çıplak denilecek kadar kötü giydirilmişti"**, derler.

Batı Cephesi takviye edilir ve asker mevcudu ilk defa 200 bine çıkar.

6 Mart 1922: Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, ordunun taarruz kararına ilişkin mecliste bir konuşma yapar. Batı Cephesi'ni denetler. 40 gün süreyle tüm komutanlarla görüşür. Tatbikatlar yaptırır. Birliklerin savaşa hazırlık durumunu yerinde tespit eder.

16 Haziran 1922: Başkomutan taarruz kararını, sa-

³ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996, s. 53.

dece Batı Cephesi Komutanı İsmet (İnönü), Genelkurmay Başkanı Fevzi (Çakmak) ve Mili Savunma Bakanı Kazım (Özalp) paşalarla görüşür.

18 Haziran 1922: 1'inci Ordu Komutanı Ali İhsan Sabis Paşa, İsmet Paşa ve astlarıyla yaşadığı sorunlar nedeniyle görevden alınır. Başkomutan, Ordu Komutanlığı'nı Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'ya ve Refet Bele'ye teklif eder, kabul etmezler.

29 Haziran 1922: 1'inci Ordu Komutanlığı'na Nurettin Paşa görevlendirilir.⁴

Mustafa Kemal Paşa, Taarruz öncesi diplomasi adımları atar. Mart 1922' de Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal (Tengirşek)'i İngiltere ve Fransa'ya; ardından Temmuz 1922'de İçişleri Bakanı Fethi Okyar'ı İtalya, Fransa ve İngiltere'ye gönderir, fakat elleri boş dönerler.

Başkomutan, bir yandan mecliste kendisine karşı olan gruplarla uğraşırken diğer yanda taarruz hazırlıklarını yürütüyordu. Milleti, meclisi ve orduyu taarruz için hazırlıyordu. Mustafa Kemal Paşa, taarruzun amacının düşmanı imha etmek olduğunu belirler. Araç ise, amacı gerçekleştirecek olan Türk ordusunun yeterli bir düzeye getirilmesi idi. Çünkü, düşman kuvvetleri üstündü. Savaş prensiplerine göre, taarruz eden tarafın düşmandan üç kat üstün olması gerekiyordu. Oysa düşman; asker sayısı, silah, uçak ve araç açısından Türk ordusundan daha üstündü.

Ordunun çoğunu Afyon bölgesine toplamakla savaş için gerekli lojistik destek kolaylığı sağlanacaktı. Asıl taarruzu, Afyon'un güney bölgesinden yaparak baskın etkisi oluşturacaktı. İngiliz desteğindeki Yunanlar, Ahır dağları geçilemez engel diye Afyon'un güneyinden bir taarruzu beklemediler. Oysa 5'inci Süvari Kolordusu, gerekli hazırlığı yaparak, arzu edilen baskın etkisini oluşturacaktı.

23 Temmuz 1922: Başkomutan, İngiliz General Townshend ile Konya'da görüşür.

28 Temmuz 1922: Aldatma ve gizlilik kapsamında, Cuma günü ordu birlikleri arasında, Akşehir'de futbol maçı düzenlenir ve basına verilir. Komutanlar da bu maça katılırlar. Aynı günün akşamı, komutanlarla taarruz planı görüşülecektir.

28/29 Temmuz 1922 gecesi: Akşehir'de, saat 21.00'de Başkomutan, İsmet Paşa, Fevzi Paşa, Ordu ve Kolordu komutanlarıyla toplantı yapar ve taarruz planı görüşülür.

⁴ Ahmet Yavuz, *Başkomutan*, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul, 2021, s. 370, 373.

Kocatepe, Afyonkarahisar, 26 Ağustos 1922

2'nci Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa plana karşı çıkar. **“100 bin kişiyi düşmandan habersiz intikal ettiremezsiniz. Baskın niteliği kaybolursa plan çöker...”** dediği söylenir. Cephe taarruzu önerir. Ve şu ünlü sözü söylediği belirtilir: **“Buna karar verenler tarihe karşı, büyük vebal altında kalırlar. Adama vatan haini derler. Hepimizi meclisin önünde asarlar.”** Mustafa Kemal Paşa'nın cevabi sert olur: **“Korkmayın paşam. Tarihe ve millete karşı bütün sorumluluk bana aittir.”**

Toplantıda, taarruz hazırlıklarının 15 Ağustos'a kadar bitirilmesi emri verilir. Afyon'un kuzeyinde oyalama, tespit; Afyon'un güneyinde ise cepheyi yarma ve kuşatma yapılacaktı.

Afyon ile 40 km batısındaki Çiğil Tepe arası asıl taarruz; Kalecik Sivrisi-Tınaz Tepe arası 12 kilometrelik alan ise yarma bölgesidir.

6 Ağustos 1922: Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa komutanlara gizli olarak Taarruz emrini verir.

14 Ağustos 1922: Afyon'un doğusunda, 2'nci Ordu emrinde bulunan iki kolordu, yaklaşık 55 bin asker, gizlice Afyon'un güneyine, asıl Taarruz Bölgesi'ne intikal ettirilmeye başlanır. İntikal gece yapılacak ve 10 gün sürecektir.

17 Ağustos 1922: Gizlilik ve aldatma kapsamında Ankara'da büyük ziyafet verileceği ve yüksek rütbeli ko-

mutanların Ankara'ya hareket ettikleri haberi yayılır. Başkomutan, bu aldatma haberi yayıldığı anda cepheye, Akşehir'e gelir.

21 Ağustos 1922:

Aldatma planı gereği, Çankaya'da çay verileceği haberi "Hakimiyet-i Milliye" gazetesinde yayımlanır.

Bu arada Mustafa Kemal Paşa, cephede okumayı sürdürür. Reşat Nuri Güntekin'in "Çalıkuşu" romanını 21/22 Ağustos 1922 gecesi okur.

24 Ağustos 1922:

Başkomutan ve Komutanlar Akşehir'den ayrılırlar. Şuhut kasabasında kalırlar.

Türk komutanları 24 Ağustos'ta Şuhut kasabasına geldiklerinde, Yunan komutanlar Afyon Orduevinde düzenlenen baloya katılıyorlardı. Başkomutanın gizlilik ve aldatma planı böylece istendiği sonucu vermişti.

25 Ağustos 1922: Başkomutan, komutanlarla birlikte taarruzun sevk ve idare edileceği Kocatepe eteğinde çadırı ordugaha geçerler.

25 Ağustos 1922: Cuma günü saat 12.00'de Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, ordulara ve Kocaeli Grubu'na Taarruz Emri'ni gönderir.

12 piyade tümeni, üç süvari tümeni olmak üzere toplam 15 tümen 650 kilometrelik cephede, kuvvet çoğunluğu Afyon ve güneyinde taarruza hazırdır.

Yunan ordusu, Afyon-Eskişehir bölgesinde beş savunma hattı hazırlanmıştı. Bir İngiliz Kurmay Subayı mevzileri inceler: "Türkler bu mevzileri 4-5 ayda geçebilirlerse, bir günde düşürdüklerini iddia edebilirler" şeklinde rapor verir.⁵

26 Ağustos 1922 saat 3.30: Başkomutan ve komutanlar, gecenin karanlıkları içinde, atlara binerek Koca Tepe'ye hareket ederler.

26 Ağustos 1922 saat 5.30: Dünya savaş tarihinin

Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, Kocatepe'de Taarruzu Takip Ederken (26 Ağustos 1922)

en haklı, en meşru ve en kutsal savaşlarından biri olan Büyük Taarruz, Mustafa Kemal Paşa'nın komutasında, topçu ateşiyle başlar. Taarruz'un 4.30'da başlaması planlanmıştır. Ancak, sis nedeniyle 5.30'a kaydırılır.

Düşman beklemediği bir yerden baskına uğramıştır. 26 Ağustos'ta, Yunan ordusunun ilk mevzileri ele geçer. 27 Ağustos'ta Türk kuvvetleri Sincan ve Afyon ovalarına iner. Düşman kaçış halindedir.

29-30 Ağustos 1922 gecesi. Mustafa Kemal Paşa şöyle anlatır: "29-30 Ağustos gecesi sabaha karşı Cephe Komutanlığı Harekât Şube Müdürü Kurmay Binbaşı Tevfik Bıyıklıoğlu bana haritayı getirdi. Haritada düşman kuvvetlerinin güney, doğu ve kuzeyden kuşatıldığını gördüm. İstedğim durum oluşuyordu. Derhal İsmet ve Fevzi Paşaları çağırttım. Fevzi Paşa'ya 2'nci Ordu Bölgesine, ben de 1'inci Ordu Bölgesine bizzat gittik. Ordu Komutanı'nın yanına gittim. Esir subaylarla görüştim. Trikopis'in çember içinde olduğunu söyledi. Kolordu Komutanı'na emir verdim esir alıp getirsin..."⁶

30 Ağustos Zaferi olmasaydı, Cumhuriyet olmayacaktı. Bu vatan işgalcilerin pençesinde kalacaktı. Camide ezan okunmayacak, göklerde bayrak dalgalanmayacaktı.

⁵ İsmet Görgülü, *Türk İstiklal Harbi*, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 108.

⁶ Bedrettin Tuncel, *30 Ağustos Zaferi'nin ilk kutlanması*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1972.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, 30 Ağustos 1922 günü muharebe alanında bulunan Dumlupınar yakınında Zafer Tepe’den bu taarruzu yönetir. Bu muharebenin adı, **Başkomutan Meydan Muharebesi’dir.**

31 Ağustos 1922: Başkomutan, 31 Ağustos’ta savaş alanını İsmet Paşa ile dolaşır. Kalıntıların içinde bir Yunan sancağı görür. Yaver Muzaffer’e "yerden kaldırın" der. Muzaffer alır ve topun üzerine bırakır. Çünkü sancak, bir milletin şerefini temsil eder. Mustafa Kemal, bu yüzden Atatürk...

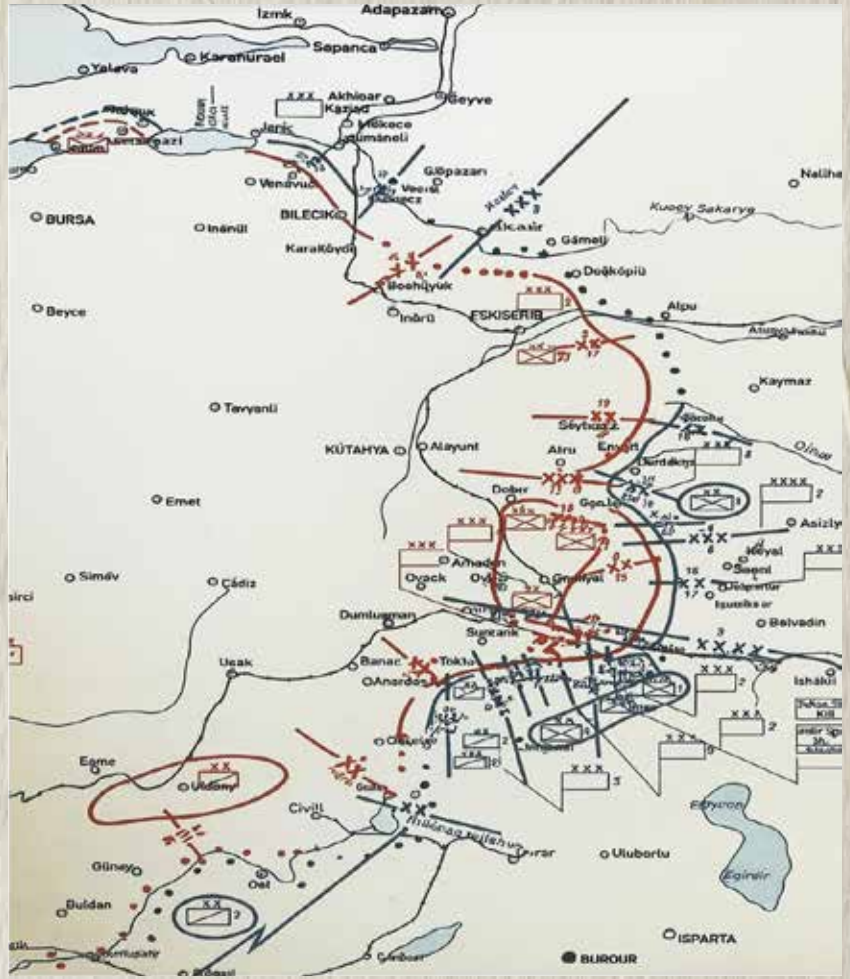
1 Eylül 1922: Başkomutan, **"Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz’dir ileri!.."** emrini verir. Türk Ordusu, 10 günde yaklaşık 400 kilometre yol alır ve İzmir’i kurtarır. Türk Ordusu’nun bu hızı, İkinci Dünya Savaşı’nda "Yıldırım Harbi Doktrini”nin esasını oluşturur.

Mustafa Kemal Paşa 41 yaşındadır. Büyük İskender, Hannibal, Napolyon, Büyük Frederik, Moltke, Clausewitch gibi strateji ve savaş ustalarını çok iyi inceleyen Başkomutan, savaşın ve stratejinin ustasıydı.

Falih Rıfki Atay, 30 Ağustos Zaferi için şunları yazacaktır: **"Nemiz varsa, bağımsız bir devlet kurmuşsak, hür vatandaş olmuşsak, şerefli insanlar gibi dolaşıyorsak, yurdumuzu Batı’nın, vicdanımız ve kafamızı Doğu’nun pençesinden kurtarmışsak, şu denizlere bizim diye bakıyor, bu topraklarda ana bağrının sıcaklığını duyuyorsak, belki nefes alıyorsak, hepsini, her şeyi 30 Ağustos Zaferi’ne borçluyuz."**⁷

30 Ağustos Zaferi olmasaydı, Cumhuriyet olmayacaktı. Bu vatan işgalcilerin pençesinde kalacaktı. Camide ezan okunmayacak, göklerde bayrak dalgalanmayacaktı.

Üç Mustafa’yı; Mustafa Kemal Atatürk’ü, Mustafa İsmet İnönü’yü ve Mustafa Fevzi Çakmak’ı; vatandan başka sevgili bilmeyen o kahramanları saygı ve minnetle anıyorum... Ruhları şad olsun...

26 Ağustos 1922 Büyük Taarruz’da Batı Cephesi

Kaynakça

Artuç, İbrahim, Büyük Dönemeç Sakarya Meydan Muharebesi, Kastaş Yayınları, 1985.

Atatürk, Mustafa Kemal NUTUK, (Yay. Haz. Taha Mazman), Toplumsal Çözüm Yayınları, İzmir,

2009, s. 43; Hamza Eroğlu, Türk İnkılap Tarihi, Savaş Yayınları, Ankara, 1990.

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri Cilt I, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara, 1961.

Erikan, Celal, Kurtuluş Savaşı Tarihi, (Yay. Haz.: Rıdvan Akın), Türkiye İş Bankası Yayınları,

İstanbul, 2008.

Eroğlu, Hamza, Türk İnkılap Tarihi, Savaş Yayınları, Ankara, 1990.

Harp Akademileri Komutanlığı, Atatürk’ün Jeopolitik ve Stratejik Sonuçları, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1981.

Papulas ve Trikopis, Yunan Generallerin İtirafı, (Haz.: Suat Akgöl), Berikan Yayıncılık,

Ankara, 2004.

Şimşir, Bilal N., İngiliz Belgeleriyle Sakarya’dan İzmir’e, Milliyet Yayınları Tarih Dizisi: 21, Sıralar Matbaası, İstanbul, 1972.

Türk İstiklal Harbi, II. Cilt, Batı Cephesi, 6. Kısım, 1. Kitap

Yılmaz, Veli, Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, 1993.

⁷ Falih Rıfki Atay, Çankaya, Sena Matbaası, İstanbul, 1980.

EN BÜYÜK AFYONKARAHİSARLI ALİ ÇETİNKAYA

MİNNET VE RAHMETLE ANARKEN

İrfan Ünver NASRATTINOĞLU

Millî Mücadelemizin başlangıç aşamasında Ayvalık Cephesinde, işgalci Yunan Askeri Kuvvetlerine, ilk kurşunu atarak, Millî mücadeleyi fiilen başlatan kahraman asker ve Devlet adamı hemşehrimiz “En Büyük Afyonkarahisarlı” Ali Çetinkaya’yı doğumunun 147, vefatının 76. yıldönümünde bir kez daha minnet ve rahmetle anıyorum. Onun vatanımız, milletimiz ve ilimiz için ne denli önemli ve çok büyük bir insan olduğunu, insanlarımıza bir kez daha anlatmak istiyorum...

AİLESİ

Ali Bey, Şerifoğlu Ahmet Ağa ile Fatma Hanımın oğlu olarak, 1878 yılında Afyonkarahisar’da dünyaya geldi. Daha çocukluk yıllarında görülen liderlik vasıflarından dolayı arkadaşları ona “Ali Vezir” veya “Vezir Ali” demeye başladılar.

Büyük ölçüde Türkmen kökenli Türklerle meskûn bulunan Afyonkarahisar’da doğup büyüyenler; millî ve manevî değerlerine bağlı olarak yetişirler. Türklük ve bayrak, her bir Afyonkarahisarlı için, vazgeçilmez kavramlardır. Ali Bey de, bu duygular ile beslenmiş, yaşamı süresince bu kavramlara bağlı kalmıştır.

Ali Bey, gerçek anlamda Türk Milliyetçisi- dir. Çünkü Atatürk’ün daima yanında bulunmuş ve onun düşüncelerini ve ne yapmak istediğini anlamıştır.

Kısacası Ali Bey, halkçıdır, cumhuriyetçidir, devletçidir, inkılâpçıdır, lâiktir ve milliyetçidir. Ama o, Allah’ın birliğine inanan bir mü’minidir...

Onun Halkevleri döneminin ünlü Taşpınar Dergisi’nde yayımlanan “Türk Millî Mefkûresi” başlıklı yazı dizisini ve “Türk Milliyetçiliği” adlı bir kitabının bulunduğunu, bugünkü kuşaklar pek bilmezler! Taşpınar’da ve başka yayım organlarında çıkan yazıları; çeşitli yerlerde ve özellikle TBMM’nde yaptığı konuşmaların ana teması Büyük Atatürk’ün tanımladığı Türk Milliyetçiliği üzerine kuruludur.

Ali Bey’in yayımlanmış kitaplarının ve makalelerinin yanı sıra, pek çok çeviriler de yapıp yayımlandığını, kaynaklardan öğreniyoruz. Zira Alman ve Fransız dillerine de hakim olduğu, bilinen gerçekler arasındadır.

1885’de Afyonkarahisar’da, rüşdiye tahsiline başladı. İlk ve Ortaokul tahsilini doğduğu şehirde tamamladı.

O dönemin askerleri, cepheden cepheye koştukları için, evlenip yuva kurabilmeleri ya mümkün olmamış ya da bu konuda biraz geç kalmışlardır. Ali Bey de Malta sürgününden kısa bir süre önce, İstanbullu Âli Bey’in kızı, 1903 doğumlu Mefharet Hanım ile evlendi. 17 yaşında evlenen Mefharet Hanım, daha 20 yaşında iken, 1923’de tek varlıkları olan İstiklâl Hanım’ı dünyaya getirdi. İstiklâl Hanım, 21 Ekim 1948 tarihinde, yakın siyasi tarihimizin mümtaz şahsiyetlerinden birisi olan Emin Paksüt’le evlendi. İstiklâl-Emin Paksüt çiftinin de 19 Ekim 1949 tarihinde Gülbün, 03 Kasım 1953’de Osman adlı iki çocukları dünyaya geldi. Çeşitli ülkelerde diplomasi görevlerinde ve Büyükelçi olarak görev yapan Osman Paksüt, Anayasa Mahkemesi’nin Başkan Yardımcısı iken emekliye ayrıldı. Osman Paksüt’ün Sinan ve Sinem adlı bir oğlu ile bir kızı olup, ikisi de yurt dışında tahsil yapmışlardır.

Ali Bey, Cumhurbaşkanı Atatürk ve Başbakan Celal Bayar'a Afyonkarahisar'da bilgi verirken

ASKERLİK HAYATI

1892'de Bursa Işıklar Askeri İdadi (Lise)'sine kaydoldu.

1895'de Harp Okulu'nda öğrenime başladı.

1898 yılında, Harp Okulu'ndan mezun oldu ve 20 yaşında bir Mülâzım (Teğmen) olarak, Türk Silahlı Kuvvetleri saflarına katıldı.

Teğmenlikten Yüzbaşılığa geçiş sürecinde Makedonya ve Arnavutluk dağlarında, Osmanlı Devletine başkaldıran çetelerle mücadele etti ve o yıllarda Enver Paşa, Resneli Ni-yazi Bey, Kâzım Karabekir, Kuşçubaşı Sami, Yakup Cemil, Çerkez Reşit, Kuşçubaşı Eşref, Yenibahçeli Şükrü, Topçu İhsan, Cemil Cahit (Toydemir), Rahmi (Apak), Canbolat vb gibi yakın tarihimizin önemli şahsiyetleriyle tanıştı.

1907 tarihinde Manastır'da örgütlenen İttihat Terakki içerisinde yer alarak; Balkanlardaki gayri müslim çetelerle mücadele etti.

1908 yılında oluşturulan Devrimci Hareket Ordusu'ndaki subaylar arasında Ali Bey de vardı. Bugünkü Makedonya topraklarındaki Manastır'da kurulan bu oluşumun adı, "Fedai Örgütü" idi. N. Nazif Tepedelenlioğlu'nun, "Ordu ve Politika" adlı eserindeki kayıttan öğrendiğimize göre; bu

örgütte, Ali Bey'den başka, hepsi de yeminli üye olan, yakın tarihimizin şu önemli simaları yer alıyordu. Enver Paşa, Kâzım Karabekir Paşa, Abdülkadir, Kuşçubaşı Sami, Yakup Cemil, Eyüp Sabri, Avni Paşa, Mustafa Necip, Ahmet Fevzi, Canbolat, Atıf, Çerkez Reşit, Siirtli Mahmut, Fethi, Rüşeni, Kuşçubaşı Eşref, Cemal, Süleyman Askeri, Rahmi Apak, Cemil Cahit Toydemir, Ziya Bersis. Yenibahçeli Şükrü ve Topçu İhsan... Bu örgüt, Makedonya Jandarma Teşkilatı'nda görevli olan bir İtalyan Generali tarafından Padişah Abdülhamit'e jurnal edilecek; bunun üzerine örgüt, tedbirlerini sıklaştıracaktı. Bilindiği üzere, çok geçmeden Abdülhamit tahttan indirilmiş idi.

Ali Çetinkaya da Atatürk gibi, daha ilk gençlik yıllarından itibaren, cumhuriyetçi idi ve Abdülhamit'in tahttan indirilmesi yeterli görülüyordu; tümünden, saltanatın ortadan kaldırılarak, demokrat bir rejime geçilmesi amaçlanıyordu.

Ali Bey, Balkan Savaşlarına fiilen katıldı; Birinci Dünya Savaşı'nda da Irak Cephesinde savaştı...

1911 yılında İtalyanlar'ın Libya'yı işgal etmeleri üzerine, Yarbay Enver Bey (Paşa) komutasında,

Bingazi’de konuşlandırılan Osmanlı-Türk Kuvvetleri içerisinde Mustafa Kemal (Paşa), Ali Fethi (Okyar), Nuri (Conker) ve Ali (Çetinkaya) Bey de vardır. Ali Bey, Libya’ya gönüllü olarak gitti; Mustafa Kemal Paşa’nın Derne Bölgesi Komutanlığını üstlenmesiyle birlikte O da bu komutanlığa bağlı olarak “Ubeydât Kolu” komutanlığına getirildi ve İtalyan Kuvvetlerinin (deyim yerindeyse) canına okudu. Burada yaman bir asker olduğunu kanıtlayan Ali Bey, İbrahim Süreyya adlı bir zatı, M. Kemal’in çadırının önünde tokatladığı için İstanbul’daki asli kıt’asına gönderildi.

İLK KURŞUN

Ali Bey, daha sonraki aşamada 172. Piyade Alayı Komutanıdır ve görev yeri Ayvalık Cephesidir...28 Mayıs 1919 Tarihinde batılı ülkelerin şımarık evlâdı olan Yunanistan, Ayvalık sahiline asker çıkarmaktadır! İstanbul’daki Osmanlı yönetimi “bırakın çıksınlar” diye kesin emir vermiş olmasına rağmen, Ali Bey “ateş” emri vererek, düşmana karşı durur...

Büyük Atatürk, Nutuk’unda, “Ali Bey, düşmana ilk kurşunu atarak, millî mücadeleyi fiilen başlattı” demek suretiyle, bu “ilk kurşun” olayına açıklık getirmiştir. Ne var ki, kimileri halâ ilk kurşun denilince İzmir’de bireysel tepki göstererek şehit olan gazeteci Hasan Tahsin’i anımsamaktadır. Oysa “İlk Kurşun Kahramanı” Ali Bey ve onun komutasındaki 172.Piyade Alayıdır. Dolayısıyla, ilk kurşun konusu, herkesten çok Ayvalık halkı için, gerçek bir onur vesilesidir.

Şimdi İskenderun’da konuşlandırılmış olan 172. Alayın giriş kapısındaki panoya, eski K.K.K. Orgeneral Necdet Üruğ’un emriyle, Atatürk’ün Ali Bey’le ilgili sözleri yazıldı ve bu durum, K.K.K.lığı tarafından damadı Emin Paksüt’e bir mektupla bildirdi. Bu alaya daha sonra bir sancak ve madalya verildi.

MALTA SÜRGÜNÜ

Ali Bey, 12 Ocak 1920’de açılan 18 Mart 1920’de çalışmaları durdurulan ve nihayet 11 Nisan 1920’de Padişah buyruğu ile feshedilen son Osmanlı Mebusan Meclisi’nde Mustafa Hulusi ve Ömer Lütfü Beylerle birlikte Afyonkarahisar Mebusudur. O arada, Türk Tarihi için bir yüz karası olan Mondros Mütarekesi imzalanmış; İstanbul yabancı kuvvetler tarafından işgal edilmiştir. İşgalci İngiliz askerleri, Türk Milliyetçilerini teker teker yakalayıp, Malta Adası’na sürgüne göndermektedir. Ali Bey de, İstanbul’da Köprü üzerinde yakalanarak Esat Paşa, Müşir Şakir Paşazade Arapkirli Cevat Paşa ve Yakup Şevki Paşa ile birlikte, aynı vapur içerisinde Malta’ya gönderilenler arasındadır.

Malta’ya çeşitli tarihlerde 100’den fazla Türk, sürgün edilmişlerdi. Bunlar arasında Sadrazam Said Halim Paşa, Abbas Halim Paşa, Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi, Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Bey, Meclis-i Ayan Reisi Rifat Bey, Dahiliye Vekili Ali Fethi (Okyar) Bey, Maarif Nazırı Şükrü Bey, Hariciye Nazırı Ahmet Nesimi Bey, Gazetecilerden Ahmet Emin (Yalman), Hüseyin Cahit (Yalçın), Celmal Nuri (İleri), Süleyman Nazif, Aka Gündüz, Ordu Kumandanlarından Ferik Yakup Şevki, Cevat Paşa, Medine Müdafii Fahrettin Paşa, Refet Paşa, Hacı Adil Bey, Kara Kemal, İsmail Canbulat, Mithat Şükrü, Salâh Cimcoz, Ağaoğlu Ahmet Bey, Ali Cenâni, Velid Ebüzziya, Ziya Gökalp, Kuşçubaşı Eşref, Rauf (Orbay) Bey gibi yakın tarihimizin önemli şahsiyetleri; birçok valiler, kumandanlar ve düşünürler bulunuyorlardı.

Tutsaklar, Malta’da Cenevizliler ve Maltızlar döneminde kalan “Vardala Baraks” adlı kışlada muhafaza altına alınmışlardı. Yıllar sonra ben, sırf bu kışlayı görebilmek amacıyla, bir haftalık bir Malta seyahati yaptım. Kışla onbeşinci asır mimarisi içinde bir kaleyi andırıyordu. Uzunluğu 60, genişliği ise 25 metre kadardı ve iki katlıydı. A ve B bloku olarak ikiye ayrılmıştı.

Öte yandan Büyük Atatürk, Samsun’a çıkmış; daha sonra Erzurum ve Sivas Kongrelerini toplayıp, Ankara’ya gelmiş ve Büyük Millet Meclisi’ni açmıştır. Bu Meclisin girişimleriyle, Malta sürgünlerinin serbest bırakılmaları sağlanmış ve Ali Bey de 11 Mart 1922 tarihinde yurda dönerek, TBMM’nde, Afyonkarahisar Milletvekili olarak yerini almıştır.

DEVLET ADAMI

Ali Bey, Albay rütbesiyle emekliye ayrılır ve asker kimliğinden uzaklaşıp, bütünüyle siyasete ve sivil olarak devlet hizmetine soyunur...

Meclise girer girmez çok önemli görevler üstlenmiştir. Bu görevlerden birisi, Kâzım Karabekir, Ziya Gökalp, İsmail Canbolat, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu ve Celâl Bayar’la birlikte oluşturulan Anayasa Komisyonu Üyeliği’dir. Yani, yeni Türk Devletinin ilk Anayasasının hazırlanmasında onun da payı vardır.

Cumhuriyet Halk Fırkası (Partisi)’nin kuruluşu ve bu Partinin tüzüğünün hazırlanması aşamasında da önemli işlevler üstlenir ve uzun yıllar bu Partinin “Grup Reisliği”ni (bugünkü deyimle Grup Başkan Vekilliğini) ve Genel Sekreter Yardımcılığı yapar...

Başardığı çok önemli işlerden birisi de, Meclis içerisinde, uyumlu bir Genel Kurul oluşturulması çabalarında en büyük hizmeti yapmış olmasıdır. Zira o günlerde Meclis

içerisinde üç siyasal grup bulunmaktadır. Bunlar İttihat ve Terakki görüşünü devam ettirmek isteyenler; Milli Mücadelede istihbarat hizmetini ifa eden M. M., yani Millî Müdafaa-i Grubu ve nihayet Müdafaa-i Hukuk Grubudur ki; Atatürk bu gruptan yanadır; çünkü bu grup, Millî birlik ve beraberliği amaçlamaktadır... Seçimler yapılacaktır ve seçim öncesinde Millî Birlik sağlanmalıdır. Atatürk, Ali Bey'i, en kalabalık nüfusa sahip olan ve Başkent konumundaki İstanbul'a gönderir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun desteğiyle Ali Bey, Atatürk'ün isteği doğrultusunda çalışmalar yaparak, Müdafaa-i Hukukçuların seçimi kazanmalarını sağlar.

Ali Çetinkaya, 1946 Genel Seçimlerine kadar, Afyonkarahisar Milletvekili olarak, TBMM'nde bulundu ve son derece önemli görevleri ifa etti.

Demokrat Parti (DP)'nin başındaki Celal Bayar, Ali Bey'in yakın arkadaşıydı. Seçim ortamına girildiği günlerde, CHP'liler akın akın DP'ye geçerlerken, o kendisine yapılan tekliflere şöyle cevap vermişti:

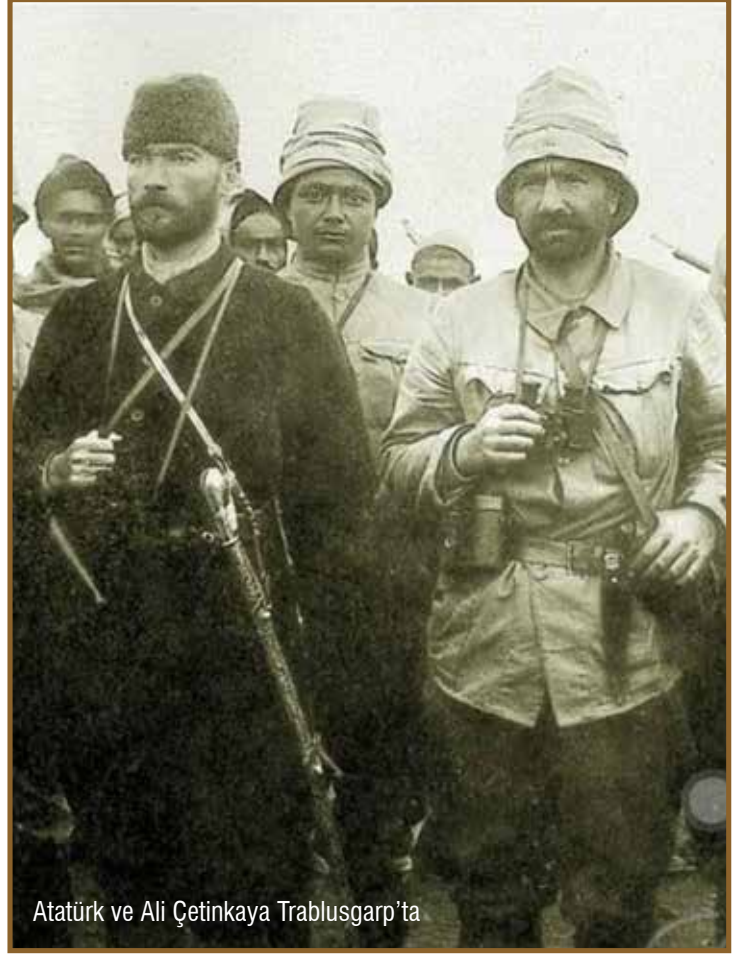
- Ben siyasete CHP'de başladım, bu partinin tüzüğünü ben hazırladım, yıllarca grubun reisliğini yaptım. Ben ölünceye kadar CHP'nde kalacağım.

Ne yazık ki, Afyonkarahisar, 1946 seçimlerinde yeni kurulan DP listesindeki adayları TBMM'ne gönderirken, ömrünü memleket, millete ve Afyonkarahisar'a adanmış olan Ali Çetinkaya'yı Milletvekili yapmamıştı!...

BAYINDIRLIK VE ULAŞTIRMA BAKANLIKLARI

Ali Bey'i, Libya'da tanıyan Atatürk, 16 Şubat 1934 tarihinde onun, İsmet İnönü Hükümetinde Nafia (Bayındırlık) Bakanı olmasını sağlamış; bu görev Celal Bayar ve Refik Saydam Hükümetlerinde de devam etmiştir.

1939 yılında, Muhabere ve Mü-

Atatürk ve Ali Çetinkaya Trablusgarp'ta

nakalat (Ulaştırma) Bakanlığı kurulunca, Ali Bey, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Ulaştırma Bakanı olmuştur. O dönemde Bayındırlık ve Ulaştırma Bakanlıkları, en çok yatırımların yapıldığı, en fazla paranın harcandığı bakanlıklar olup Yüce Atatürk'ün dürüstlüğüne en güvendiği Ali Bey'i, önce Bayındırlık, sonra Ulaştırma Bakanlığının başına getirmiş olmasının iyi değerlendirilmesi gerektiği kanısındayız. Yurdumuzun demir ağlarla örülmesinde; yabancı şirketlerin millileştirilmesinde Atatürk'ten sonra en büyük pay, Ali Bey'indir.

Şimdi bir düşünelim... Türkiye Cumhuriyeti kurulmuş; Ali Bey, bu genç cumhuriyetin ilk Ulaştırma Bakanı olmuştur. İçinde azıcık fesatlık ve kötü niyet olsa, bugün trilyonlarla, hatta katrilyonlarla ifade edilebilecek bir servetin sahibi olabilirdi. Ama o ve genellikle o kuşağın insanları; memleketin ve milletin tek kuruşunun zarara uğramasına razı olacak yaradılıştaki insanlar değildi. Ali Bey, bütün mesaisini ve gücünü, millî menfaatler için harcadı. Örneğin; demiryolları, onun sayesinde, para ödenmeden millileştirildi.

İSTİKLAL MAHKEMESİ BAŞKANI

Koca bir İmparatorluk yıkılmış; Avrupa'nın emperyalist ülkeleri, atmaca gibi gözlerini Anadolu toprakları üzerine dikmişler ve kendi aralarında parselleyip paylaşmak istemişlerdir. Dıştaki düşmanlar bir yana, içeride de bir sürü düşman vardır; kimi Padişahlığın ve Halifeliğin devamını ister, kimi başka devletlerin himayesine girilmesinden yanadır!...

Öte yandan, uzayıp giden savaşlar yüzünden, bir kısım gençler, askerlik yapmaktan imtina ederek, kaçmışlar ve giderek asker kaçaklarının sayılarında artışlar görülmüştür.

İşte böyle bir ortamda, ülkede huzuru ve Milli Birliği sağlamak için İstiklâl Mahkemeleri kurulur. Ali Bey de Ankara'da çalışma yapacak olan mahkemenin başkanıdır; ünlü "Üç Ali'ler Mahkemesi". Yani Kel Ali (Çetinkaya), Kılıç Ali ve Necip Ali... Bu mahkemenin Başkanı Ali Çetinkaya, Savcısı Necip Ali, Üyeler ise Kılıç Ali (Galatasaray'ın unutulmaz futbolcularından Gündüz Kılıç ve Gazeteci-Yazar Altemur Kılıç'ın babaları) ve Reşit Galip Beylerdir.

Atatürk, Ali Bey'e, her zaman son derece güvenmiş ve ona, halledilmesi en zor görevleri vermiştir. Çünkü o, son derece dürüst, namuslu, haysiyetli, şerefli bir insandır.

Bu mahkeme, sonraları yazılıp çizilenlerin aksine, son derece dürüst yargılama yapmış; TBMM'nin ittifakla aldığı kararlarla takdirname kazanmıştır. Yakın zamanlarda, İstiklâl Mahkemeleri ile ilgili bilimsel araştırmalar ve yayımlanan tezlerle, mahkemelerin yararlı hizmetlerde bulunmuş olduğu belgelenmiştir.

BANKACI

Büyük Atatürk, bankacılığın önemini çok iyi bildiği için, daha Cumhuriyetin başında, kendisinin de ortak olduğu Türkiye İş Bankasını kurdu muştur.

Ayrıca, 19. yüzyılın sonlarına doğru Mithat Paşa'nın Niş Valisi iken kurduğu Memleket Sandıkları'nın, Türkiye Ziraat Bankası haline dönüşmesi de Yüce Önder'in direktifleriyle olmuştur. Ama orada, güvendiği kişilerin görev almış olması gerekmektedir. İşte en güvendiği arkadaşı Ali Bey, iki yıl süreyle bu Milli Bankamızın Yönetim Kurulu'nda yer alarak, bankacılık da yapmıştır.

KOOPERATİFÇİ

Her alanda olduğu gibi, Türk Kooperatifçilik Hareketinin de öncüsü Atatürk'tür. Bugün Türkiye'nin her yerinde örgütlenmiş olan Tarım Kredi Kooperatifleri hareketini başlatan Atatürk'tür. Silifke Tekir Çiftliğini satın alarak, burada, 1 Numaralı Tarım Kredi Kooperatifi kurulmuş; Atatürk de bu kooperatiftin 1 numaralı ortağı olmuştur. Keza, Ankara'da kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Tüketim Kooperatifi olan Ankara Memurlar Kooperatifi'ni de Atatürk kurdu muştur ve 1 numaralı ortak olmuştur.

Atatürk ve arkadaşları gerçek devrimcilerdir. Onlar Türkiye'yi dört bir yandan geliştirmeye and içmişler; varlıklarını Türk Milleti'ne armağan etmişlerdir. Atatürk ölmeden önce yazdığı vasiyetine göre, her şeyini Türk Milleti'ne bağışlamıştır. Ali (Çetinkaya) Bey de öldüğü zaman, Ankara'nın Samanpazarı semtindeki küçük bir evden başka, ardında hiçbir şey bırakmamıştır. Çünkü çalmamış; rüşvet almamış; daima devletin ve milletin hizmetinde olmuştur.

Onlar askerdir ama, ekonomiden endüstriye, ticaretten kültüre her konuda büyük bir bilgi birikimine sahiptirler. İşte Asker Ali Bey, Nafia Vekilliği yaptığı dönemde Ankara'da kurulan Bahçelievler Yapı Kooperatifi'nin, Fahri Başkanlığını üstlenmiş ve Başkent'in ilk Yapı Kooperatifi'nin başarıya ulaşması için her türlü desteği vermiştir. 1970'li yıllarda Ankara'da düzenlediğimiz bir "Ali Çetinkaya Anma Toplantısı"nda konuşan, Bankacılık ve Kooperatifçilik Tarihimizin ölümsüz kişilerinden Nusret Namık Uzgören, bu konuda ayrıntılı bilgiler vermiş ve Ali Bey'i hayırla yâd etmiştir.

ATATÜRK'LE DOSTLUĞU VE ÇETINKAYA SOYADI

Soyadı Kanunu çıktığı zaman Ali Bey, "Afyon" soyadını almak istedi, fakat yakın arkadaşı Atatürk buna karşı çıkarak O'na "Çetinkaya" soyadını verdi ve kendi elleriyle "Ali oldu, Çetinkaya" yazarak, Ali Bey'in bu soyadını almasını istedi. Çünkü O, "Milli bilincin Çetin kayası idi..."

Ali Beyin Atatürk'ü ve İsmet Paşa'yı önemli ölçüde etkilemiş olduğuna ilişkin pek çok hatıralar yayımlandı. Kimi önemli anılar ise, tanık olanlar tarafından, çevresindeki insanlara aktarıldı. Örneğin; Afyonkarahisarlı Gazeteci-Şair Ali Türk Keskin'in; yine Afyonkarahisarlı Gazeteci-Avukat Mahir Erkmen'den naklen bana anlattığı bir şey var ki, son derece önemlidir.

Mahir Bey, bir gün Ali Türk'e "Ali Çetinkaya bana, "Kuvayi Milliye sözünün patenti bana aittir..." dedi, demiş...

Kuşkusuz, şifahi söylemlerin bilimsel bir geçerliliği

yoktur; ama bir çok tarihi gerçeklerin de sözlü kaynaklarla saptanabildiği, bir gerçektir.

Tarih, 17 Ocak 1981. Yer, Ankara-Anadolu Klubü. Benim yönettiğim Antoloji Dergisi'nin yemeğinde; Köyişleri Bakanı Münir Güney, Müsteşarı Celalettin Çubukçu, İmar-İşkan Bakanı Şerif Tüten, E.Milletvekili-Şair-Avukat Nurettin Özdemir ve Hukukçu-Şair (sonradan Anayasa Mahkemesi Başkanı) Yekta Güngör Özden'in yanında Ali Bey'in damadı Emin Paksüt;

"Size tarihi bir sır veriyorum: İsmet Paşa'ya, Atatürk'le ilgili, Devletimizin banisi ve Milletimizin fedakar, sadık hadimi, insanlık idealinin aşık ve mümtaz siması, eşsiz kahraman Atatürk! Vatan sana minnettardır. Bütün ömrünü hizmetine verdiği Türk Milleti ile beraber senin huzurunda tazim ile eğiliyoruz. Bütün hayatında bize ruhundaki ateşten canlılık verdin. Emin ol, aziz hatıran sönmez meşale olarak, ruhlarımızı daima ateşli ve uyanık tutacaktır, şeklindeki veciz konuşmayı, İsmet Paşa'ya, kayın pederim Ali Çetinkaya söyletmiştir" dedi.

ALİ BEY ADASI

21 Şubat 1949 Tarihinde vefat ettiği zaman, Ayvalık'tan bir hey'et İstanbul'a giderek Ali Beyin aziz na'sını Ayvalık'a getirmek istedi. Afyonkarahisarlı hemşehrileri daha sonra harekete geçip, na'sın doğduğu yere getirilip, Asri Mezarlığa defnedilmesini sağladılar...

Ayvalık'ta "Cunda Adası"nın adı resmen değiştirilerek "Ali Bey Adası" na dönüştürüldü. Ve artık bu adla anılmaya başladı. Ne var ki son yıllarda bilerek veya bilmeyerek, Ali Bey Adası yerine Cunda Adası yazılmak suretiyle, tarihimize, tarihi değerlerimize karşı saygısızlık yapılmakta; hem de resmi yer adlarımızın yerine, eski Rum-Yunan adlarının yazılması suretiyle suç işlenmektedir. Nasıl ki, İstanbul yerine Kostantinopolis yazılamayacak ise; Ali Bey Adası yerine, Cunda Adası da yazılamaz; yazılmamalıdır. Yazan olursa buna, öncelikle Ayvalık halkı ve Ayvalık'ı yönetenler karşı çıkmalı ve gereğini yapmalıdırlar. Ben, bu konuda hassasiyet gösterilmesi için Ayvalık Kaymakamı ve Belediye Başkanı'na mektuplar yazdım; ama duyarsızlığın devam ettiğini görmekle de üzgün olduğumu vurgulamak isterim.

Ali Çetinkaya'nın adı, Afyonkarahisar'dan başka, Yurdumuzun çeşitli yörelerinde de yaşatılmaktadır. Örneğin; Ali Çetinkaya Caddesi (Antalya), Ali Çetinkaya İlkokulu (Dikili), Ali Çetinkaya Müzesi (Balıkesir-Burhaniye-Karaağaç Köyü), Çetinkaya Çeşmesi (Kop Dağı), Çetinkaya Köprüsü (Bafra), Çetinkaya Tren İstasyonu, Çetinkaya Caddesi (Alsancak-İzmir)...

EN BÜYÜK AFYONKARAHİSARLI

Yaşımız, 90'amerdiven dayadı. Dolayısıyla, 1946'dan başlayarak, günümüze kadar, demokratik ve siyasal hayatımızı yaşayarak gözlemledik. Özellikle, 1960'dan sonra, ülkemizde iktidar olan partiler, kendilerinin, cumhuriyet devrinde, en büyük hizmetleri yaptıklarını söylemişlerdir. Bizim en çok tepki duyduğumuz kişiler, böylesi söylemlerde bulunan siyasetçilerdir. Kuşkusuz, bunu söylerken, bir sonraki seçimlerde puan kazanabilmeyi amaçlamışlardır. Ne var ki, böyle demeçler veren her siyaset adamı, Atatürk ve arkadaşlarına haksızlık etmişlerdir.

Oysa ki; O'nlar, her şeyi yoktan var etmişler; kendilerini değil; ülkeyi ve milletimizi düşünmüşlerdir.

Örneğin, bugün Afyonkarahisar Merkezinde görülen tüm görkemli yapılar, Atatürk döneminde, Ali Çetinkaya'nın kazandırdığı binalardır. Gar binasından çıkınız; önünüzde uzanan düzenli yol, İstasyon caddesindeki, mimari ve estetik güzelliği olan yapılar; Lise, Kız Meslek Lisesi, Eski ve Yeni Belediye, PTT, Utku Anıtı, Anıt Park vb. Ali Bey'in şehrimize kazandırdığı binalardır. Hıdırlığın ağaçlandırılması o dönemin eseridir.

Bu gerçekler ortada iken; şimdi kim çıkıp ta, Afyonkarahisar'a biz, cumhuriyet döneminde yapılmayanları yaptık" diyebilir?...

Ali Bey, gerçek bir Afyonkarahisar sevdalısıydı... Rıza Çerçel'in anılarından da öğrendiğimize göre O, Ankara'da bile, Afyonkarahisarlı gençleri toplayıp, onlarla ilgileniyor ve başarılı olanlarla gurur ve kıvanç duyuyordu. Keza sık sık Afyonkarahisar'a geliyor, şehrimizin ve bütünüyle ilimizin meseleleriyle alakadar oluyor; varsa sorunların çözülmesine yardımda bulunuyordu.

VEFATI

Ali Çetinkaya, 1946 seçimlerinde seçilemeyince, siyasi hayatını noktaladı ve İstanbul' un Kalamış semtindeki mütevazı evinde, inzivaya çekildi. Önce askerlik, sonra siyaset ve devlet adamlığı sorumlulukları, O'nu bir hayli yormuş, yıpratmıştı. Nihayet, 21 Şubat 1949 akşamı saat 22.30'da 71 yıllık yaşamı sona erdi.

O'nu çok seven Ayvalık halkı, na'sının Ayvalık'a defnedilmesi için büyük çaba harcadı ise de; Afyonkarahisar baskısı daha üstün geldi ve burada yapılan görkemli bir törenle Asri Mezarlığa defnedildi. Daha sonra kabri bir anıt mezar haline getirildi.

"Zafere Giden Yol: ŞUHUT'TAN KOCATEPE'YE" BELGESELİNDE RÖPORTAJLAR

Arş. Grv. Hakan Yılmaz

. Dünya Savaşı sonucunda İtilaf Devletleri, Mondros Mütarekesi'ne bağlı olarak Anadolu'nun birçok bölgesini işgal etmiştir. Afyonkarahisar coğrafi konumu ve özellikle demiryolu ulaşımındaki öneminden dolayı İngilizler, Fransızlar ve İtalyanlar tarafından denetim altında tutulmuştur. Afyonkarahisar'da asıl işgal ise Yunan kuvvetleri tarafından yapılmıştır. İlk işgal 28 Mart 1921'de olmuş ve 7 Nisan 1921'e kadar on gün sürmüştür. 13 Temmuz 1921'de başlayan ikinci işgal ise Büyük Taarruz'a kadar devam etmiştir. 26 Ağustos 1922'de Kocatepe'de başlayan Büyük Taarruz ile 27 Ağustos 1922'de Afyonkarahisar düşman işgalinden kurtarılmıştır.

"Zafere Giden Yol: Şuhut'tan Kocatepe'ye" belgeselinde; Büyük Taarruz öncesi yapılan hazırlıkların, Mustafa Kemal Paşa'nın Kocatepe'ye çıkışının, Büyük Taarruz'u başlatmasının ve Afyonkarahisar'ın işgalden kurtuluşunun anlatımı; tarihi bilgiler, belgeler, işgale ve zafere tanıklık eden kişilerin röportajları ile yapılmaktadır. Bu röportajlar çalışmanın Ekler bölümünde sunulmuştur.

Afyonkarahisar'ın coğrafi konumu, kentin kaderinde belirleyici bir konuma sahiptir. Şehir, coğrafi konumundan ve kalesinden dolayı, tarih boyunca bir savaş alanı olmuştur. Şehrin tarihi, savaşlar ve istilalar tarihidir denilebilir. Şehir bir kavşak noktasıdır ve stratejik öneme sahiptir. Bu nedenle Kurtuluş Savaşı'nda da işgal edilmiştir. Afyonkarahisar, muhtemel bir Anadolu hareketinin kilit noktasında yer almaktadır. Anadolu'ya açılan bir kapı konumundadır.

AFYONKARAHİSAR'IN İŞGALLERİ

Afyonkarahisar, Mondros Mütarekesi'nden sonra İngilizler tarafından işgal edilmiştir. İngilizler, İzmir İstasyonu ve Hükümet Konağı civarında kuvvet bulundurmışlardır. Fransızlar, 16 Nisan 1919'da, Afyon İstasyonu çevresine yaklaşık 200 kişilik bir kuvvet yerleştirmişlerdir. Afyonkarahisar, 21 Mayıs 1919'da ise İtalyanların işgaline uğramıştır (Altıntaş, 1990: 2). Afyonkarahisar'ın Yunan kuvvetleri ta-

rafından ilk işgali ise 28 Mart 1921'de olmuştur. İşgal on gün sürmüştür. Bu işgal, Sivrihisar tarafından başlamış, Çay, Bolvadin, Küçükçobanlar, Kalecik ve Afyonkarahisar'da sonuçlanmıştır (Altıntaş, 1990: 23). 13 Temmuz 1921'de başlayan ikinci işgal ise, 27 Ağustos 1922 tarihine kadar (14 ay) sürmüştür. 27 Ağustos 1922'de, Afyonkarahisar düşman işgalinden kurtarılmıştır.

Yunan kuvvetleri şehri, Hıdırlık ve çevresi, Gavur Mahallesi, Yarenler-Karaman-Hamidiye Mahalleleri olmak üzere 3 bölgeye ayırmışlardır. Bölgelerin başına yüzbaşı atayarak yeni bir idari yapı ortaya çıkarmışlardır (Daşdemir, 2001: 153).

İŞGALLERE KARŞI DİRENİŞ HAREKETLERİ

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesinden sonra, 16 Mayıs 1919'da Afyonkarahisar'da, Umur Bey Paşa Camii önünde halk bir miting düzenleyerek işgale karşı tepkisini ortaya koymuştur (Daşdemir, 2001: 154-155). Afyonkarahisar ve yöresini düşman işgaline karşı korumak amacıyla Redd-i İlhak çeteleri (İsmail Şükrü Hoca ve Bayatlı Arif Bey'in çabalarıyla oluşturdukları), Çelikalay ve Karakeçeli Milli Alayı kurulmuştur. Dağınık bir halde bulunan bu kuvvetler, Afyonkarahisar'da da Kuva-yı Milliye Teşkilatı'nın temelini oluşturmaktadır (Daşdemir, 2001: 15). Reisi, Muhassebeci Reşit Bey, üyeler ise, Müftü Hüseyin (Bayık) Efendi, Gümüşzade Bekir Hoca Efendi, Avukat Koçoğlu Şükrü Bey ve Kesrizade Salih Sıtkı Bey'dir. Koçoğlu Şükrü Bey, Hükümet Konağı önünde, Haydar Çerçel İmaret Camii avlusunda, Hoca Şükrü, Otpazarı Camii'nde, Nebil Hoca İstasyon civarında halkı direnişe çağırmışlardır. Kuva-yı Milliye teşkilatı oluşuktan sonra, halk silah, yiyecek ve giyecek yardımında bulunmaya başlamıştır (Polat, 2004: 121).

İşgale karşı teşkilat kurma çalışmaları Bayatlı Arif Bey'in başkanlığında yürütülmüştür. Salih Kesri, 23. Fırka Kumandanı Ömer Lütfi Bey, Hoca Nebil Efendi, telgraf memurları Hadi ve Ali Beyler işgallere karşı direniş göstermiştir. Teşkilatın ilk işi, İngilizlerin el koydukları Osmanlı Devleti'ne ait silahları ve cephaneyi, bugünkü Kasımpaşa İlkokulu'nun bulunduğu belediye gazhane binasından gece baskını ile Erkmen Köyü'nde bulunan 23. Fırka Kumandanlığı'na teslim etmektir. Bu durum kurtuluş mücadelesi verenlere büyük bir moral olmuştur (Daşdemir, 2001: 15).

Afyonkarahisar, Kuva-yı Milliye açısından son derece önemli bir yerdir. Çünkü, Afyonkarahisar bölgesi Yunan Ordusunun son durağıdır. Demiryollarının odak noktasında olmasından dolayı, silah, cephane ve erzak naklinde geçiş

bölgesidir. Ordunun lojistik ihtiyaçları bu demiryolları ile sağlanmıştır. Bölgeler arası nakliyenin büyük yükünü Afyonkarahisar çekmiştir (Altıntaş, 1990: 3). Afyonkarahisar, Milli Mücadele'nin başlangıcından itibaren hem Redd-i İlhak hem de Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinin faaliyetleri sonucunda Kuva-yı Milliye'nin haberleşme merkezi olmuştur (Polat, 2004: 113).

2 Ağustos 1920'de Afyonkarahisar Kongresi yapılmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın katıldığı bu kongrenin sonucunda, otonomi tezi reddedilerek, TBMM'nin hukukuna girilmiştir. Afyonkarahisar'da Kuva-yı Milliye'nin oluşturulmasında, Ömer Lütfi (Argeşo) Bey, İzzet Efendizade İsmail Şükrü (Çelikalay) Hoca ve Yarbay Bayatlı Arif Bey etkili olmuşlardır (Polat, 2004: 121). Afyonkarahisar Kongresi, doğuda yapılan kongrelerle, batıda yapılan kongrelerin birleşmesini sağlamıştır. İki bölge arasında çıkması muhtemel çatışmalar bu kongre ile önlenmiştir. Diğer bir nokta, kongre ile tüm Müdafaa-i Hukuk, Redd-i İlhak ve Kuva-yı Milliye Harekatı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin denetimi altına alınmıştır. Bu kongre, sivillerin katıldığı son toplantı ve Kuva-yı Milliye'nin sahnelendiği son alandır. Bu kongreden sonra düzenli orduya geçiş süreci başlamıştır (Altıntaş, 1990: 3).

İşgale karşı yoğun bir biçimde, basın yoluyla propaganda faaliyetleri yürütülmüştür. Mili Mücadele yıllarında, Afyonkarahisar'daki en önemli gazetelerden biri İkaz Gazetesi'dir. Koçzade Mehmet Şükrü Bey tarafından çıkarılan bu gazete, Milli Mücadele'yi destekler. Gazete, Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin Meclis-i Vükela kararıyla 22 Haziran 1919'da kapatılmıştır. Milli Mücadele yıllarında gazete 3 defa kapatılıp açılmıştır. Gazete, yaptığı yayınlarla milli hareketin gerekliliğini, kutsallığını vurgulayarak, hiçbir tehdit ve baskıya boyun eğmemiştir (Tunca, 2010: 17). Gazete, 1925'de yayın hayatından çekilmiştir. Öğüd Gazetesi de Milli Mücadele'nin sesi olmuştur. Gazetenin sahibi Abdülgani Ahmet Bey'dir. Gazete, işgalci kuvvetlere ve özellikle İngilizlere karşı yaptığı sert yayınlarından dolayı İtalyan İşgal Kuvvetleri tarafından kapatılmıştır. Afyonkarahisar'da Kuva-yı Milliye'nin diğer önemli yayın organı ise Hacı Ali Emre'nin sahibi olduğu Söz Birliği Gazetesi'dir. Gazete, 1919'dan 1921 yılının Eylül Ayı'na kadar çıkarılmıştır. Mehmet Şükrü Bey tarafından çıkarılan diğer gazete de Halk Sözü'dür. Bu gazete de Milli Mücadele taraftarı yayınlarıyla İngilizleri rahatsız etmiştir (Küçük Kurt, Yüksel, 2001: 200). Görüldüğü gibi işgal boyunca Afyonkarahisar halkı, milis kuvvetler oluşturarak, bu kuvvetlere her türlü desteği vererek, propaganda ve mitingler yaparak ve orduya istihbarat sağlayarak bağımsızlık uğrunda yoğun bir faaliyet göstermiştir.

AFYONKARAHİSAR'IN KURTARILIŞI

Büyük Taarruz, Türk bağımsızlık mücadelesinin dönüm noktasıdır. Savaşta olası bir mağlubiyet Anadolu'daki Türk egemenliğini tehlikeye düşüreceğinden, tüm hazırlıklar büyük bir gizlilik içerisinde yürütülmüştür. Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra Türk Ordusu, 1922 yılının Ağustos Ayı'na kadar taarruz için hazırlıklarını sürdürmüştür.

28 Temmuz 1922'de subaylar arasında bir futbol maçı düzenlenmiş ve bu maçı izlemek bahanesiyle Ordu komutanları Akşehir'e davet edilmiştir. Gecesinde komutanlarla taarruzu konuşup gerekli direktifleri veren Mustafa Kemal Paşa, ertesi gün, Fevzi ve İsmet Paşalarla taarruzun şeklini tespit ederek Ankara'ya dönmüştür. 4 Ağustos'ta da taarruz kararını hükümete bildirmiştir. Batı Cephesi Komutanlığı ise 6 Ağustos 1922'de kıtalara taarruz hazırlık emrini vermiştir. 20 Ağustos Pazar akşamı Ankara'dan gizlice Akşehir'e gelen Mustafa Kemal Paşa, Ordu, Komutanları General Yakup Şevki ve Nurettin Paşalar ile Süvari Kolordu Komutanı Fahrettin Altay ile Batı Cephesi Karargahı'nda görüşmüştür. Görüşme sonrasında taarruzun 26 Ağustos Cumartesi sabahı yapılmasına karar verilmiştir. Ordu geceleri ilerlemiş, gündüzleri köylerde ve ağaçlıklar altında dinlenmiştir. 24 Ağustos'ta karargahlar, Akşehir'den Şuhut kasabasına taşınmıştır. 25 Ağustos sabahı da Şuhut'tan savaşın yönetildiği Kocatepe'nin güneybatısındaki Çadırılı Ordugahı'na nakledilmiştir (Atatürk, 1962: 674). Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın "26 ağustos 1922 sabahleyin düşmana genel taarruz icra olunacaktır" emrini verdiği 93 Nolu Cephe Emri, 25 Ağustos Cuma günü saat 12.30'da Şuhut'taki karargah'tan verilmiştir (Türkmen, 2010: 95).

26 Ağustos sabahı Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa, Fevzi, İsmet ve Nurettin Paşalar bölgeye hakim bir nokta olan Kocatepe'de gözetleme yerinde bulunmaktadırlar.

Nazım Hikmet, Kuva-yı Milliye Destanı'nın (2002: 82-83) 8. Bap'ında Kocatepe'de Mustafa Kemal Paşa'yı şöyle betimlemektedir:

"... dağlarda tek tek ateşler yanıyordu.
ve yıldızlar öyle ışıltılı, öyle ferahtılar ki,
şayak kalpaklı adam
nasıl ve ne zaman geleceğini bilmeden
güzel, rahat günlere inanıyordu.
ve gülen bıyıklarıyla duruyordu ki mavzerinin yanında,
birdenbire beş adım sağında onu gördü
paşalar onun arkasındaydılar.
o, saati sordu.
paşalar "üç" dediler.
sarışın bir kurda benziyordu.

ve mavi gözleri çakmak çakmaklı.
yürüdü uçurumun başına kadar,
eğildi, durdu.
bıraksalar,
ince uzun bacakları üstünde yaylanarak
ve karanlıkta akan bir yıldız gibi kayarak
Kocatepe'den Afyon Ovası'na atlayacaktı"

26 Ağustos sabahı yoğun topçu ateşi ile savaş başlamıştır. Kısa bir süre sonra Kalecik Sivrisi, Belen Tepe, Tınaz Tepe ve Kılınçarslan Tepe zapt edilmiştir. Ahır Dağlarını aşan 5. Süvari Kolordusu, demiryollarını tahrip ederek, Yunan Ordusunun İzmir ile ulaşım ve haberleşmesini kesmiştir. 27 Ağustos günü saat 17:30'da 4. Kolordu 8. Tümeniyle Afyonkarahisar'a girmiştir (Çetin, 1975: 494). Böylece Afyonkarahisar, bağımsızlık yolundaki büyük zaferin müjdecisi olmuştur. Halk askeri büyük bir sevinç içinde karşılamıştır. Şehir, 14 ay beklediği hürriyetine kavuşmuştur. Vilayet meydanına Türk Bayrağı çekilmiştir (Akkoyun, 1997: 400). 29 Ağustos'ta Başkomutanlık ve Batı Cephesi Karargahları Afyonkarahisar'a, I. Ordu Karargahı ise Balmahmut'a intikal etmiştir (Çetin, 1975: 495). Şehrin kurtuluşu, sadece Afyonkarahisar'da değil, tüm Türkiye'de büyük sevinç gösterilerine dönüşmüştür. Başta Ankara, Konya Ereğli, Kars, Erzurum, Adana, Mersin, İzmit, Zonguldak'ta zafer gösterileri yapılmıştır (Üçüncü, 2010: 221). Hatta bu zafer, Mısır, Suriye, Tunus ve Cezayir'de de büyük sevinç gösterilerine sahne olmuştur. Suriye gazeteleri, Müslüman dünyasını Türkiye'ye maddi yardım yapmaya çağırılmış, çeşitli yardımlar toplamışlardır. Mısır'da, Afyonkarahisar'ın geri alınması üzerine, dükkanlar ve evler Türk bayrakları ile donatılmış, Anadolu için yardımlar toplanmıştır (Şahin, 2010: 244).

Afyonkarahisar'ın işgal döneminde halk arasında bazı kişiler önemli istihbarat çalışmaları yaparak, topladıkları bilgileri cepheye iletmeyi başarmışlardır. Bunlar arasında en dikkat çekici olanı Halil Ağa'dır. Halil Ağa, Yunanlıların içinde yaşayan, ama asla sır vermeyen bir casustur. Denizli'li istihbaratçı Yaşar Yüzbaşı, her hafta kömürcü kılığındaki bir köylü gibi Halil Ağa'ya gitmiş, aldığı bilgileri üstlerine aktarmıştır. Halil Ağa, çiftliğinde, Yunan üst düzey subaylarına yedirmiş, içirmiş ve sırları almıştır. Mustafa Kemal Paşa, kurtuluştan sonra Afyonkarahisar'a ilk gelişinde Halil Ağa'yı sormuştur. Halk, Halil Ağa'yı, Yunancı diyerek suçlamıştır. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Halil Ağa'nın kahramanlıklarını ve savaşta önemli görevlerini anlatmış ve halk Halil Ağa'yı alkışlamıştır. Mustafa Kemal Paşa, Halil Ağa'ya Belediye Başkanlığı mührünü teslim etmiştir (Tunca, 2010: 45-46). Görüldüğü gibi işgal ve savaş boyunca şehirde

çok acılar yaşanmış, halk mücadelesini ve umudunu hiçbir zaman kaybetmemiştir. Herkes elinden geldiği kadar milli mücadeleye yardımda bulunmuş, ordusunu kucaklamış ve sonunda 27 Ağustos 1922'de özgürlüğüne kavuşmuştur. Afyonkarahisar'ın kurtuluşu ile birlikte taarruz devam etmiş ve nihayet 9 Eylül günü İzmir'in geri alınması ile savaş sona ermiştir.

Afyonkarahisar, coğrafi konumundan dolayı Milli Mücadele'nin kilit noktalarından biri olmuştur. Milli Direniş'in en kritik savaşları bu coğrafyada yaşanmıştır. Kocatepe, Türk Ulusunun var olma mücadelesinin simgesi konumundadır. Gazi Mustafa Kemal Paşa, 21 Ekim 1925'de Afyonkarahisar'da halka şöyle seslenmiştir:

"Afyonkarahisar, son büyük zaferin kilidi oldu, esası oldu. Afyonkarahisar, tarihi mücadelemizde unutulmaz parlak bir sayfaya sahiptir."

Bu topraklarda işgal boyunca çok sıkıntılar ve acılar yaşanmıştır. Halk kabuğuna çekilmemiş, milli mücadeleye katkıda bulunmuştur. Kongrelerle, mitinglerle, silahlı direniş örgütleri, milis kuvvetleriyle halk düşmana ve işgale karşı koymuştur. Çok zor koşullarda orduya istihbarat bilgileri ulaştırılmıştır. Büyük zafer için gizli bir biçimde gece gündüz hazırlıklar yapılmıştır. Türk askeri, Türk milleti bağımsızlık uğrına aylar boyunca Kocatepe'ye yığınak yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa da ordu komutanlarıyla hazırladığı savaş planlarını Kocatepe'de hayata geçirmiştir. Sonuç olarak, Afyonkarahisar düşman işgalinden kurtarılmış ve bu kurtuluş ülkenin bağımsızlığı yolundaki kapıyı açmıştır.

Kaynaklar

- Akkoyun, T, Ömer Fevzi Atabek ve Afyon Vilayeti Tarihçesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon, 1997
- Altıntaş, A, Milli Mücadele Döneminde Afyon ve Havalisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1990
- Atatürk, Mustafa Kemal, Nutuk, Cilt 2, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1962
- Çetin, E, Türk İstiklal Harbi, VII. Cilt, GenelKurmaya Harp Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1975
- Daşdemir, L, "Cumhuriyet Döneminde Afyonkarahisar", (419-178), Afyonkarahisar Kütüğü, I. Cilt, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon, 2001
- Hikmet, N, Kuvayı Milliye Şiirler 3, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002
- Küçük Kurt, İ, Yüksel, İ, "Afyon Basın Tarihi", (199-206), Afyonkarahisar Kütüğü, II. Cilt, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon, 2001
- Polat, Z, "Milli Mücadele Yıllarında Afyonkarahisar", (113-131), Anadolu'nun Kilidi Afyon, Afyon Valiliği Yayınları, Afyon, 2004
- Şahin, G, "Kocatepe Ruhu; Büyük Taarruz'un Kazanılmasındaki Psikolojik Faktörler", (227-247), Atatürk ve Büyük Taarruz Kahramanlarına Armağan, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyonkarahisar, 2010
- Tunca, A, İşgal Yıllarında Afyonkarahisar, Karaman Matbaası, Afyonkarahisar, 2010.
- Türkmen, Z, "Büyük Taarruz Harekatı", (95-148), Atatürk ve Büyük Taarruz Kahramanlarına Armağan, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyonkarahisar, 2010.
- Üçüncü, U, "Afyonkarahisar'ın Kurtuluşu ve Türkiye'deki Yankıları", (213-226), Atatürk ve Büyük Taarruz Kahramanlarına Armağan, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyonkarahisar, 2010.

EKLER:

Ali Köksal (Afyonkarahisar, Şuhut - 1924)

Atatürk, İsmet Paşa ile beraber, Sultandağı'ndan, çünkü Sultandağı'nın yolundan gelirken orada kimse yok. Bolvadin'den aşağıdan gelen yoldan, Afyon'un içine girene kadar, Afyon'u işgal etmişler. Şuhut'ta Zaferyolu İlkokulu'nda birleşiyorlar, orada Atatürk sert sözle, sevgili vatandaşlarım gibi, çok sert ve ince bir sesi vardı derdi rahmetlik ablam. Benim kucağımda Vahit vardı diyor, ben geriden izledim, millet kalabalıktı diyor. Ondan sonra da akşamüzeri, nere var burada, Hocaoglu var, Hacıvelioğlu var, Hacıbeyler var. Hacıbeyler'in evi o zaman çok mükemmel yapılmış, Paşa'yı oraya götürelim diyorlar, İsmet Paşa ile beraber oraya götürüyorlar. Akşama kadar orada konuşacaklarını konuşup, Kocatepe yolunu tutuyorlar. Kocatepe yolu, Çakırözü köyünün üstü, orada harp programının yaptıkları değirmen damından yollarına devam ediyorlar. Orada Kömürtepe falan vardır, Arap Köyü ve Çakırözü Köyü'nden çıktığın zaman önce Kömürtepe'ye ardından Tınaztepe'ye öyle varırsın. Tınaztepe'nin etraflarını örmüşler. Eğer İsmet Paşa bir ayda sökerse bir günde söktüm desin demiş düşman, fakat bir gün bile dayanmamış.

Sıtkı Uysal (Şuhut – 1923)

Gazi Mustafa Kemal ve arkadaşları Akşehir'den, İnli Köyü üzerinden 24 Ağustos 1922 günü akşama doğru Şuhut'a gelmişler. O zaman Hacı Beylerin aşçıları vardı, orada yemek yemişler, eve geçilmiş orada muhaberat kurulmuş. Telgraflar karşıdaki Hacı Beylerin Ahmet Ağa'nın evinde kurulmuş. Hacı Beylerin büyük evde, kubbeli evde toplanmışlar. Günün hareketlerini gözden geçirmişler. Gece de Çakırözü'ne hareket etmişler. Halil Ağa'nın değirmeninde kalmışlar. Hatta o gocuklu, değirmende istirahat ederken ki fotoğrafı orada çekilmiş. Değirmenciden çok memnun kalmış ve yazı yazmış ve direğine asmış. Geceleri askerler karargah olarak Şuhut'tan geçerlermiş, atların, arabaların, topların tekerleklerine çuvallardan, keçelerden sararlanmış, nalların sesleri çıkmasın diye. Kubbeli evde kalmışlar, gece orada yatıyormuş süsü veriliyor, hareketi habersiz olarak İsmet İnönü karşıdaki evde kalıyor, Hacı Beylerin Ahmet Ağa'nın evinde. Muhaberatı oradan idare ediyor. Kubbeli ev dediğimiz büyük odada haritalar açılıyor, hareketi, durum, vaziyet neyse askeri olarak orada yapılıyor. Akşam orada yatıyormuş gibi halka duyuruluyor, gece yatmadan Mustafa Kemal, Gazi Paşa Mahallesi'nden Çakırözü'ne hareket ediyor. Değirmene kadar varıyor, değirmende istirahat ediyor, Halil Ağa'ya teşekkür mahiyetinde bir yazı yazıyor, o da direğe yapıştırmıştı yazıyı. Biz hatırlıyoruz bu yazıyı, direkte duruyor idi. Değirmenler falan harap oldu, yıkıldı gitti.

Osman Nuri Özenç (Şuhut - 1934)

Büyük müderrislerden Peyk Efendi, Peyk Bahadır, onun oğlu Şuhut Çarşı Cami, İplik Cami imam hatibi ve vazi Hacı Ziya Bahadır, babam Vasıf Özenç'in dayısıdır. Onun başkanlığında yardım komiteleri kurulmuş. Birçok mahallerimizde, pek çok anneler, askerimize, ordumuza yün ipliklerden çorabından tut, çamaşırına kadar hazırlamışlardır. Hacı Ziya Bahadır hocamız, Şuhut'u mahalle mahalle, sokak sokak gezerek yardım komitesiyle milli ve manevi duyguları aşılamakla beraber, ordumuza gerekli yardımların yapılmasında öncülük etmişlerdir. Bu merhum zat, Mustafa Kemal Atatürk'ün Haciveliolu evinde kaldığında kendisini ziyaret ediyor. Ay yıldızlı askeri bir kalpakla taltif etmiştir Mustafa Kemal Paşa hazretleri. İşgal altında birçok cephelerde savaş devam ederken, buradaki askeri heyetimiz yaralılarımızın tedavisi için mahallerde münasip evler, binalar aramışlar. Bu arada Baş Mahallesi Pamuk Sokak'ta bize ait bir ev de incelenmiş, fakat evimiz küçük olduğundan revir olmaya müsait olmadığından başka bir eve geçilmiştir. O ev de, Baş Mahallesi Helvacı Sokak'ta Ali Kurtoğlu hanesidir, tarihi bir binadır. Burası revir haline getirilmiş. Yalı Mahallesi'nde Yalı Cami ve müstemilatı askerlerimizin yaralarının tedavisi için revir haline getirilmiştir.

Mehmet Çatyol (Şuhut, 1934)

Babam, Veli Çatyol. 15, 16 yaşlarında iken askere almamışlar, bir çeşmenin önünde Atatürk, İnönü ve Fevzi Çakmak gelmiş. Gel delikanlı diyerek çağırmışlar, arabaya almışlar, Çakırözü yolunu göster demişler. Hors istikametinden Çakırözü'ne götürmüş babam. Orayı geçiyorlar, Çakırözü'nü, bir ahlat ağacının altında bırakıyorlar, burada 1, 2 saat bekle seni alacağız deyip babamı orada bırakıyorlar, gidiyorlar. Ertesi günü şafak vaktinde top sesleri gelmeye başlıyor. Gün ışıdıktan sonra yaralılar gelmeye başlıyor.

Hasan Ataman (Şuhut, 1925)

Atatürk, İnönü ve Fevzi Çakmak, Çay yolundan, İnli Köyü, Eseli Köyü, Selevir Köyü, Halaç, o yoldan gelmişler. Onların Şuhut'a geleceğini kimse bilmiyor. Geldiklerinde de kimse, halk da söylenen bir tek laf var paşalar geldi, paşalar gitti. 24'ünde buraya geliyor Atatürk, İnönü ve Fevzi Çakmak. Atatürk, Hacıvelilerin 1. evde, 2. evde de İnönü kalıyor. Bir taarruz olacağını, bir hazırlık içinde olduğunu kimse bilmiyor. Konya tarafından falan gelenler, gece yürüyüşü çıkıyorlar, Konya'dan, Adana'dan, Isparta'dan, Burdur'dan boyuna buraya 2, 3 ay asker gelmiş. Gece geçiyorlar, kasabaya girmiyorlar, gündüz söğütlerin altında yatıp dinleniyorlar, gece yürüyüşleri ile orduya katılıyorlar buradan. Bizim Şuhut'tan ve köylerinden o zamanki vasıtalarla, kağnılarla cepheleleri aşağıdan yukarıya, sırtta, merkeplerle, beygirlerle çekip büyük taarruzun hazırlığına köylüsüyle, kentlisiyle Şuhut halkı yardımda bulunuyor.

Mehmet Erol (Şuhut, Çakırözü Köyü - 1917)

Şuhut, Çakırözü Köyü'nden Atatürk evvela yolları keşfetmiş. Yolları keşfettikten sonra, camızlarla 4 tane büyük top çıkartıyor Kocatepe'ye. Tam mev kisini, o yanı, bu yanı, cepheleleri keşfettikten sonra topun patlayacağından 1 gün evveli Çakırözü'nün su değirmenin önünde çayırılığa çadır kuruyor Atatürk. Sivil köylüler Atatürk'ü karşılıyor. Benim babam su değirmenini döndürdü. Atatürk'e orada yemek yapıyorlar, katmer, su getiriyor babam. O gün cepheleleri yerine oturtuktan sonra, 2. gün şafakla saat 5'te bütün cepheleler zıngır zıngır top atışına başlıyor. Bizim asker cepheye yanaşılıyor, evvela yerleşiyor, ondan sonra toplanıyor başlıyor. O gün akşama kadar toplar dövünüyor. Evvela Kayadibi bozuluyor. Arkasından da Afyon bozuluyor.

Halil Taşkın (Afyonkarahisar, Kışlacık Köyü - 1907)

Bel Çeşmesi'nin yanından, Bademlik'in Yazılıkavak deriz, oraya götürdüler, orada büyük bir çadır, sarı, pence-reli falan böyle, orada Kemal, Kemal, Atatürk adı falan yok, Kemal, seni Kemal yolladı, nerede Kemal? Ben de nerede, ne bileyim ben Kemal. Kocatepe'de, ha asker, ha asker, o Söbücova denen yerde gördüm. Yunan'ın askeri genç, bi-zim asker yaşıldı ölüleri gördüğümüzde. Ben de asker ola-caktım, yaralıydım Efe Köyü'nde, Ali İhsan Paşa iyi ettirdi benim yaralarımı. Buradan muhacir kaçtık gittik biz, kaçak gittim ben. Paşa'yı birkaç kişi, bu dereleri, yolları bildiğimiz için Büyükkalecik'e kadar, bir adam daha vardı, o şehirden getiriyor Paşa'yı, bize de yol gösterdiler. Büyükkalecikli Mehmet Efendi vardı, hoca, bilirkişi, Müslüman. Bizim bura-dan giden adam onu astıracaktı. Hemen geldiler ama onun ölüsü de yok, dirisi de. Babamın gözleri sakattı. Ben elim-le gezdiriyorum. Kör mü, sağlam mı diye, gözlerinin altını dağıttılar. Babam durmayacağım burada, kaçacağım dedi. Biz Küçükalecik'e çıktık, Küçükalecik'ten Büyükkalecik'e, Büyükkalecik'ten Ayvalı Yaylası denen yere vardık. Orada bir hafta, 10 gün kaldık. O zaman buraları yaktılar. Çakırözü'ne indik, Çakırözü'nden, Ağzıkara'dan, kasabanın (Şuhut) Baz-lar Köyü'ne vardık.

Mehmet Erkoşar (Afyon, 1908)

Afyon'da savaş, ha geliyorlar, ha gidiyorlar diye konuşmalar oldu. İmaret Camii'ne yakın evimiz, orada bir han vardı, bizim komşular toplandılar, top sesleri gelmeye başladı, bizim askerin geleceğine yakın. Daha önce Trikopis beyaz bir atıyla teftişe gidiyordu cepheye. Trikopis her gün cepheye teftişe giderdi, onu görürdük. Ben bakkal dükkânı çalıştırıyordum. Bir dostuma çıraklık yapıyordum. Beni ka-rakola götürdüler, subayın karşısına çıkardılar. Efendim bu çürük limon satıyormuş onun için getirdik dediler. Subay bana bir tokat vurdu. O zaman başıma göçtü zindan. Sonra karnım şişmeye, hastalanmaya başladım hırsımı alamadım. Türk askeri akşam ezanına yakın geldi. Perişan bir vaziyet-teydi, üst baş muntazam değildi böyle. Sonra Ayşe kadın mahalleliyi toplamış, askeri gittiğini görür görmez baltalarla kapıyı kırdılar. Camide 600 kadar esir, tutuklu vardı. Onlar dağıldılar mahalleye. Görmeye değer, böyle sarılarak, kucak-layarak, neler neler görseniz bir, sevincinden coşuyor millet, çünkü esaretten kurtuldum diyerekten nasıl karşılayacağını bilmiyordu askerleri. Belediyenin merdivenlerinde, bize efe, zeybek elbisesi giydirdiler, elimize kılıç verdiler, Atatürk'ü karşıladık. Atatürk'ü orada gördüm. Atatürk'ün gözlerinden bir şeyler anladım ben, gözleri, çok manidar bir gözü vardı, bakışları vardı, çok kuvvetli bir görüşü vardı.

Nuri Özsoy (Afyon - 1918)

Bir günün sabahı, evde büyük bir heyecan, evin yaşlı ha-nımları, hazırlık içinde. Türk askerinin Afyon'a girişini karşılamak üzere bütün ev halkı seferber oluyor. Onlara evde ne kadar yiyecek varsa, Türk askerine yedirebilmek için, ikram edebilmek için şimdi müze semtinin bulunduğu yer eskiden Akçeşme Semti diye bilinir-di, oraya doğru yola koyuluyorlar. Türk askerinin Afyon'a girişini o mevkide karşılıyorlar. Anlattıklarına göre Türk askeri, elinde iple sarılı bir silahı, silah kayışı yok, ayağında keçe sarılı, asker postalı diye bir şey yok, bu halde karşılanıyorlar. Götürebildikleri yiyecek-lerle askeri doyurmaya çalışıyorlar.

Musa Karadirek (Karadiroğlu Ahmet Efe'nin Torunu / Şuhut, Karaadilli – 1954)

Dedem çevrede Karadiroğlu Ahmet Efe olarak biliniyor. 1897 yılında Karaadilli'de doğmuş. Fahrettin Paşa'nın 5. Kolordusunda, süvari kolordusunda görev alıyor. I. Tümenindeymiş sanırım orada. Büyük Taarruz başladığında da Sandıklı Cephesi'nde Yunan içine akıncı olarak giriyorlar. Özellikle Yunan ordusunun dağılmasında, bozguna uğramasında aktif rol oynuyorlar. Büyük Taarruz devam ettiği süreçte, Kurtuluş Savaşı boyunca İzmir'e kadar Yunan'ın peşinde süvari olarak ön saflarda yer alıyor. Hatta yanan köyleri, şehirleri anlatması da var defterinde: Yunan Dumlupınar'dan kaçıyor. Dört fırka Yunan'ın önünü kestik. Gediz Köprüsü

geçiş yeri, köprüyü patlattık. Yunan askerleri el ele tutuşup, köprüyü geçmeye çalışıyordu. Tam planladığımız gibi tuzağa düştüler. Ateşe başladık. Nereye kaçacaklarını, siper alacaklarını şaşırılmışlardı. Teslim olmak için el kaldırıp, bağışmaya başladılar. Bizim paşa ateşi kesin dedi. Ateşi kestik, on kadar yanımıza geldi. Başlarında zabıtları vardı. Ateş etmeyin, teslim olacağız dedi. Ateşi kesmemizden yararlanan Yunan askerleri birden saldırıya geçti. Savaş beş saat kadar sürdü ve sonunda çaresizlik içinde teslim oldular. Gediz Suyu'nun kıyısından dağın yamacına kadar esirler toplandı ve biz esirleri piyade askerlerine teslim ettik.

Ekrem Saraçoğlu (Halil Ağa'nın Torunu/Afyonkarahisar)

Cumartesi gün hastalandı. Ben elinden tuttum, eve geliyoruz. Geldik ateşi yükseldi, doktor geldi, o zaman doktor falan da yok, Nuri Bey isminde yaşlı bir doktordu. Bir, iki iğne yaptılar. Pazar hasta yattı, Pazartesi hasta yattı. Salı günü akşama doğru konuşmamaya başladı. Annem başucunda Kur'an okuyordu. Bana sen dışarı çık dediler. Ben çıkmadım, evin eşliğinde oturdum. Dedem; "Atatürk geldi, ben gidiyorum" dedi ve Atatürk diyerek öldü 1939'da. Halil Ağa, benim babamın amcası. Çocukları olmamış, babamın da babası erken yaşta ölünce, Halil Ağa babamı yanına almış ve nüfusuna kaydettirmiş. Bizler de o aile içerisinde büyüdük. Yunan harbi döneminde, bizim köyümüz var, Afyon'a 9 km. uzaklıkta Beyyazı, eski adı Anbanaz. O köyde Halil Ağa'nın arazileri var. Yazın 4, 5 ay köyde kalırlar. Ortakçıları vastasıyla ziraat yapılır. Halil Ağa çok zevk sahibi, çok

güzel bir bahçe yapar. Çiçek hastasıydı, saksılarda ve seralarda yüzlerce çiçek yetiştirir. Yunanlılar bizim köye çok yakın Güzelim Dağları denilen dağda karargah kuruyorlar. Aynı zamanda Kocatepe ile de irtibat halindeler. Karargah bizim köye 2-3 km. mesafede. Tabi bahçe meşhur bizim, havuz başı var. Dedem, Yunan subayları ile ahbablık kuruyor. Akşamları havuz başında masalar kuruluyor, onlara içki içiriyor dedem, onlardan bilgi almaya çalışıyor. Onların ertesi gün yapılacak programları ne ise Halil Ağa dinliyor, onlar gece karargahlarına gidiyorlar. Ertesi gün bazı rivayetler, o zaman Afyon'daki bir subayın sivil kıyafetle, o zaman eskiden evlerde meşe kömürü dediğimiz kömür kullanılır, kömür de bizim köyün üzerindeki köylerden temin edilirdi. O subayın merkeplerle kömürcü kıyafeti ile Halil Ağa'nın yanına gelip, ondan bilgi aldığı söylenir. Bir rivayete göre de o subay fırsat bulup gelemeyse kendisi 2 merkebe kömür sardırır, şehre gelirmiş. Subay kömürleri benim evime götür dermiş. Dedem subayın evine gidermiş. Çok önemli bilgiler olduğu zaman bu şekilde aktarırmış. İstiklal harbi oluyor, kazanılıyor, bütün Afyon halkı toplanıyor, Halil Ağa nerede diye soruyor. Fakat Halil Ağa'yı Afyon halkı Yunan subayları ile yiyip içtiği, oturup kalktığı için Yunancı adını takıyorlar, herkes öyle biliyor. Atatürk, Halil Ağa nerede diye sorduğunda yuhluyorlar. Atatürk, taarruz Halil Ağa'nın bize verdiği bilgilerle başladı diyor. Halil Ağa'yı bulup geliyorlar. Halil Ağa'yı Afyon'un Belediye Başkanı yapıyor.

SON MEVLEVÎLERDEN ŞAH İSMAİL ÖZALP'IN HAYATI, ESERLERİ, EDEBÎ ŞAHSİYETİ ¹

(1938-Hakka yürüyüşü: 02.06.2023)

Nurhan ÇINAR-Yusuf İLGAR

Giriş:

Afyonkarahisar'da yetişen son Mevlevilerden İsmail Özalp'ın vefatının üçüncü yılına girerken onu yad etmek amacıyla bu çalışma düzenlenmiştir. O, nevi şahsına münhasır bir insandı. Kulaklarının az duymasından dolayı saf görümlü ama kalp gözü açık bir şahsiyetti. Kötü sözleri duymamış, art niyet beslememiş; herkesi iyi bilmiştir. Hak aşığı olarak samimi şiirler söylemiştir.

HAYATI

İsmail Özalp, 1938 yılında Afyonkarahisar'da doğmuştur. Babası, Zeyneloğullarından Hacı Yusuf Efendi oğlu Ahmet Efendidir. Annesi, Afyonkarahisar Kavaklı Mahallesi'nden Marangoz Mürsel Ustanın kızı Hatice Hanımdır. İsmail, babası askerde iken dünyaya gelmiştir. İsmail'in Emine, Nebahat ve Güler adında da üç kız kardeşi vardır. Anneannesi Emsel Nine, o daha çocukken 'Hacı' lâkabıyla seslenir; yetişkinliğinde de aynı lâkapla da anılır.

Ahmet Efendi askerden gelince annesi Emine Hatun'un köyü olan Garipçe'ye giderler. Ahmet Efendi orada bakkal dükkânı çalıştırır. İsmail beş yaşlarındayken burada sünnet edilir. Bir köpeğin İsmail'i paçasından ısırması, onların tekrar şehre gelmesine vesile olur. Akmescit Mahallesi'nden bir ev alınır. Şehirde önce bir bakkal, daha sonra şekerci dükkânı açar.

İsmail Cumhuriyet İlkokulu'ndan mezun olduktan sonra babasının yanında şekerciliği öğrenmeğe başlar. On altı yaşında iken Arif Çelebi ile tanışır ve ona intisap ederek Mevlevi Dervişi olur. Ferruh Çelebi oğlu Kaptan Hüsrev Çelebi'den semâ eğitimi alır.

¹ Uzm. Yusuf İLGAR- Nurhan ÇINAR, O Bir Mevlevî Şah İsmail Özalp (Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Eserleri, Afyonkarahisar 2021 adlı çalışmamızdan özetlenmiştir.

Şah İsmail Sultan Divânî Mevlevihânesi'nde semâ ederken
(Muzafer Uyan Koleksiyonu)

İsmail Özalp

Hüsrev Çelebi ve Abdülbaki Gölpınarlı sema töreninde baş keserken (selamlaşırken), Afyonkarahisar. Yıl: 1963 (Zahit Sağun Koleksiyonu)

İsmail, 1958 yılında askerlik görevinden sonra bir müddet babasının yanında çalışır. 1962 yılında ayrılarak Şekerci Sabri Gültaş'ın yanında çalışmaya başlar. Şekerci Sabri Usta ile Arif Çelebi arasında büyük bir dostluk vardır. Bu sebeple Arif Çelebi her gün şekerci dükkânına uğrar, burada bir müddet oturur. İşte burada İsmail, Arif Çelebi'nin evine gidecek şeyleri götürür.

Konya'da askerliğinin on yedi ay yaptıktan sonra 1960 yılından itibaren ilk şiirlerini yazmaya başlar. 1961 yılında bir gece rüyasında Mevlânâ Türbesi önünde medfun olan zatı görür. Kendisine Murat Şâh ismini rüya âleminde verilir. Bir başka gece Sultan Dîvânî Mehmet Semâî Hazretlerini rüyasında görür. 1962 yılında bir gece yine rüyasında Sultan Dîvânî'nin kılıcı verilir.

Şah İsmail, çocukluğunda ve gençliğinde şekerci çıraklığı ve kalfalığı yapmış, daha sonra bu zanaatı bırakarak seyyar olarak kitap satmıştır. Kahvehaneleri dolaşarak satmak istediği kitapları masalara bırakır, bir müddet sonra onları geri toplardı. Arzu eden kitabı ücreti karşılığında alırdı.

Şah İsmail'e bir kez hac, üç kez de umre yapmak nasip olmuştur. Hazreti Mevlânâ'nın sevgisinden dolayı da zaman zaman onun türbesine dostlarıyla ziyarette bulunmuştur. 1992 yılında Medine'de yaşayan Afyonkarahisarlı Alparslan Koparan'ın davetiyle hacca gitmesine Kasap Şükrü Küçükkurt vesile olmuştur.

Şâh, bir gece rüyasında efendimizi görür. Efendimiz oraya gelmesini davet eder. Şah da 'Efendim, ben nasıl gele-yim? Oraya gidecek param yok' der. Uykudan sevinçle uyanır. Ertesi gün çarşıya indiğinde onu tanıyanlar, Kasap Şükrü seni anıyor der.

Şâh, Kasap Şükrü'yle görüştüğünde aralarında şöyle bir konuşma geçer:

- Şâhım, nüfus cüzdanını ver, hacca gidiyoruz.
- Şah, parası olmadığını beyan eder. Şükrü:
- Şâhım, parayı sen düşünme!

Medine'de Alparslan'a da misafir olurlar. Ravza'da Hazreti Peygamber'i ziyaretinde, ona pek çok duâ ve niyâzda bulunur. Bu hususu hatıratında şöyle nakleder:² "...İmamım huzur-ı pakinde baş koyup arz-ı niyâz eder, yardım ve imdadınızı, hayır duânızı istiyorum.

Bundan sonra rasulullah sallahu aleyhi vesellem efendimiz hazretlerinden kendim için ve müritlerim için bazı şeyler arz-ı niyâz edip istedim. Bundan sonra sustum. Oturup salâvat getirdim. Peygamber efendimiz ben selam verip niyâz ederken şefkatle karşıladı. Selamımı aldılar. Arkadaşların selamını da arz ettim.

Rasula'llâh Efendimiz niyâzımı kabul buyurup el açıp benim istediklerimin yerine gelmesi için duâyâ başladı ve bana duâ etti. Ben de salâvat getirip türbenin yanında yarım saat kadar duâ ettim.

Türbeden çıkarken üzerimde bir ferahlığın geldiğini, kalbimin ferahlıkla dolduğunu hissettim.

-Şükrü kardeş köşeyi döndük. Haccımız ve duâlarımız türbedeki niyâzlarımız kabul oldu.

-Sağol Şah İsmail!

Ve Şükrü sevinerek ellerime sarıldı..."

2005 yılında Süpürgeci Mustafa Bor, Bilal Şenel, Sefa Özemir Hoca ile birlikte umreye gitmiştir³. Hac arkadaşları, kendisine verilen paraları, kâbe ve çevresinde fakir-fukaraya dağıttığını söylemektedirler. Medine'de Allâh sevdalılarından gönül ehli Mustafa Bağrıaçık Efendi ile tanışır. Yaklaşık on yıllık dostluklarında manevi hallerin lezzetini yaşamışlar.

Şah İsmail, her görüştüğü kişiye dilinin döndüğünce "emri bi'l-ma'rûf nehy-i 'ani'l-münker"i, yani 'iyiliği emretme kötülüğü ise nehyetme'⁴ ilâhi emrini yerine getirmeye çalışmaktadır. Bunu fahri olarak bazen diliyle anlatır, bazen

² Şâh İsmail, Ülkeler Sultanı, Allah'ın Arslanı Sultan Şâh İsmail Geliyor-Tarihi Roman, tarihsiz (Tarihi Roman), s. 38.

³ Tarihi Roman, s. 7-68.

⁴ Maruf, şeriatın emrettiği; münker, şeriatın yasakladığı şey demektir. Başka bir deyimle Kur'an ve sünnete uygun düşen şeye maruf; Allah'ın râzı olmadığı, inkâr edilmiş, haram ve günah olan şeye de münker denilir (http://www.enfal.de/Fikhi/E/emri_bil.htm). Kur'an-ı Kerim'de Cenabı Hak "Sizden öyle bir cemaat bulunmalıdır ki (onlar herkesi) hayra çağırınsınlar; iyiliği emretsinler; kötülükten vaz geçirmeye çalışsınlar. İşte onlar murâdına erenlerin ta kendileridir." buyurmaktadır. (Âl-i İmrân sûresi, âyet 104) Hasan Basri Çantay, Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim, I, 2.b., İst. 1957, s. 101.

Himmet aldığı Ferruh Çelebi oğlu Arif ve Hüsrev Çelebi kardeşler
(Selahaddin Çelebi ve Zahit Sagun Koleksiyonu)

da eliyle. Zaman zaman fotokopiyle çoğalttığı duaları dağıtır namaz çıkışı camilerde. Bazen yollarda hiç tanımadığı insanlara dahi dağıtır bunları. Kendisine hayır dua bekleyenlere bazen okur, bazen de sen şu duayı şöyle şöyle oku diyerek yönlendirirdi.

Hüsrev Çelebi'nin kendisine görev olarak verdiği şu zikri sevdiklerine verir ve Mevleviliğe girerken ve ondan sonra her gün bu duayı hep yapmak gerekir derdi: O duâ şu idi:

9 İhâs, 1 Fâtîha, Felak, Nas
1 Âyetelkürsî. (Evliya ve enbiya ruhlarına hediye olur.)
100 Salavât-ı şerîfe
100 Estağfirullah (şeyhin için)
100 Estağfirullah (kendim için)
100 İllallah
99 Lâ İlähe illallah
1 Muhammedür-rasûlullah
500 Allâh (dedikten sonra Hûûûû diyerek secdeye varılır).

Kalplerinde Hazreti Mevlânâ, Sultan Dîvânî aşkı olan kişilerle tanıştığında onlara Mevlevi olmalarını tavsiye ederek tanış olduğu bu kişileri 'Sefîne' (Gemi) adlı defterine yazar; yukarıdaki tabloda belirttiğimiz sûre ve duâları okumalarını söylerdi. Kendi felsefesine göre onlar birer mevlevîdir.

1964 yılında Konya'dan bir sikke temin eder, bir yıl sonra bu sefer yeşil renkli destarlı sikke getirir. Çok sevdiği şeyhi Arif Çelebi de Hakk'a yönelir. Şeyhinin vefâtından sonra 1967 yılında manevi âlemde kendisine Mevlevî Şeyhliği verilir. Babası Ahmet Efendi de bu yılda vefât eder. Dünyevi sevgiden Allah sevgisine yönelen İsmail'in kalbi yanıp tutuşmaktadır. Bu tarihte daha ziyade Hazreti Mevlânâ'ya, Sultan Dîvânî'ye ithaf edilen ve ona olan âşıklığı, hayrânlığı, sevgisini anlatan "Aşk Bahçesi" adlı şiirlerini yazmaya başlar.

1979 yılında annesini kaybeden İsmail, artık yalnızdır. Kendi ifadesiyle 'Sultan Şah İsmail', Ağustos 1984'te Mevlevî şeyhlik vazifesine başlar.

Şah İsmail, Mevlevî olmasının yanı sıra aynı zamanda Kâdirî'dir. Abdülkadir Geylani Hazretleri (Kâdirî Hazretleri'ne) de büyük bir sevgi ile bağlıdır. Kadirî Eşref Hoca lâkaplı birisiyle tanışır. Ondan etkilenir. Onun aracılığıyla, 13 Ağustos 1973 tarihinde rüya âleminde Abdülkadir Geylani Hazretleri Kâdirî ile görüşür ve kendisine rüya âleminde kâdirî Şeyhlik icâzeti de verilir.

Şah İsmail, bir gün Hazreti Mevlânâ'dan şöyle bir söz nakletti: "Vefatımdan sonra her kim bize itikad edip, inanaarak türbemizi ziyaret ederse muradı hâsıl olur" Bu sebeple Allâh dostlarının mezarlarını samimiyetle ziyaret edilmesini söylerdi.

Şah İsmail, 1958 yılında askerlik görevini Konya'da yaparken kalbine Hazreti Mevlânâ'yı ziyaret etmek arzusu düşer. İzin istersem vermezler düşüncesiyle, izinsiz çıkıp gitmiş. O aşk-ı muhabbetullah ile akşama kadar orada kalmış. Kapanma saatinde, görevliler, "hadi kapatıyoruz, kimse kalmazın" diye seslendiklerinde bir yere gizlenmiş. O geceyi orada geçirmiş. "Sabaha kadar şeyhimle baş başa kaldım" diyor ve ekliyor: "Bütün vücudum sanki manevi bir feyizle dolup taşıtı."

Birliğine geri gittiğinde, izinsiz gitmesinden dolayı aldığı ceza, yarım gün oda hapsi ile komutanından yediği bir tokat olmuştur.

Şah İsmail'i Afyonkarahisar'da pek çok kişi tanır. Yüzlerce, binlerce insana dua dağıtmış, hayır duasında bulunmuş, İslâmî telkin etmiş, gençlere nasihatlerde bulunmuştur. Onunla tanış olanlar öncelikle Mevlevî Câmii görevlileridir. Zira günün belirli vakit namazlarını, Cuma, teravih namazlarını genellikle orada kılar. Hatta uzun yıllar belirli öğün vakitlerinde ortaklaşa yemek yapıp yemişlerdir. Bu bakımdan Mevlevi Camii İmam-Hatip ve müezzinlerinden Halil Cönk, Eyüp Barutçu, H. Hüseyin Demirezen ile mevlevihânenin XXI. Yüzyıl başlarının fahri kayyumu Hüseyin Güzel onun yakın olduğu dostlarından bazılarıdır.

Şah İsmail'in Karacalar Köyündeki Kadir Şahbaz merhum ile de büyük bir dostlukları vardır. Bu dostluk şeyhi Arif Çelebi ve onun babası Ferruh Çelebi'nin derin dostluklarıyla alakalıdır. Aynı zamanda Kadir Şahbaz'ın da Kâdirî olması sevgi bağlarını kuvvetlendirmiştir.

Onun muhabbet duyduğu insanlar arasında Yıldırım Şanlı, Mustafa Öztaylan ve Sabri Ünver'in ayrı bir yeri vardır. Bu iki insan sanki onun hizmet erleridir. Şah İsmail'le Yıldırım Şanlı birbirlerine Allah aşkıyla bağlanmış gönül erleridir. İki erenin orada yan yana olmaları, Allah aşkıyla birbirlerini sevmeleri, kalp gözüyle konuşmaları iki deryanın buluşarak

Yıldırım Şanlı, Mustafa Burak Ulusoy ve Şah İsmail (Öztaylan Cilt Evi) (Mustafa Öztaylan Koleksiyonu)

Soldan sağa: Yıldırım Şanlı, Şah İsmail Özalp, Mustafa Öztaylan ve Sabri Ünver dost meclisinde. (Öztaylan Cilt evi) (Mustafa Öztaylan Koleksiyonu)

kaynaşmasına benzetirler. Şanlı asker onun maneviyatta önde olduğunu söyler.

Şahin, hac ve umre arkadaşlarının bir kısmıyla da dostluk ve muhabbetleri devam etmektedir. Bu çalışma tamamlanırken Mustafa Bağrıaçık Beyefendi ile mutlaka görüşerek çalışmayı haberdar etmemi ve hayır duası almamızı arzu etti. Biz de büyüğümüz olan şahımızın bu arzusunu yerine getirdik. Şahın Süpürgeci Mustafa Bor, Can Mesci, Hüseyin Şehitoğlu, Nurullah Çetin, Zafer Murat Çakır ile de yakın muhabbetleri, dostlukları vardır.

Kalp gözü açık olan Şah, M. Akif Ersoy kartpostalın arkasına şu notları yazmış: “*Mevlevî dervişi olan Yusuf İlgar kardeşim benim birinci yazdığım eseri bastırınca Şair M. Akif rüyama girdi. Benim yazdığım eseri çok beğenmiş, şekerlerle kutladı. Anneme üç tane şeker verdi. Ben annemin elinden şekerleri kapıp aldım*”.

Seyyid Muhammed Raşid Hazretlerine ait bir kartpostalının arkasında Şah İsmail’in yazdığı şu not vardı: “*Seyyid Muhammed Raşid Hazretleri, onu rüyamda görünce Berber Fuad’la beraber ziyaretine gittik. Balıklı göldeki balıklar dua ederken âmin deyip başlarını suya daldırdılar. Seyyid hazretleri o kadar güzel Kur’ân okudu ki kalpler tesir altına girdi.*”

Seyyid Muhammed Raşid Hazretlerinin kardeşi Baki Efendi Hazretlerine ait bir kartpostalın arkasına da şu notları yazmış: “*Seyyid Muhammed Raşid Hazretlerinin kardeşi Baki Efendi bir gün rüyamda bana geldi. Avucuma bir şey koydu. Çıkıp gitti. Acaba Baki Efendi bana ne verdi deyip avucumu açtım. Baktım yirmi bir tane besmele-i şerife avucumun içinde pırıl pırıl altın gibi parlıyor. Allah ondan razı olsun. Yirmi bir besmele okuyan ani ölmekten, hırsızın şerrinden muhafaza olur diye bir kitapta okumuştum. Şah İsmail*”

Şah İsmail, nev-i şahsına münhasır bir insandır. Onu anlamak zordur. İslâm’ın prensiplerine riâyet etmesiyle, tasavvufi yaşayışıyla, gönül ehliyle kendisini sevdirmiştir. Onu, samimi olarak tanıyanlar en büyük dostluk ödülünü almıştır. Onu bir kere tanıyanın, ondaki manevi atmosferi hissetmemesi mümkün değildir. İsmail Çınar amcamız onun Seyda hazretleriyle görüşmüş olduğunu, Seyda hazretlerinin onun için Allâh dostlarından birisidir diye söylediğini nakletmiştir. Her nereye gitse tanıyanlarca ona hürmette kusur edilmez. Ancak onu tanıyamayanlar incitici hallerden dolayı pişmanlıklarını dile getirmişlerdir. Görünüşte saf, tertemiz olan dünyasında ne manevi hazineler gizli olduğunu idrak edemedi, aldatan insanlar, onu değil kendi cahilliklerinin, acizliklerinin farkına dahi varamamışlardır. O şah ki, Hazreti Mevlânâ’nın, Sultân Divânî’nin belki de XX.-XXI. yüzyıldaki temsilcisi...

O hayırlı işler tavsiye ederdi. İşe emek verilmesini isterdi. Bir gün Mevlevîhâne dede odalarında otururken bir mermerci arkadaş, bir başka mermerci ile geldi. Şahla kucaklaştılar. Sonra şöyle bir konuşma oldu:

-Şahım, bu arkadaşım işini kaybetti, sıkıntıda. Onun için bir dua eder misin?

Şâh şöyle bir tebessüm etti ve cebinden çıkardığı bir duâyı vererek dedi ki:

-Bunu, şu kadar sayıda şöyle şöyle oku. İnşallah işlerin düzelir.

Şahsında ve şiiirlerinde Hazreti Peygamber, Hazreti Mevlânâ, Sultan Divânî ve Allâh’ın diğer veli kullarının sevgisi, muhabbeti apaçık bir şekilde zuhur eden Şah İsmail, asrımızın binbir gün çile çıkarmamış mevlevîlerdendir. Çok genç yaşta Arif Çelebi ile tanış olması ve onu manâ âleminde şeyh olarak görmesi onun mevlevîliğini kamçılamış, Mevlânâ çocuklarına muhabbetullah ile bağlanmıştır. 1960’lı yıllarda dünyevi aşkı, bir noktada eşik atlayarak uhrevi aşka dönüşmüştür. Tasavvuftaki sır dolu manevi kapıları birer birer geçerek ‘Allâhuallem’ (Allâh en iyisini bilir) belki de, fenâfillâh makamına ulaşmış bir şahsiyettir.

Mevlevi Camii iç mekânda (semâhânede)
Şah İsmail semâ ederken.

Mevlevi Camii iç mekânda Yusuf İlgar'la musafalaşırken...

Bir sohbetimizde kul hakkından çok korktuğunu, bizlerin de çok hassas davranmamızı söyleyerek şunları anlattı: “Ben kul hakkı konusunda şöyle bir yol takip ettim. Helalleşemediğim bir kişi için 100 ihlâs, 100 salavât, 100 de kelime-i tevhid okuyorum. Bunun sevabını o kişilere hediye ediyorum. Allâh'a, onları cennet ehli eyle diye dua ediyorum.” Devam ediyor: “Yarabbi her kimin bende hakkı varsa onu da ben helal ediyorum. Bu şekilde davranmamın cevabı bana rüya âleminde geldi diyor. Gördüğüm rüya, duâlarımızın kabul olduğuna işaret olsa gerektir. 03.12.2011” diye anlattı.

2010 yılı Ramazan Ayı etkinliklerinde Mevlavî Konağında düzenlenen *Sultan Dîvânî ve Mevlevîlik* adlı sohbetlere katılarak, her iki konuda da katılanları bilgilendirmiştir.

Afyonkarahisar'da 27-29 Mayıs 2010 tarihinde düzenlenen **1. Uluslararası Sultan Dîvânî ve Mevlevîlik Sempozyumu**'nda Afyon Kocatepe Üniversitesi tarafından Mevlevîliğe olan katkısından dolayı plaket verilmiştir. Bu onun belki de dünyevi olarak ilk aldığı ödüdür. Ancak manevî olarak aldığı ödüllerin sayısının pek çok olduğuna inanıyoruz.

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sultan Dîvânî Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü'nce bir proje kapsamında hazırlanan “*Sultan Dîvânî ve Afyonkarahisar'da Mevlevîhanesi*” belgeselinde Mevlavi büyüklerinden Fenayi Dedeyi canlandırmıştır.

Şah İsmail 27-29
Mayıs 2010
tarihinde yapılan 1.
Uluslararası Sultan
Dîvânî ve Mevlevîlik
Sempozyumu'nda
sema ederken.

1. Uluslararası Sultan Dîvânî ve Mevlevîlik
Sempozyumu'nda Yaşayan son Mevlevilerden Şah İsmail
Özalp'e plaket takdim töreni. Yrd. Doç. Dr. Mustafa Uzun,
Uzm. Yusuf İlgar ve Nur Artıran.

Şah İsmail Özalp, 2022 yılında düşerek kalça kemiğini kırmış, yapılan ameliyatta protez takılmışsa da bir daha cesaretini toplayıp yürüyememiştir. Hastaneden dostları aracılığıyla Emirdağ'ı bakımevine alınmış, orada altı ay kadar kaldıktan sonra rahatsızlanıp Afyonkarahisar Devlet Hastanesi'ne kaldırılmışsa da yapılan müdahaleler pek fayda etmemiş, 02.06. 2023 Cuma günü Hakk'a yürümüş, Cumartesi günü de Mevlevihane Camii'nde çoklu cemaat ile kılınan cenaze namazının ardından sağanak yağmurlar altında defnedilmiştir.

B. ESERLERİ

Şah İsmail, ilk şiirlerini 1960 yılında yazmıştır. Kaleme aldığı muhtelif derlemeleri de 1961–1968 yıllarına rast gelmekte olup halen yazmaktadır. Bir nevi karalama nüshası gibi düzenlenmiş sekiz defteri bulunmaktadır. Birkaç lise defteri bir araya getirilerek ciltlenmiş olup her birine bir isim verilmiştir. Ancak bazı defterler birkaç çalışmanın bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Defterlerin tanıtımında

bunları belirtilmiştir. Defterler düzensizdir, sayfa numaraları yer yer olmasına karşılık, bir kısmında yoktur. Beğenilmeyen sayfalar aralardan yırtılarak alınmıştır. Konu birliği yoktur. Şair, bazı şiirlerini sayfa halinde muhtelif kâğıtlara yazmıştır.

1. İki Cihan Saadeti

İki Cihan Saadeti-1961-1971 adlı çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Her bölümde gerek kendisine gerek Hazreti Mevlânâ'ya ait muhtelif şiirler ile vaizleri bulunmaktadır. Mevlânâ sözleri *Mesnevi*, *Divân-ı Kebir*, *Fih-i Mâfih*, *Menâkıbü'l-Ârifin*'den nakledilmiştir. Ayrıca muhtelif tezkirelerden de alıntılar yapılmıştır. Son bölümünde muhtelif duâlar yer almaktadır. Defterin birinci bölümü 192 sayfadır. Bu bölümün başında üzeri karalanmış olarak "*Mektup ve Şiir Kitabı*" ismi yer almaktadır. Sonradan ciltlenmiş olan defterinin s. 313-360 arasında isimsiz bir bölüm vardır. Bu rayı "*nefis, Aşk, Akıl sene 1962*" ismiyle bir bölüm takip etmektedir. Bu bölümü s. 3-151 arasındadır. Daha sonra "*Hikmetli Sözler Nurlu Saadet Güneşi, sene 1964, no:2*" ismiyle s. 1-133 arasında yeni bir bölüm takip etmektedir. Bu bölümü s. 2-173 arasındaki "*Allâh'ın İmdâdı Cennetlik Olanlar*" adlı çalışma yer almaktadır. Bu kısım 1970-1971 yıllarında yazılmıştır. Son bölümde s. 1-178 arasında 1969-1970 yıllarında yazdığı "*Cennet ev Cemal Nur Hüda'dandır*" isimli bir çalışması vardır.

Defterde "*Niyâz*" başlığı ile Cenabı Allah'tan şunları niyâz etmektedir: ⁵."Sonsuz hamd ü senalar olsun Ulu Rabb'ime ki bizleri nimet-i İslâm ile müşerref kıldı ve Hazreti Muhammed S.A.V. efendimizin ümmeti olmakla, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî Efendimizin varisi, Arif Çelebi şeyhimin bendesi 'müridi' olmakla şereflendirip yüceltti. Tanrı'ya sonsuz şükürler olsun.

Ey sevgili Rabb'imiz.

Hazreti Rasûlullâh ve ehl-i beytine, ashabına ve ümmetine rahmet et.

Ey sevgili Rabb'imiz.

Hazreti Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî ve ehl-i beytine (ev halkına), müritlerine ve onun soyuna ve onu sevenlere rahmet et.

Ey sevgili Rabb'imiz.

Arif Çelebi şeyhime ve Hüsrev Çelebi Efendime ve ev halkına ve onların soyuna ve müritlerine, biz biçare müritlerine, şeyhimi sevenlere Yâ Rabbi sen rahmet et.

Tanrım, huzûrunda baş koyup niyâz ederim ve Hazreti Mevlânâ hakkı ve hatırı için, Velîlerine verdiğin

⁵ Şah İsmail, İki Cihan Saadeti, 1961-1971, s. 359-360.

o manevi hediyelerden bize de başışla, bizi şu dünyâda Ümmet-i Muhammed'in kurtulması için vasıta kıl ve Ümmeti Muhammed'i sen kurtar. Şüphesiz ki senin için hiçbir zorluk yoktur. Sen neyi dilerse o mutlaka olur.

Yâ Rabbi sen bize rahmet kaynaklarını ve gizli kuvvetlerinden marifetini, aşkını, şevkini bize başışla ki senin fişkıran rahmet kaynağından Ümmeti Muhammed kana kana içsin.

Yâ Rabbi bize Hızır İlyas peygamberin insanlara yetiştirmek, kurtarmak sanatını başışla ki Ümmeti Muhammed'i (bütün Müslümanları) kurtarmaya koşalım. Senin istediğini varıp kurtaralım.

Şah İsmail'in el yazısı ile yazdığı şiiri (İki Cihan Saadeti'nden)

Yâ Rabbi anamı, babamı, şeyhimi, dostlarımı, akrabalarımı, Ümmeti Muhammed'i (bütün Müslümanları) affedip Cennetine koy ve her iki cihanda Hazreti Mevlânâ hakkı için, onun hatırı için mesut et ve affet sevgili Tanrım. Âmin, âmin, âmin."

2. Evliyâ Menkıbeleri – 1960

Evliyâ Menkıbeleri - 1960 adlı defteri iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümün giriş kısmında peygamberimizi medh ü senâ eden iki şiiri ile "*Kurtuluş*" adlı bir şiiri; "*Maarif-i Sultan Veled*" (22 s.)'den nakillerden sonra, genel olarak peygamberlerin, evliyâların hayat hikâyeleri özet olarak verilmiştir. Diğer taraftan, muhtelif kişilere ait veciz sözler de içermektedir. Çalışmada kaynakça gösterilmemiştir. Avama hitap etmektedir. 318 sayfadan ibarettir.

Defterin ikinci bölümünde "*Şiirler Menkıbe-i Nûrdan Halka*" (Sene 1967, no: 9) ismiyle meşhur şahsiyetlerin hayat hikâyelerini nazım olarak ele alınmıştır. 126 sayfadan ibarettir.

3. Hazreti Mevlânâ ve Torunları

Hazreti Mevlânâ ve Torunları adlı defter üç bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde *Aşkın Bahçesi Nûru Âlemdir* sene 1961, 194-308 sayfaları içermektedir. Deftere s. 194 sayfa numarasıyla başlanmıştır. İkinci bölüm *Hazreti Mevlânâ ve Torunları başlığıyla* s. 1-554'te olup bu kısım 1963'te yazılmıştır. Bu bölümün sonunda yazar sözlerini şöyle bitirmektedir:

“Yâ Rabbi huzûrunda baş koyup niyâz eder, bu mübârek kitabın senin tarafından sevgili padişâhım kabul olunmasını niyâz ederim. Sen ki padişâh-ı zül-celalsin. Senin padişâhlığının sonu yoktur. Sen her türlü dertlere devâsın ve sen yerlerin, göklerin yaratıcısı, her şeye kadir olan pek kudretli bir sultânsın. Sen yerlerin, göklerin nûru ve kalbimizin biricik sevgilisi ve yegâne sermayesisin. Bizim kalbimiz ancak seninle mesut ve bahtiyar olur. Çünkü sen her şeyin canı, ruhu, aydınlığı ve güzelliğisin. Bütün güzellerin nûru ve güzelliği senin güzelliğinin aksi ve bir zerresidir.

Sen bir parıldayan güneş gibisin, yeryüzündeki bütün güzellerin yüzlerindeki güzellikler sendendir. Senin güneşin şuaşı o bedenlere vurmuştur. O güzellikte senin güzellik güneşinin ışıklarıdır. O güzellere âşık olanlar hakikatte senin güzelliğine âşık olmuşlardır. Nasıl ki güneş doğunca evlere ve duvarlara bir ışık ve güzellik seriyor. Bu güzellik duvardan mıdır? Eğer duvardan olsaydı akşam olupta güneş batarken o evlerdeki ve duvarlardaki ışıklarını da toplayıp gidiyor. Duvardan olsaydı bu ışıklar yok olup gitmez, duvarda ve evde kalırdı. İşte bunun gibi duvar mesabesinde olan bedenlerdeki o güzellikler ve nûrlar Allah'ın güzellik güneşinin ışıkları ve nûrlarıdır.

O bedenlerdeki, yüzlerdeki güzelliklerin, nûrların Tanrı'dan olduğunu sezip bilenler bedene bakmazlar; bedene, yüze hiç ehemmiyet vermezler. Yalnız o nûrların, güzelliklerin Tanrı'nın güzellik güneşinin ışıkları olduğunu bilirler.

Ey duvardaki ışığı görüp de duvara âşık olan sen bir akşam olsun da o zaman gör, o güzellik nereye gidiyor. Tabii o ışık güneşle beraber ve güneşten olduğu için, güneş bütün ışıklarını da toplayıp gidiyor.

Âlemdaki bütün güzellikler sendendir. Yâ Rabbi sen kendi güzelliğini çayırlara, gül bahçelerine, ırmaklara, güneşe, aya ve bütün insanlara yaydın, döşedin. Sen perde arkasından tecelli edince her taraf güllerle, çiçeklerle bin bir türlü güzellikler peydah oldu. Sen perdesiz tecelli edip kendini gösterseydin, yer gök alt üst olur, dağlar tur dağı gibi param parça olur, her şey zerreler haline gelirdi.

Yâ Rabbi, mürşidim Mevlânâ çocuklarından, anamdan, babamdan, akrabalarımızdan, bütün dostlarımdan ve bütün Müslümanlardan râzı olup cennetin yüksek tabakalarına dâhil et. Âmin.

Yâ Rabbi, Hazreti Mevlânâ Efendimizin hürmetine murâdına nâil olmayı; aşk, marifet, ilm ü irfanı, gayb hazinelerinden ve ilmimle ameli hayırlı olan zenginliği sağlık ve sohbeti tanrı yolunda yüksek makamlara daima ilerlemeyi, sünnete râğbeti, insanları kurtaracak kudrete sahip olmayı isterim ve baş koyup niyâz ederim.”⁶

Nûrdan Halka Evliyâ Menkıbeleri başlıklı üçüncü bölüm 274 sayfadan ibarettir. Bu bölüm, 1965 senesinde yazılmıştır. Bu defterde Hazreti Mevlânâ'nın ecdadı ve temiz neslinden kesitler bulunmaktadır. Gerek şaire, gerek Mevlânâ'ya ait muhtelif şiirler ve öğütler serpiştirilmiştir. Evliyâ Menkıbelerinden alıntılarla ve kendi şiirleriyle muhtelif şahsiyetler anlatılmıştır. Alıntıların bazılarında kaynakları verilmesine karşılık bir kısmında da gösterilmemiştir. Çalışmanın sonunda şöyle demektedir:

“Evliyâ Menkıbelerini sizlerin evliyâ hazerâtına kalblerinizde muhabbet sevgilerinizi derinleştirmek ve kalblerinizi onların aydınlık nûrlu âlemlerine çevirmek için yazdım.

Hiç şüphe yok ki ‘Kişi sevdiği ile beraberdir’⁷ hikmeti ilahiyesinden anlaşılıyor ki Evliyâyâ muhabbet eden müminler yarın mahşer yerinde sevdiği Velîlerle beraber bulunacak ve Velîlerin sayesinde Tanrı'nın affına, merhametine mazhar olacaktır. Allâh Evliyâsını çok sever ve Evliyâyı seveni de sever.”⁸

Nûrdan Halka Evliyâ Menkıbeleri adlı çalışmasında yüce yaratana şöyle seslenir: *“Yâ Rabbi bu dördüncü kısımdır. Ey aşkımızın sultânı senin inâyetin bir deryâ cehdimiz e(çalışmamıza) bir damla lütfet, inâyet kıl, kalbimizden aşk-ı hikmet pınarları coştur. Eserimiz de hayırlı olsun. Ey rahmet deryâsı, ey azamet heybeti, ululuk sahibi bizim gibi garipleri sen gözet. Ruhumuz vatanını istiyor. Mânevi dalgalar ve aşk, sohbet, mestlik arıyor. Sen bizim ruhumuzun aradığını bize ihsân et, biz garip kullarını murat ve maksuda erıştır. Merhametli tanrım.”⁹*

⁶ İsmail Özalp, *Hazreti Mevlânâ ve Torunları*, 1963, s. 546-550.

⁷ Prof. Dr. İbrahim Canan, *Hadis Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul, tarih yok, s. 370, hadis no: 3348.

⁸ *Hazreti Mevlânâ ve Torunları*, s. 271.

⁹ İsmail Özalp, *Nûrdan Halka Evliyâ Menkıbeleri*, s. 1965, 119.

4.Müslüman Çocuğun Din Kitabı: Saadet Nûru

Müslüman Çocuğun Din Kitabı: Saadet Nûru- 1968 adlı çalışması 40 sayfa olup çocuklara yönelik şiirlerle öğüt veren sözleri ihtiva etmektedir.

5.Nûr Denizi Hazreti Mevlâna: Şiir ve Vaizlerim

Şah İsmail'in, *Nûr Denizi Hazreti Mevlâna: Şiir ve Vaizlerim*-1963 ismini verdiği defterde şu bölümler yer almaktadır: Âriflerin *Menkıbeleri*-1963, 97s.; *Sönmeyen Aşk*-1965, 32s.; *Saadet-i Resûlu'llâh*, 25s.; *Aslı Vatanımız (Kalp mamurluğu)*, -1966, 50s.; *Çözülen Mânevi Müşgüller*, 1966, 31s., *Gafletten Uyanış*, 1966, 38s.; *Nûr-ı Hak Hikmetler Goncası -Gonca-i Hikmet*-1967, 51s.; *Gonca-i Gülzar*-1968, 29s.; *Salavât-ı şerifler*, 23s.

6.Gönülden İlhamlar

Gönülden İlhamlar adlı defteri 208 sayfadan ibarettir. Sayfa numarası verilmemiştir. 1968 yılında yazmaya başlamıştır. Defterde şu bölümler yer almaktadır: İslâm Dini Batmayan Güneş - 1968; *Yeşil Nûr Vâizlerim*-1968; *Hikmetler Goncası*-1968, *Gülzâr-ı Ârifân (tarihsiz)*.

7.Aşk Bahçesi

Aşk Bahçesi ismini verdiği defterindeki şiirlerini 1967 yılında yazmağa başlamıştır. Muhteva olarak, şeyhi kabul ettiği Sultan Dîvânî Mehmet Semâî hazretlerine yazdığı şiirleriyle niyâzları bulunmaktadır. Defterin bir kısmına sayfa numarası verilmesine karşılık, bir kısmına verilmemiştir. Numaralandırılmayan kısımlar tarafımızdan numaralandırılmıştır. Eser yaklaşık 320 sayfa civarındadır.

8.Ülkeler Sultanı, Allah'ın Arslanı Sultan Şah İsmail Geliyor-Tarihi Roman

Ülkeler Sultanı, Allah'ın *Arslanı Sultan* Şah İsmail *Geliyor-Tarihi Roman*'ında hayatını yazmağa çalışmışsa da romanda pek başarılı değildir. *Tarihi Romanı*'nda hayatının anlatımın yanı sıra, şiirlerinden bazıları da yer almaktadır. Bu defterin de bir kısmına sayfa numarası verilmiştir. Numaralandırılmayan kısımlar yine tarafımızdan numaralandırılmış olup çalışma 69 sayfadan ibarettir.

C. EDEBÎ ŞAHSİYETİ

Afyonkarahisar'ın yetiştirmiş olduğu tasavvuf erlerinden biri olan İsmail Özalp, şiirlerinin bir kısmında mahlas kullanmasına karşılık, bazı şiirlerinde mahlasını kullanmamıştır. Şiirlerinde genelde Şah İsmail mahlasını tercih etmiştir. Hazırlamış olduğu eserlerinde, *Hızır Murat* Şah İsmail ile *Sultan Dîvânî İsmail Semai* isimlerini de kullanmıştır. Bu sıfatların kendisine rüya âleminde verildiğini söylemektedir.

Şiirlerinde insan, gönül, aşk, muhabbet, vatan vb. konulara fazla yer vermesi, kıssalardan, mucizelerden, tarihi hadiselerden, tarihi şahsiyetlerden faydalanması, sosyal konulara girmesi, teşbihleri, anlatımları bu hususta belli başlı olanlardır. Bunun yanında, Allah (c.c), Peygamber (s.a.v), Mevlânâ sevgisi ve diğer din uluları şiirlerinde işlenen belli başlı temalardandır. Şair kültürel, sosyal ve güncel konularda yazmaktan da geri kalmamıştır. İsmail Özalp; Allah, din, Hazreti Muhammed, Mevlânâ aşkı, Mevlevilik, evliyâlar, tasavvuf, insan, aşk, sevgi, birlik, kardeşlik, dostluk, yurt, vatan gibi hemen hemen her konuda şiir yazmıştır. Şiirleri asıl olarak din ve tasavvuf üzerine kurulmuştur. Gösterişten ve riyadan uzak olan şiirlerinde tarikat ve mezhep ayrılığı yapılmaksızın İslâm inancının ve kültürünün temel değerleri görülür. Şiirlerde dinimizin İslâmiyet, insanların hep kardeş olduğu ve yardımlaşmak gerektiği vurgulanır. Sonra iki cihan güneşimiz, efendimiz Hazreti Muhammed Mustafa (s.a.v) olduğu, nişanımızın İslâmiyet, şöhretimizin ve şanımızın kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerim ve imanımızın Allah'a olduğu anlatılır.

Şah İsmail, hayattan kopuk değildir. Dinine ve inancına bağlı olduğu kadar hayata da bağlıdır. O dindar bir derviş olduğu kadar vatanını sevmesiyle de dikkat çekmektedir ve bunu vatan şiirlerinde aşkla dile getirir.

Gel gidelim artık vatanımıza.

Gam gelmesin artık şu canımıza...

İsmail Özalp şiirlerinde; Mevlânâ, Sultan Dîvânî, Hacı Yahya Sultan, Ebâ Pûşi Bâlî Sultan gibi tasavvufun manevi ustaların tesirinde kalmış, onlar gibi duymuş ve onlar gibi söylemiştir.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz; Şah İsmail Özalp, Mevlânâ'nın, Sultan Dîvânî Mehmet Semâî Çelebi'nin Afyonkarahisar'ki manevi temsilcilerinden birisiydi. Kulaklarının az duyması, gözünün az görmesi belki onun için bir mükafattı. Öyle ki Hakk'a yürüyüşünden sonra daha çok anlaşılır olmuştur. Şairliği kendine özgüydü, samimi dileyişlerdi.

BOLVADIN ALACA CAMİİ VE HASENİYYE MEDRESESİ

Fevzi KAYA*

Mehmet KAHRAMAN**

Ege ve İç Anadolu bölgeleri arasında yer alan Bolvadin, Afyonkarahisar-Konya karayolundan 13 km içeride bulunmakta olup il merkezine 60 km uzaklıkta yer alır.

Kara ikliminin hâkim olduğu ilçenin ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanır. Ancak son yıllarda ticaret ve sanayi alanında da ilçede gelişme görülmektedir.

Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerinden biri olan Bolvadin, 1107 yılında Emir Mengücek Bey komutasındaki Türk birlikleri tarafından ele geçirilerek Yazır, Avşar, Karkın, Çepni ve Oğuz boyları yerleştirilmiştir.¹

Afyonkarahisar yöresi, bir müddet Sâhipoğulları Beyliği hâkimiyeti altında kalmış, 1341 yılından sonra akrabalık münasebetiyle Germiyanogulları idaresine geçmiş, Yıldırım Bâyezid zamanında da Osmanlı idaresine dâhil olmuştur.² Afyonkarahisar ve civarı, Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra “Karahisâr-ı Devle” ve “Karahisâr-ı Sâhib” adı ile Anadolu Beylerbeyliği'ne bağlı 12 sancaktan biri haline getirilmiştir. Tanzimat'la birlikte 1839 yılında Hüdavendigar (Bursa) Eyaletine bağlanan sancak, Karahisar-ı Sahib Muhassıllığı (Kadıllığı) ve Bolvadin Muhassıllığı olarak iki kadıllıktan oluşmuştur.³ 1867 yılında ise mutasarrıflık idare teşkilâtındaki yerini korumuştur.⁴

* Başöğretmen, Araştırmacı-Yazar.

** Afyon Kocatepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi. Afyon 2001 Yılı, Mina Ajans, Ankara 2001, s. 231.

² Feridun Emecen, “Afyonkarahisar”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.I, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s. 444.

³ Süleyman Gönçer, Afyon İli Tarihi, C. II, (Yayına Hazırlayan: Ahmet İlsî), İleri Ofset Matbaası, Afyon 1991, s. 13.

⁴ Emecen, a.g.m, s. 444.

Yörükzâde Ahmet Fevzi Efendi ve tesis etmiş olduğu Haseniyye Medresesi, Bolvadin yöresinin sosyal yapısını etkileyecek ölçüde olumlu bir tesir bırakmıştır. Ahmet Fevzi Efendi, Bolvadin halkı tarafından kıymetli ve saygın bir ilim adamı olarak kabul gördüğü gibi medresede bir ilim yuvası olarak uzun yıllar Bolvadinlilere hizmet etmiştir.

Biz bu makalemizde ilk önce Anadolu Selçukluları döneminde, 13. yüzyılda yapılan, Osmanlılar döneminde ise genişletilen, Ahmet Fevzi Efendi'nin de uzun yıllar görev yaptığı, halkı irşad ettiği Alaca Camii'ni ve yanındaki Haseniyye Medresesi ele alacağız.

A- BOLVADİN ALACA CAMİİ

Alaca Camii, Alaca Mahallesi, İstasyon Caddesi ile Hacı Yörükzade sokağının kesiştiği güney köşede, 112. pafta, 247. ada ve 37. parselde yer alır.

“Alaca Mescidi”, “Alaca Camii Şerifi”, “Hatip Hacı Efendi Camii”, “Hacı Halife Camii” ve “Hacı Efendi Camii” gibi isimlerle de anılan caminin kitabesi olmadığı için kesin yapılış tarihi bilinmemektedir. Ancak güneyinde bulunan çeşme üzerindeki kitabeden anlaşıldığına göre H. 677/ M. 1278 tarihinde III. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından Cimri Olayı'nın hatırasına külliye olarak yapıldığı kabul edilir.⁵ Cami ve aynı isimle anılan çeşme, Sahip Ata Fahreddin Ali'nin kölesi Bayram tarafından yapılmıştır.⁶

Anadolu Selçuklu dönemi eseri olan cami, ilk yapıldığında mescit iken 16. yy'da Kanuni Sultan Süleyman tarafından ilk büyük tamiri yapılarak genişletilmiştir. Bununla ilgili olarak caminin doğu duvarının kuzey bölümünde yer alan eski minare girişi üzerinde iki sütun ve dört satırlık mermer bir kitabe vardır. Kitabeye göre cami, mahalle halkı tarafından toprak damlı olarak H. 965/ M. 1557 yılında yapılmaya başlanmıştır.⁷

Son cemaat yeri olmayan caminin, biri doğuda, diğeri kuzeyde iki giriş kapısı vardır. Doğü yönündeki iki kanatlı ahşap kapı caminin ana giriş kapısı olup sonradan içten camekânla bölünmüştür. Caminin kuzey yönündeki kapıda iki kanatlı ve ahşap olup kadınlar tarafından kullanılır.

Doğu yönündeki giriş kapısı üzerinde demir parmaklıklı bir pencere, pencere önünde de mermer bir kitabe vardır. Kitabede; *“Alaca Camii Şerifi Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle mescit iken camiye çevrilmiştir. Hicri sene 960 Şaban”* yazılıdır.

Harim, doğuda yedi, kuzeyde dört, güneyde üç pencereden aydınlanır. Ayrıca doğu kapısı üzerinde kemerli küçük bir pencere daha vardır. Pencere dikdörtgen formu, yuvarlak kemer alınlıkları ise dolguludur. Doğü duvarı pencereler üzerinde çıkma yapmakta ve bu çıkmalar üzerinde de ahşap bir kuşak yer almaktadır.

Harim, dört bölümlü ve dokuz sütunun taşıdığı ahşap tavanlıdır. Tavan, sütunlara Bursa kemeri ile bağlı olup mihrap önünde yatay genişliktedir. Ancak her iki orta bölümün tavanı çıtalarla bölünmüş değişik geometrik desenli ve orta-

⁵ Muharrem Bayar, Bolvadin Tarihi (Kurumları, Yöneticileri, Yetiştirdiği Kişiler), C. II, Bolvadin Belediyesi Yayınları, Bolvadin 2004, s. 67, 69.

⁶ Gönçer, a.g.e, C. II, s. 248; Fevzi Gümüş, Bolvadin Tarihi ve Folkloru, Emek Matbaası, İstanbul 1978, s. 64.

⁷ Gönçer, a.g.e, C. II, s. 248; Muharrem Bayar, caminin Hacı Halife lakaplı Dede Çelebi tarafından H. 960/ M. 1553 yılında genişletildiğini söyler. Bkz: Muharrem Bayar, Muharrem Bayar, Bolvadin Tarihi, C. II, s. 68.

Medresesi'ne devam etmiş, 1894 yılında Konya'ya giderek Mehmet Vehbi Efendi'nin derslerine katılmış, buradan İstanbul'a giderek Fatih Medresesi'ne devam etmiş, ayrıca Hasan Hilmi ve İsmail Necati Efendi ile Gümüşhanevi Hazretleri'nden dersler alarak tasavvuf yönünde gelişimini tamamlamış, 1905 yılında Bolvadin'e dönmüş, Alaca Camii'nde 1909-1940 yılları arasında resmi, 1956 yılına kadar da fahri olarak imamlık, bitişiğindeki medresede de müderrislik yapmış, 12 Kasım 1957 tarihinde de vefat etmiştir.

Ahmet Fevzi Efendi, İstanbul'dan Bolvadin'e geldikten bir müddet sonra şeyhi, Hasan Hilmi Efendi vefat etmiştir. Ahmet Fevzi Efendi, Bolvadin'de daha iyi hizmet edebilmek için medrese açılmasının gerekliliğine inanmıştı. Medresenin adı, mahiyeti, keyfiyeti, okutulacak dersler ile alâkalı mevzuları ilk önce yakın dostu Mustafa Hilmi Efendi ile daha sonra da İstanbul'daki Gümüşhanevi Dergâhı postnişini İsmail Necati Efendi'ye ahidnâme mahiyetinde bir mektup yazmış ve onunla istişare ederek iznini almıştır. Bu mektupta medrese ile ilgili olarak; "... meşrutasıyla medrese olmak ve ismini "*Medrese-i Haseniyye*" tesmiye eylemek üzere" der. Bu istişarelerden sonra Ahmet Fevzi Efendi, Bolvadinli Hacı Abdurrahman Efendi, Kudümcüzâde Hacı İsmail, Hacı Ata Efendi, Neslizâde Hasan Hüseyin Ağa, İncezâde Ahmet Efendi, Kâtip Hüseyin, Hacı Ali Ağazâde Cemal, Neslizâde Hacı Hasan Efendi ve Hacı Battalzâde Enver Efendi'den oluşan ihvanla "*Medrese-i Haseniyye*" adıyla medreseyi kurmuştur.¹²

Bolvadin halkına hizmet etmek, ilimle alâkalı gençler yetiştirmek ve Allah rızasına vesile olacak hayır işleri yapmak için 1911 yılında Alaca Camii yanında kurulan Haseniyye Medresesi iki katlı olup birinci katı kütüphane, ikinci katı ise medrese olarak yıllar boyunca güzel hizmetler vermiş, talebeler yetiştirilmiştir.¹³

Haseniyye Medresesi iki katlı olup birinci katı kütüphane, ikinci katı ise Nakibendi Tarikatı Dergâhı olarak hizmet vermiştir.¹⁴ Medrese kütüphanesinde tefsir, hadis ve siyer gibi çeşitli ilimlere ait 420 ciltlik bir de kütüphane kurulur.

Bu kitaplara daha sonra yenileri ilâve edilerek sayısı bini aşar. Yine medresede talebe okutulduğu gibi İstanbul Gümüşhaneli Dergâhı'na bağlı olarak tarikat ders tarifi, hatme, hâcegân, toplu zikir ve tesbih gibi tasavvufi çalışmalarına da yer verilir.¹⁵

Kıraat ve İmla, Hesab, Lügat-ı Arabiyye, Kıraat-ı Osmaniye, Coğrafya, Hendese, İsaguci, Molla Cami, Fenari, Tarih-i Osmaniye, Tarih-i İslam dersleri verilen medresede, başta Bolvadin ilçe merkezi olmak üzere Karahisar, Çifteler, Aziziye, Çay, Dişli ve Özburun'dan gelen öğrencilere

Yörükzade Ahmet Fevzi Efendi haricinde Yunuszade Ahmet Efendi, Hüsnü Efendi ve Kantarzade Fehmi Efendi tarafından ders vermişlerdir.¹⁶

Fedakârlık ve özveri ile talim ve irşad faaliyetlerini yürüten Yörükzâde Ahmet Fevzi Efendi'nin üstün gayretleriyle kurulan Haseniyye Medresesi, badirelerle dolu seneler geçirmesine, zaman zaman kapalı kalmasına, kitaplarının saklanmak zorunda bırakılmasına ve birçok sıkıntılara rağmen üstün gayretlerle muhafaza edilmiş, halen bir vakıf eseri olarak Gümüşhanevi Mektebi'nin günümüze kadar ayakta kalmış bir şubesi konumundadır.¹⁷

Vefatından sonra vasiyetnamesi ve vakıfnâmenin gereği olarak medresenin hizmet, bakım ve muhafazasının sorumluluğu evlatlarına kalmış, onlar da medresenin işleyişini amacına uygun bir şekilde hayatları boyunca yaparak muhafazasını sağlamışlardır. Günümüze kadar korunan Haseniyye Medresesi, halen binası, kitapları ve eşyalarıyla Bolvadin Alaca Camii'nin yanı başında ziyarete açık bulunmakta, çeşitli programlar vesilesiyle de kullanılmaktadır.¹⁸

Haseniyye Medresesi'nin kütüphanesinde tefsir, hadis ve siyer konularını içeren yüzlerce eser ve el yazmalar bulunmaktadır.¹⁹

Ahmet Fevzi Efendi'nin vefatı sonrasında korunan kütüphanedeki 94 yazma eser 2010 yılında Kültür Bakanlığı'nca dijital ortama aktarılmıştır.²⁰

¹² İsmail Bilgili, "Bolvadinli Müderris Yörükzâde Ahmet Fevzi Efendi'nin Mektuplarının Değerlendirilmesi", Uluslararası Bolvadin Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 13-15 Ekim 2017, Bolvadin; 2018, Dijital Kitap, s.1869-1870, 1871; Necdet Yılmaz, Cihat Demirci, Bolvadinli Bir Âlim ve Ârif Yörükzâde Ahmet Fevzi Efendi, Bolvadin Belediyesi Yayınları, Ankara 2018, s. 78-79, 82, 89.

¹³ Yılmaz, Demirci, a.g.e, s. 89; İbrahim Ulvi Yavuz, İlimden İrfana, Sanattan Siyasete Bir Kültür Beldesi Bolvadin Ansiklopedisi, Bolvadinliler Dayanışma Vakfı Yayını, Ankara 2014, s. 194.

¹⁴ Yavuz, a.g.e, s. 194.

¹⁵ Bilgili, a.g.m, s. 1861.

¹⁶ İrfan Görkaş, "Yörükzâde'nin Belgelerinde Bolvadin Medaris-i İlmiyesi", Uluslararası Bolvadin Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 13-15 Ekim 2017, Bolvadin; 2018, Dijital Kitap, s. 302, 307, 313.

¹⁷ Yılmaz, Demirci, a.g.e, s. 102.

¹⁸ Yılmaz, Demirci, a.g.e, s. 102.

¹⁹ Yavuz, a.g.e, s. 194.

²⁰ Ahmet Semih Tulay, Afyonkarahisar Kültür Sözlüğü, 2. Baskı, Afyonkarahisar Belediyesi Kültür Yayınları, 2021, s. 252.

SULTAN DİVANI

tarafından açılan

Mevlevihaneler

Fevzi KAYA*

Mevlüt ÜYÜMEZ**

Anadolu topraklarında XIII. asır sonlarına doğru Mevlana'nın tasavvuf anlayışı çerçevesinde oğlu Sultan Veled tarafından kurulan Mevlevilik, Konya Mevlevi Dergâhı merkez olmak üzere erken Osmanlı Dönemi boyunca Anadolu'nun önemli merkezlerinde örgütlenmiştir.¹

Mevlevihaneler kuruldukları şehirlerde entelektüel bir kültür ortamının tesis edilmesinde çok önemli bir vazife görmüştür. Kurulan Mevlevihaneler kendilerine tahsis edilen vakıf gelirleri sayesinde hem fukaralar hem de misafirler için bir konaklama mekânı olmuştur.² Yine Mevlevî tekkeleri bünyesinde kültür ve sanat tarihinde ün yapmış, musikişinas, şair, hattat, hakkâk, nakkaş, müzehhib, minyatürcü ve ressam yetişmiş, bugünkü anlamda devrinin birer sanat akademisi gibi çalışmışlardır.³

Çelebi Hüsameddin ve Sultan Veled'le bütünleşip Ulu Arif Çelebi ile yayılmaya başlayan Mevlevilik, bu intişar devrinde Konya'daki çelebilik makamını işgal edenlerden başka Sultan Veled ve Ulu Arif Çelebi hariç onlar kadar hatta onlardan da nüfuzlu propagandacılara sahiptir ki bunların başında bilhassa iki kişi gelmektedir. Bunlar Dîvane Mehmet ve Celâleddin Ergun Çelebi'dir.⁴

Mevlevi Tekkeleri, âsitâne ve zâviye olarak iki kısma ayrılırdı. Âsitâne, zâviyeden büyük sayılır, zâviye şeyhleri, mevki bakımından âsitâne şeyhlerinden aşağı tutulurdu. Çile, âsitânelerde çıkarılır ve dervişler bu tekkelerde yetişirdi.⁵ Konya Mevlevihânesi, ilk âsitâne olmakla birlikte merkez âsitâne konumunda idi.⁶

* Başöğretmen, Araştırmacı-Yazar.

** Arkeolog, Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Şube Müdürü.

¹ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlanâ'dan Sonra Mevlevilik, İnkılâp ve Aka Kitabevleri*, İstanbul 1983, s. 245, 330-335; Mehmet Önder, "Konya Mevlana Dergâhı Arşivi ve Mevlevihâneler", *Osmanlı Araştırmaları*, S.14, TDV İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları İstanbul 1994, s. 141-142.

² www.aktabal.com/balkanlarda-mevlevi-tekkeleri/

³ Sezai Küçük, *İstanbul Mevlevihânelerinin Türk Sanat ve Edebiyat Hayatına Katkıları (XIX. Yüzyıl)*, Sümam Yayınları, Yıl: 2007, s. 524.

⁴ Gölpınarlı, a.g.e, s. 101.

⁵ Gölpınarlı, a.g.e, s. 334.

⁶ Mustafa Karazeybek, "XIX. Yüzyıl Başından XX. Yüzyıl Başlarına Arap Coğrafyasında Mevlevihaneler", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C. 5, S. 3, Aralık 2019, s. 585.

Konya'daki Mevlana Dergâhı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'ndaki âsitânelere şunlardı: Bursa, Eskişehir, Gelibolu, Halep, İstanbul, Kastamonu, Karahisar, Kütahya, Manisa, Mısır, Yenişehir (Rumeli). Bunların dışındakiler ise zaviye derecesinde idiler.⁷

Konya'dan sonra âsitânelere içinde birinci derecede Karahisar, ikinci derecede Manisa ve Halep dergâhları gelirdi. İstanbul'daki beş Mevlevihânenin dördü âsitâneydi.⁸

Abapüş Veli, Afyonkarahisar Mevlevihânesi'ni tesis etmiş, oğlu Sultan Divani de Mevleviliğin yayılmasını sağlamıştır.⁹ Bâli Mehmet Çelebi tarafından Karahisar Mevlevihânesi'ne şeyh tayin edilen ve onun vefatından sonra da uzun müddet Karahisar'da şeyhlik eden Mehmet Çelebi'nin adı kaynaklarda "Hazret-i Sultan Dîvâne", "Hazret-i Sultân-ı Harûbât Dîvâne Efendi", "Dîvâne Muhammed Çelebi" gibi isimlerle anılmakta olup "Semâî" mahlası da babası tarafından verilmiştir.¹⁰

Sultan Divani, bir taraftan Osmanlı Devleti'nde birlik ve beraberliğin sağlanması, diğer taraftan Mevleviliği yaymak amacıyla gerek Anadolu'da gerek Anadolu dışında pek çok seyahatlerde bulunmuştur. Bu seyahatleri sırasında hac görevini de yerine getiren Mehmet Çelebi, bazı Mevlevihânelerin açılışını da bizzat kendisi yapmıştır.¹¹

Abdülbaki Gölpınarlı, "Dîvâne Mehmet Çelebi, Ulu Arif Çelebi'den sonra Mevleviliği en fazla yayan zattır. Halep, Burdur, Eğirdir, Sandıklı, Galata, Mısır, Cezayir, Sakız, Midilli, Muğla, belki Lazkiye Mevlevihâneleri hep onun zamanında ve onun himmetiyle açılmıştır"¹² der. Barihüda Tanrıkorur, Abdül-

⁷ Gölpınarlı, a.g.e, s. 334-335.

⁸ Gölpınarlı, a.g.e, s. 334.

⁹ Barihüda Tanrıkorur, "Mevleviyye", TDV İslâm Ansiklopedisi, C.29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, s. 469.

¹⁰ Gölpınarlı, a.g.e, s. 103,109.

¹¹ Yusuf İlgar, *Karahisâr-ı Sâhib Sultan Divânî Mevlevihânesi ve Mevlevi Meşhurları*, Afyonkarahisar Belediyesi Kültür Yayınları, Afyonkarahisar 2012, s. 133.

¹² Gölpınarlı, a.g.e, s. 121-122, 334; Mustafa Çıpan, *Dîvâne Mehmet Çelebi, Afyon Mevlevihânesi Şeyhi*, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya 2002, s. 51.

baki Gölpinarlı'nın söylediği Muğla Mevlevîhânesi'ni saymaz, ondan ayrı olarak Kudüs ve Şam Mevlevîhânesi'ni ilave ederek muhtemelen Tebriz, İsfahan, Bağdat ve Fas Mevlevîhâneleri onun tarafından tesis edilmiştir"¹³ diye söyler.

Bugün, Divâne Mehmet Çelebi tarafından açılan Mevlevîhâneleri yurt içi ve yurt dışı Mevlevîhâneleri olarak iki grupta değerlendirmek mümkündür.

YURT İÇİ MEVLEVÎHÂNELERİ: BURDUR MEVLEVÎHÂNESİ

Burdur Mevlevîhânesi'nin bugünkü durumu

"Mehmet Ali Mevlevîhânesi" ismiyle de anılan Burdur Mevlevîhânesi,¹⁴ derece bakımından zaviye durumunda idi.¹⁵ Sultan Divani tarafından Mehmet Sûfî (Fedâyî)'nin ilk şeyh tayin edildiği Mevlevîhâne,¹⁶ Ulu Camii'nin kible tarafında olup zamanla yıkılmış ve günümüze kadar ulaşamamıştır.¹⁷

1800 yılına ait arşiv kayıtlarından Mevlevî Şeyhi Hacı Ali Efendi tarafından İstanbul'a yazılan bir mektupta, Mevlevîhâne'nin kayıtlı herhangi bir geliri kalmadığını, yine 1857 yılında Mevlevîhâne'nin eskiyen, yıkılan ve harap olan kısımlarının tamiri için 12000 kuruş, Şeyh Kalender Efendi için de Mevlevîhâne'nin yanına harem dairesi yapılması için 3500 kuruş masraf çıkarıldığını öğreniyoruz.¹⁸

Kayıtlarda Sultan Abdülmecid'in hayratı seniyyesi diye ifade edilen Burdur Mevlevîhânesi, 1914 yılında tamamen yıkılıp harap olmuştur.¹⁹

Burdur eski Belediye Başkanı Sebahattin Akkaya; "Mevlevîhâne, 16. yüzyılın ortalarına doğru Mehmet Fedai Dede tarafından yaptırılmıştır. Yanan bu Mevlevîhâne; 1592 yılında tekrar imar edilmiş, uzun yıllar aktarılan gelirlerle faaliyetine devam etmiş, 1914 yılındaki depremde tamamen

yıkılmış, 1916 yılında Burdur Sancağı Meclisi'nce plan ve projesi yaptırılarak hazine yardımı talebinde bulunulmuş, ancak harp ve ekonomik nedenlerden dolayı proje gerçekleştirilememiştir"²⁰ diye ifade eder.

Son postnişini Şeyh Fehmi Dede (1879-1916) olan Burdur Mevlevîhânesi'nin Başbakanlık Arşivleri'nde bulunan projesinde; haremlik, selamlık, dergâh, mutfak, mescit, abdesthane ve bahçe gibi bölümler vardı. Tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla harabe halindeki Mevlevîhâne arsa olarak satılmış, üzerine yapılan ev ve fırının yanmasıyla tekrar ören haline dönüşmüş, Burdur Belediyesi tarafından arsa sahipleri ile görüşülerek bir çalışma yapılmış,²¹ ancak şimdiye kadar bir gelişme olmamıştır.

EĞİRDİR MEVLEVÎHANESİ

Eğirdir Mevlevîhanesi restorasyon cephe önerisi (Hasan Haştemoğlu'ndan)

Hamam Mahallesi'nde, Hastane Caddesi'nin 66. Sokakla kesiştiği yerde bulunan Eğirdir Mevlevîhânesi, ev tekke mimarisinde, kubbesiz kare semahaneli, küçük ölçekli bir zaviyedir. Mimari açıdan yapıyı sivil mimarlık örneklerinden ayıran temel unsur kible yönünde yapıya eklenen türbe mekânıdır.²²

İki odadan ibaret ahşap bir bina olan Eğirdir Mevlevîhânesi'nin girişi doğu yönünde hastane caddesi tarafında olup yoldan içeridedir. Yanındaki türbede iki sanduka olup biri Seyfullah Dede'ye, diğeri de buraya hizmet ettiği söylenen Gülsüm Nine'ye aittir.²³

Cumhuriyetin ilanından sonra 1925 yılında çıkarılan kanunla tekke ve zaviyelerin kapatılması ile birlikte Eğirdir Mevlevîhânesi de kapatılarak kaderine terk edilmiş, mevlvihânenin eşyaları tek parti yönetimi döneminde Eğirdir'deki diğer tarihi eşyalarla birlikte sandıklara konup meçhul bir yere götürülmüştür. Bugün mevlvihânenin mevcut eşyası bir kudüm ile üç şamdandan ibarettir. Günümüzde Mevlvihâne ile bitişindeki ev, son şeyhlerden Osman Nuri

¹³ Tannkorur, Mevleviyye, s. 469.
¹⁴ BURDUR TARİHİ---PROF.DR. METİN ÖZATA: BURDUR MEVLEVÎHANESİ (burdurtarihi.blogspot.com), 29.04.2023.
¹⁵ Gölpinarlı, a.g.e. s. 335.
¹⁶ Gölpinarlı, a.g.e. s. 120.
¹⁷ www.burdurtarihi.blogspot.com/2014/10/burdur-mevlevihanesi.html
¹⁸ Muhammed Sadık Akdemir, Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Burdur'daki Vakıf Hizmetleri, I. Burdur Sempozyumu, 16-19 Kasım 2005, Bildiriler Kitabı, s. 75.
¹⁹ Akdemir, a.g.m, s. 76.
²⁰ www.burdurtarihi.blogspot.com/2014/10/burdur-mevlevihanesi.html
²¹ www.burdurtarihi.blogspot.com/2014/10/burdur-mevlevihanesi.html
²² Hasan Haştemoğlu, "Eğirdir Mevlevîhanesi Mimarisi ve Yeniden Kullanım Önerisi", Sufi Araştırmaları, S. 9, s. 113.
²³ S. Sadi Kucur, "Eğirdir Mevlevîhanesi ve Germiyanolu Musa Bey'in Temliki ile Sultan Veled'in Vakfı", Tarihi, Kültürel ve Ekonomik Yönleri ile I. Eğirdir Sempozyumu, 1 Eylül 2001, Bildiriler, Isparta 2001, s. 584-585.

*Eğirdir Mevlevihanesi (yol) kuzey cephe restitüsyon önerisi
(Hasan Haştemoğlu'ndan)*

Dede'nin çocuklarının mülkiyetine geçmiş durumdadır.²⁴

Bazı kaynaklarda Eğirdir Mevlevihânesi'nin Divane Mehmet Çelebi'nin Nurullah Dede'yi Eğirdir'e göndererek bir Mevlevihânenin açılmasını sağladığı,²⁵ belirtilirken bazı kaynaklarda da Arapça bir vakfiyeye dayanarak Eğirdir Mevlevihânesi'nin Divane Mehmet Çelebi'den çok önce kurulduğu da söylenir.²⁶

Eğirdir Mevlevihânesi'nin 2014 yılında rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlanarak Antalya Tabiat ve Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından onaylanmış, Eğirdir Belediyesi tarafından da aslına uygun restore edilerek "Kültür Evi" olarak kullanıma açılmıştır.²⁷

GALATA MEVLEVİHÂNESİ

Beyoğlu ilçesinde Yüksekaldırım'a inen yokuşun başında bulunan ve "Kulekapısı", "Kuledibi Mevlevihânesi", Beyoğlu Dergâhı", "Galata Âstânesi", "Galata Dergâhı", Galata Hânîkâhı", "Galata Tekyesi", Hânîkâh-ı Bâb-ı Kulle", "İskender Paşa Zâviyesi", "Tekye-i İskenderî", "Kulle Kapu Mevlevihânesi" isimleri ile de anılan "Galata Mevlevihânesi" İstanbul'un en eski melevihânesi²⁸ olup H. 879/M. 1491-1492 yılında Fatih'in oğlu II. Bayezit devrinde İskender Paşa'nın av çiftliğinde kurulmuştur.²⁹ Bu av çiftliğinden önce Kalenderhâne Camii, Mevlevilere tahsis edilmiş idi.³⁰ Sakıb Dede, Divâne Mehmet Çelebi'nin Sinoplu Sâfâyî Dede'yi Galata Mevlevihânesi şeyhliğine getirdiğini söyler.³¹

²⁴ Haştemoğlu, a.g.m, s. 111.

²⁵ Gölpinarlı, a.g.e, s. 334; Haştemoğlu, a.g.m, s. 110-111.

²⁶ Sadi S. Kucur, a.g.m, s. 580

²⁷ Haştemoğlu, a.g.m, s. 120.

²⁸ Erdem Yücel, "Galata Mevlevihanesi", *Arkitekt Dergisi*, 79-4 (1979), s. 134-136; İsmail Ünver, "Galata Mevlevihanesi Şeyhleri", *Osmanlı Araştırmaları XIV*, TDV İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul 1994, s. 197; M. Baha Tanman, "Galata Mevlevihânesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 13, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1966, s. 110.

²⁹ Gölpinarlı, a.g.e. s. 337; M. Baha Tanman, "İstanbul Mevlevihaneleri", *Osmanlı Araştırmaları XIV*, TDV İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul 1994, s. 179.

³⁰ Yavuz Özdemir, *Galata Mevlevihânesi Müzesi*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2021, s. 110.

³¹ Gölpinarlı, a.g.e. s. 120.

*Galata Mevlevihanesi'nde semahane binası (1925-1946 arası)
(Yavuz Özdemir'den)*

İskender Paşa bin Veliyyüddin tarafından H. 897/ M. 1491 tarihinde vakfiyesi düzenlenen Mevlevihânenin Edirne, Kırklareli ve Vize'de akar olarak mezraları olup şeyhin istediği gibi tasarrufta bulunabileceği vakıfları vardı.³²

Evliya Çelebi'nin yüz kadar derviş hüccresinin olduğunu belirttiği Mevlevihâne,³³ semâhâne, derviş hücceleri, şeyh dairesi, hünkâr mahfeli, bacılar kısmı, kütüphane, sebil, muvakkithâne, mutfak, türbeler ve hazireden oluşan bir külliye halinde inşa edilmiştir. Mevlevihâne, 1608 yılında onarım görmüş, Sultan III. Mustafa zamanında, 1766 yılında yangın geçirmiş ve yeniden yaptırılmış, Sultan III. Selim zamanında tamir görmüş, II. Mahmut döneminde, 1835 yılında yeniden yapılcasına tamir edilmiştir. 1859-1860 yılında Sultan Abdülmecit tarafından yeniden yaptırılmış, 1871 yılında türbe kısmı ilâve edilmiş, 1925 yılına kadar da mevcut Mevlevihâne kullanılmıştır.³⁴

İstanbul Mevlevihanelerindeki mimari ayrıntılar ve süsleme unsurları inşa edildikleri devrin zevkini yansıtır. Galata Mevlevihânesi'nin semâhane-selâmlık binası (1859) eklektik zevkin izlerini taşır.³⁵

Galata Mevlevihânesi, bir külliye şeklinde olmasına rağmen bazı birimleri zamanımıza kadar ulaşmış, bazıları ise çeşitli nedenlerden ulaşamamıştır. Günümüze ulaşanlar şunlardır:

a- Semahane: Mevlevihânenin ana binasını oluşturan semahane dış görünüşü ile ahşap bir konağı andırmakta olup Sultan Abdülmecit tarafından 1859-60 tarihinde Manas Kalfa'ya yaptırılmıştır. Alt katta derviş odaları, girişte sekiz-

³² Aydın Seçkin, "Türkiye'deki Önemli Mevlevihaneler ve Mevlevihanelerin Yaşatılmasında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Rolü", *Uluslararası Dünyada Mevlana İzleri Sempozyumu*, 13-15 Aralık 2007 Bildiriler, Selçuk Üniversitesi Mevlana Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Konya 2010, s. 19.

³³ M. Askeri Küçükkaya, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Adı Geçen Mevlevihane ve Tekkeler", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (Temmuz-Aralık 2007), s. 180; www.Mevlana.gov.tr/TR,78227/galata-mevlevihanesi-muzesi.html

³⁴ Seçkin, a.g.m, s. 9-10.

³⁵ M. Baha Tanman, *İstanbul Mevlevihaneleri*, s. 183.

Galata Mevlevihanesi-Semahane binası (Yavuz Özdemir'den)

gen planlı semahane, semahanenin solunda bacılar dairesi, sağında selamlık, üstte hünkâr mahfeli vardır.³⁶ Semahane-nin kapısı üzerinde H. 1279/ M. 1859 tarihli kitabe yer alır.

Semahane, müze olarak ziyarete açık olup vitrinlerinde Mevlevî kıyafet ve kültürü ile müzik aletleri sergilendiği gibi zaman zaman da sema gösterileri yapılmaktadır.

b- Çilehane: Türbenin sol tarafında dikdörtgen tonoz örtülü, bahçe zemininden yaklaşık 3 m. aşağıda bir yapıdır.³⁷

c- Hamuşan: Mevlevihânenin kuzeyinde olup mezarlığın bir kısmı 1942 yılında Tarık Zafer Tunaya Kültür Merkezi yapılması sırasında yok edilmiştir. Mezarlıkta, Mevlevihâne'de şeyhlik yapmış olanlar ile eşlerinin kabirleri yanında Humbaracı Ahmet Paşa, İbrahim Müteferrika, Seyyid Ahmet Ağa, Nayi Osman Dede ve Tepedelenli Ahmet Paşa ve aile efradının mezarları da bulunur.³⁸

d- Türbeler: Şeyh Galip (Şeyhler) ve Hâlet Efendi (Kudretullah) Türbesi'nden oluşur. Hâlet Efendi tarafından kendisi ile Şeyh Galip adına yaptırılmıştır.³⁹

e- Sebilküttab: 1819 yılında Hâlet Efendi tarafından yapılmış olup ana giriş kapısının sağında yer alır. Alt katında muvakkithane-sebil, üst katında ise kütüphane yer alır.⁴⁰

f- Adile Sultan Sarnıcı ve Şadırvanı: Sultan II. Mahmut'un kızı Adile Sultan tarafından 1847 yılında yaptırılmış bir çeşme ve sarnıçtır.⁴¹

h- Hasan Ağa Çeşmesi: Sebilküttab'a bitişik olan çeşme 1649/50 yılında yapılmıştır. Mevlevihânenin günümüze ulaşan en eski yapısıdır.⁴²

İstanbul'daki Mevlevî dergâhları adeta bir konser-vatuar görevi yapmış ve buralardan İstanbul sanat hayatını

besleyen bestekâr, küdümzen ve neyzenlerle birlikte musiki-şinaslar ile musiki araştırmacıları yetiştirmiştir.⁴³

Galata Mevlevihânesi kültür tarihimiz bakımından önemli bir merkez olup İstanbul'daki diğer Mevlevihânelerin kuruluşlarında etkisi olduğu gibi edebiyat tarihimiz bakımından da değerli bir ocaktır.⁴⁴ Galata Mevlevihânesi şeyhlerinden Ataullah Dede (1328/1910) de bunlardan biridir. Mehmed Ziya Bey, onun kanun ve ud'da çok maharetli olduğunu nakleder.⁴⁵

Mevlevihâne, Cumhuriyet Dönemi'nde 1967-1972 yılları arasında onarılmış, 1975 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından "Divan Edebiyatı Müzesi" olarak hizmete açılmış, 2005-2009 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından semahane binası, 2009 yılında da Halet Efendi ve Şeyh Galip Türbeleri Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından restore edilmiş, 2010-2011 yılları arasında da teşhir, tanzim ve çevre düzenlemesi yapılarak ziyarete açılmıştır. Bugün mevlevihâne'de kısa süreli izinler alınarak, her hafta sonu özel dernekler tarafından semâ gösterisi düzenlenmektedir.⁴⁶

MUĞLA MEVLEVİHÂNESİ

Muğla merkez Şahidi Mahallesinde bulunan Mevlevihânenin ilk kuruluşu 14. yüzyıla kadar inmektedir.

Muğla'daki Mevlevî geleneğinin bilinen ilk ismi Salih Hüdayî Dede'dir. Salih Hüdayî Dede, ilk tahsilini Seyyit Kemaleddin'den almış, daha sonra Mevlevîliğe geçerek muhtemelen 1450'li yıllarda Fatih Sultan Mehmet'in inayetiyle Muğla Mevlevihânesi'ni kurmuş ve burada Mesnevi okutmuştur.⁴⁷ Hüdâyî Dede, 1480 yılında vefat edince, dergâhta medfun bulunan Seyyid Kemaleddin'in ayak ucuna defnedilmiştir.⁴⁸

⁴³ Küçük, İstanbul Mevlevihânelerinin.....s. 512.

⁴⁴ Ünver, a.g.m. s. 197-198.

⁴⁵ Küçük, İstanbul Mevlevihânelerinin.....s. 518-519.

⁴⁶ Seçkin, a.g.m. s. 10.

⁴⁷ Namık Açıkgöz, "Muğla Mevlevihânesi", Günümüzde Yurt İçi Mevlevihânelerinin Durum ve Konumları, 9-10 Aralık 2013 Konya, Bildiriler-Sunumlar, Mevlana Araştırma Enstitüsü Yayınları, Konya 2017, s. 293-294.

⁴⁸ www.tasavvufkitapligi.com/i/uploads/289711muqlada-mevlevilik.pdf

Muğla Mevlevî geleneğinin en önemli ismi, Salih Hüdâî Dede'nin oğlu İbrahim Şâhidî' olup Muğla Mevlevî dergâhı, asıl ününü İbrahim Şâhidî ile kazanmıştır.⁴⁹

Hacı Osmanzâde Hacı Mehmet Vakfına kayıtlı bulunan cami, hicrî 1283 yılında Mevlevîhâne tarzında plan şeması oluşturularak inşa edilmiş, iç mekânda dairesel olarak 10 adet ahşap sütun tarafından mekân şekillendirilmiştir. Üst örtüsü alaturka kiremit olup 18 adet pencere ile harim kısmı aydınlanmaktadır.⁵⁰

Çeşitli tarihlerde tamir ve restorasyon geçiren Mevlevîhâne, 1848 yılında Hacı Osman Ağa tarafından bugünkü şekli ile yaptırılmış, 1869 yılında birinci defa onarılmış, 1911 yılında Mevlevî postnişini Şeyh Cemal tarafından ikinci onarımı yaptırılmıştır.⁵¹

Derece bakımından zaviye durumunda olan Muğla Mevlevîhânesi,⁵² bugün cami olarak kullanılmakta olup avlusundaki İbrahim Şahidi'ye ait olduğu söylenen türbe ile birlikte 2007 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğünce onarılmıştır.⁵³

5- SANDIKLI MEVLEVÎHÂNESİ

Derece bakımından zaviye durumunda bulunan Mevlevîhâne,⁵⁴ Sakıb Dede, Divâne Mehmet Çelebi'nin Ali Er Rûmî'yi Sandıklı Mevlevîhânesi şeyhliğine getirdiğini söyler.⁵⁵

⁴⁹ www.tasavvufkitapligi.com/i/uploads/289711muqlada-mevlevilik.pdf

⁵⁰ Seçkin, a.g.m, s. 8.

⁵¹ Seçkin, a.g.m, s. 7; Asuman Pekyaman, "İnanç Turizminde Mevlevîhanelerin Yeri", II. Uluslararası Sultan Divânî ve Mevlevîlik Sempozyumu, 1-2 Haziran 2012, Bildiriler, Afyonkarahisar 2013, 49.

⁵² Gölpinarlı, a.g.e. s. 335.

⁵³ Seçkin, a.g.m, s. 8.

⁵⁴ Gölpinarlı, a.g.e. s. 335.

⁵⁵ Gölpinarlı, a.g.e. s. 120.

YURT DIŞI MEVLEVÎHÂNELERİ:

BAĞDAT MEVLEVÎHÂNESİ

Divâne Mehmet Çelebi tarafından tesis edilen Bağdat Mevlevîhânesi,⁵⁶ Bağdat'taki yedi yüz tekkenin en meşhurlarından biridir.⁵⁷ İlk önce küçük ve mütevazı bir tekke iken Şeyh Cünûnî Mehmet Dede tarafından H. 994-998/ M. 1586-1590 yıllarında Bağdat Beylerbeyi Çığala-zâde Yusuf Sinan Paşa'nın himayesinde yeniden kurularak teşkilatlı bir Mevlevîhâne haline gelmiştir. Binanın tamamlanması üzerine Mevlevî şairi Haylî şu tarihi düşürür:

"Mevlevîhâneyi Cünûnî Dede,

Eyledi Hû diye diye ihyâ"⁵⁸

Zaviye durumundaki Bağdat Mevlevîhânesi,⁵⁹ Dicle Köprüsü üzerinde idi. 1639 yılına ait bir defterden (Başbakanlık Arşivi Maliyeden Müdevver 4715) Mevlevîhânenin bir kahvehane ve 79 dükkândan meydana gelen bir akarının olduğu ve Mevlevîhâne'ye bol vakıf geliri aktığını öğreniyoruz.⁶⁰

Bağdat Mevlevîhânesi, XX. yüzyılın başlarında cami haline getirilmiştir.⁶¹

CEZAYİR MEVLEVÎHÂNESİ

Sakıb Dede, Divâne Mehmet Çelebi'nin Eyüp'te yoğurtçu olan ve Çelebi'ye bağlanan Veliyeddin Baba'yı Cezayir Mevlevîhânesi şeyhliğine getirdiğini söyler.⁶² Mevlevîhâne ile ilgili bilgiye sahip değiliz.

FAS MEVLEVÎHANESİ

Barihüda Tanrıkorur, Fas Mevlevîhânesi'nin Divâne Mehmet Çelebi tarafından tesis edildiğini söyler.⁶³ Mevlevîhâne ile ilgili bilgiye sahip değiliz.

HALEP MEVLEVÎHÂNESİ

Âsitâne durumunda bulunan Mevlevîhâne,⁶⁴ konumu itibarıyla şehri kuşatan tarihi surların kapılarından biri olan "Bâbu'l-Ferec" ile o civardan geçen Kavik Nehri'nin arasında "Ayneyn" denilen mevkide yer almaktadır.⁶⁵

⁵⁶ Tanrıkorur, Mevlevîyye, s. 469.

⁵⁷ M. Askeri Küçükkaya, a.g.m, s. 181.

⁵⁸ Klaus Kreiser, "Evliya Çelebi ve Başka Kaynaklara Göre Arap Âleminin Doğusundaki Büyük Şehirlerde Mevlevîhaneler", (Almanca'dan Çeviren: Semih Tezcan), Osmanlı Araştırmaları XIV, TDV İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul 1994, s.110.

⁵⁹ Gölpinarlı, a.g.e. s. 335.

⁶⁰ Kreiser, a.g.m, s.110.

⁶¹ Karazeybek, a.g.m, s. 604.

⁶² Gölpinarlı, a.g.e. s. 120; Karazeybek, a.g.m, s. 585.

⁶³ Tanrıkorur, Mevlevîyye, s. 469.

⁶⁴ Gölpinarlı, a.g.e. s. 334.

⁶⁵ Hasan Özönder, "Mevlevîliğin Son Âsitânesi: Halep Mevlevîhânesi", I. Uluslararası Sultan Divânî ve Mevlevîlik Sempozyumu, 27-29 Mayıs 2010, Bildiriler, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, s. 99.

Dîvânî Mehmet Çelebi'nin Mevlevilik tarihine kazandırdığı büyük armağanlardan biri, Halep Mevlevihanesi'dir. Çünkü Arap dünyasının kapısı durumundaki Suriye'de Mevleviliğin bir ekol durumuna gelmesi, Halep Mevlevihanesi ile gerçekleşmiştir.⁶⁶

Kaynaklara göre Yavuz Sultan Selim'le yaptığı savaşta yenilen Şah İsmail'in, Mirza Fulad ve Mirza Ulvan adlı önde gelen iki adamı savaş sırasında kaçarak Halep'e yerleşirler. Bu iki kişi Şiilikten vazgeçip, daha önce İran'a seyahat etmiş olan Sultan Divani vasıtası ile yakından tanımış oldukları ehlişünnet tarikatı olan Mevlevîliğe geçerler ve kendi imkânlarıyla bu mevlvihâneyi yaparlar.⁶⁷ Buraya bir şeyh atanması için Konya'ya müracaat ettiklerinde, Kilisli Ahmet Fahri Dede gönderilir. Ahmet Fahri Dede, H. 950/ M. 1543-1544 yılında vefat edinceye kadar şeyhlik görevini ye-

rine getirir. Fahri Dede'den sonra şeyhliğe Ebu Bekir el-Vefâî getirilir. El-Vefâî, h. 991/ m. 1583-84 yılında vefat etmiş olup Halep'te gömülüdür.⁶⁸ Sakıb Dede ise, Dîvâne Mehmet Çelebi'nin Halep'te Ebu Bekir-al-Vefâî'yi (ölm. 1583) Halep Mevlevihanesi şeyhliğine getirdiğini söyler.⁶⁹

Evliya Çelebi, Halep şehrine geldiğinde Mevlevihâne Camii inşaatının bitmemiş olmasından yakınır ve hayır sahiplerini inşaatı tamamlamaları için teşvik eder.⁷⁰

1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılmasından sonra Celâleddin Bakır Çelebi, Çelebilik makamını Halep'e taşımış, Ortadoğu ve Kıbrıs'taki Mevlevihâneleri buradan yönetmiştir.⁷¹ Suriye'deki Fransız mandater hükümet tarafından da tasdik edilmiştir. 1925 yılından 1944 yılına kadar Halep Mevlevihanesi, diğer Mevlevihânelerin merkezi olmuş, şeyhlerin azil ve tayinleri buradan yapılmıştır. 1944 yılında Suriye'nin bağımsız bir devlet olmasından sonra çelebilik makamının imtiyazını kaldırılmış, diğer şehirlerdeki bütün Mevlevihâneler gibi Halep Mevlevihanesi'nin mallarına da el konularak Evkâf Umum Müdürlüğü'ne bağlanmıştır. Bu bağlamda semahanedeki kitaplar yağma edilmiş, semahane de camiye çevrilmiştir.⁷²

1950'li yıllardan itibaren Suriye'deki bütün tekke şeyhlerine vefatları ile birlikte kesilmek üzere maaş bağlanmış, şeyh ölünce yerine başka biri tayin edilmemiş, böylelikle tekkeler birer birer tasfiye edilerek vakıflara geçmiştir.

Halk arasında "*Mescid-i Mollahâne*" yani "*Mollahâne Mescidi*" olarak anılan Halep Mevlevihanesi'nin giriş kapısının üzerinde "*Beya Uşşak-ı Hayrana Meded Dergah-ı Mevlâna*" diye başlayan Osmanlıca kitabe hala durmaktadır. Daha önce depo olarak kullanılan ve ocak üst duvarında "*Ya Hazret-i Ateşbaz Veli*" ibaresi hala okunan mutfak, günümüzde dört duvardan ibaret harabe halindedir. Ana girişin sol kısmında yer alan mescit, önceki mescittir, daha sonra yanına büyük bir mescit yapılmıştır. Mevlevihânenin avlusunda, "*Hamuşan*" diye adlandırılan dervişlerin kabristanında, başta Manastırlı Rıfat Bey olmak üzere mevlvihâne'de görev yapmış pek çok Mevlevî'nin kabri bulunmaktadır.⁷³

Semahaneleri mescit olarak değerlendirilen ve matbah-ı şerifi harap durumda olan Halep Mevlevihanesi, Mevlevilik geleneğinin son âsitânesi olarak tarihteki yerini almıştır.⁷⁴

⁶⁶ Kreiser, a.g.m. s. 106-107.

⁶⁷ Gölpinarlı, a.g.e. s. 120.

⁷⁰ Kreiser, a.g.m. s. 106.

⁷¹ Ürün, a.g.m. s. 449.

⁷² Gölpinarlı, a.g.e. s. 362-363; Ali Boran, "Halep Mevlevihane Haziresi'ndeki Mezar Taşları", I. Uluslararası Türk-İslam Mezar Taşları Kongresi, Bildiriler Kitabı, 19-21 Ekim 2018, Kuşadası-Türkiye, s. 124.

⁷³ Ürün, a.g.m. s. 449.

⁷⁴ Özönder, a.g.m. s. 103-104.

⁶⁶ Özönder, a.g.m. s. 97-98.

⁶⁷ Ahmet Kazım Ürün, "Ortadoğu'da Mevlana ve Mevlevihaneler", Dünya'daki Mevlana İzleri, Konya 2010, s. 449; Kreiser, a.g.m. s. 106.

İSFAHAN MEVLEVİHANESİ

Barihüda Tanrıkorur, "İsfahan Mevlevîhânesi, Divâne Mehmet Çelebi tarafından tesis edilmiştir"⁷⁵ diye söyler. Sultan Divanî'nin Çaldıran Seferi'nde açıldığını tahmin ettiğimiz Mevlevîhâne ile ilgili bilgimiz yoktur.

KAHİRE MEVLEVİHÂNESİ

Âsitâne durumundaki Mevlevîhâne,⁷⁶ Kahire Kalesi yakınlarında, Hilmiye semtinde ve Şâriussûyûfiye başlangıcındadır. Osmanlı döneminde Emir Sugur es-Sa'di Külliyesi ile Yeşbek Min Mehdi ve Akberdi saraylarının kalıntıları üzerine yaptırılmıştır.⁷⁷

Mevlevîhânenin ilk tesis tarihi tam olarak bilinmemektedir. Mevlevi kaynaklara göre Mısır'ın, Yavuz Sultan Selim tarafından fethinden birkaç yıl önce bazı dervişleriyle birlikte Mısır'a uğrayan Divane Mehmet Çelebi, o sırada hapiste bulunan İbrahim Gülşenî'yi ziyaret ederek onu hapisten kurtarıp Kahire'de bir süre kaldığı sırada mevlevîhâneyi kurmuş, dönerken Sâfi Ahmet Dede'yi, Kahire Mevlevîhânesi'ne halife olarak bırakmıştır.⁷⁸

⁷⁵ Tanrıkorur, Mevleviyye, s. 469.

⁷⁶ Gölpinarlı, a.g.e. s. 334.

⁷⁷ Barihüda Tanrıkorur, "Mısır Mevlevihanesi", TDV İslâm Ansiklopedisi, C.29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, s. 586.

⁷⁸ Gölpinarlı, a.g.e. s. 120; İlgar, a.g.e. s. 185-186. Tanrıkorur, Mısır Mevlevihanesi, s. 586.

Karamanlı Hamza Dede, Kıbrıslı Siyahi Mustafa Dede, Konyalı Nesip, Yusuf Dede, Nazmi Hasan Dede ve Arif Dede 17. ve 18. yüzyılda tekkede görev yapan postnişinlerdir.

Türkiye dışında en iyi korunan Mevlevîhâne olan Kahire Mevlevîhânesi'nin iki ayrı giriş kapısı vardır. Semahane, Mevlevîhâne'nin ana kapısından girişte soldadır. Kuzeyden geçtikten sonra birinci avluya girilir. Avlunun doğusunda mutfak, mescit ve fırın, batısında şeyh dairesi ve selamlık, kuzey doğusunda ise L planlı derviş hücreleri yer alır.⁷⁹

Evliya Çelebi, İstanbul Kulekapısı Mevlevîhânesi Şeyhi Âdem Efendi'nin Mekke dönüşü buraya uğradığını, vefat etmesi üzerine tekkeye defnedildiğini söyler.⁸⁰

3850 m²'lik bir alanı kaplayan Mevlevîhâne, aynı zamanda menzil vazifesi ifa eden tam teşekküllü bir âsitâne özelliğine sahiptir.⁸¹

Türkiye'de tekke ve zaviyeler 1925 yılında kapatıldıktan sonra Kahire Mevlevîhânesi, Halep Mevlevîhânesi'nden yönetilmiş, 1945 yılında tekke kapatılarak 1946 yılında huzurevi ve fakirler için dispanser haline getirilmiş, 1954 yılında Evkaf Bakanlığı tarafından el konulmuş, 1979 yılında Prof. Dr. Guisepte Fanfoni başkanlığında Mısır ve İtalyanlar tarafından ortaklaşa kazı ve restorasyon çalışması yapılmış, 1984-1988 yılları arasında bu çalışmalar büyük oranda tamamlanmış, medrese eyvanı ve hücreleri sergi salonu, semahane ise kültürel etkinliklerde toplantı salonu olarak düzenlenmiştir. Bugün Mevlevîhâne, Mısırlı öğrenciler için bir restorasyon arkeoloji okulu olarak kullanılmaktadır.⁸²

⁷⁹ www.ismek.ist/blog/icerik.aspx?p=949

⁸⁰ Küçükkaya, a.g.m, s. 185.

⁸¹ Tanrıkorur, Mısır Mevlevihanesi, s. 586.

⁸² Tanrıkorur, Mısır Mevlevihanesi, s. 587.

Kudüs Mevlevihanesi (Foto Mustafa Güler)

KUDÜS MEVLEVİHANESİ

Mevlevilik, Kudüs'e Memlûkler döneminde girmiş, Yavuz Sultan Selim döneminden itibaren de kökleşerek bir müessese olmuştur.⁸³

Dîvâne Mehmet Çelebi tarafından tesis edilen Kudüs Mevlevîhânesi, ⁸⁴ Kudüs Livası kumandanı Hüdâvendigar Bey tarafından M. 1585-87 tarihinde Sa'diyye Mahallesi'nde yaptırılmıştır.⁸⁵

Mevlevîhâne, Harem-i Şerif'in kuzeyinde, surlarla çevrili eski kent içerisinde, Şam Kapı civarında, El Mevleviye Sokağı ile İbni Cerrah Sokağı'nın kesiştiği yerde bulunur.⁸⁶

St. Agnes Kilisesi'nin camiye çevrilmesiyle oluşturulan Mevlevîhâneye,⁸⁷ sokaktan girilince üzeri tonozla örtülü uzun bir merdivenle mevlevîhânenin birinci avlusuna geçilir. Avlunun doğusunda küçük bir bina, batısında harem bölümüne ait evler, ikinci avlunun ortasında bir havuz ile 1854

yılında vefat eden Şeyh Hacı Ali Dede'nin mezarı, batıda deriş hücreleri, güneyde türbe, kuzeyde ise mescit yer alır. XII. yüzyılda yapılan mescit, üç nefli planda olup üzeri çapraz tonozla örtülüdür. Minare doğu girişinde bulunur. Mescidin üzerinde semahane yer alır. Semahane kapısı üzerinde 1587 tarihli bir kitabe vardır. Güney cephedeki türbede Hasan Dede, Ali Dede ve Daniş Dedeler medfundur.⁸⁸

Evliya Çelebi, Kudüs'te yetmiş tarıkata ait tekkenin olduğunu, ancak Bâb-ı Amud'un iç kısmında bulunan Mevlevîhânenin en ma'mur ve bakımlısı olduğunu söyler.⁸⁹

Mevlevîhânede görev yapan şeyhler, Seyyid Hacı Ali Dede, Şemseddin Dede, Osman Nureddin Dede, Muhammed Arif Dede ve Hilmi Dede'dir.⁹⁰ En son şeyhlik yapan Adil el-Mevlevî'dir. Şeyh Adil el-Mevlevî, 12 Aralık 1991'de Trablusşam'a yerleşmesiyle tekke kapanmıştır.⁹¹

Günümüzde vakıf idaresince Filistinli göçmenlere kiralık ev olarak verilmiştir.⁹²

⁸³ Hasan Hüseyin Güneş; Mehtap Kuş, "Kudüs Mevlevihanesi ve Vakfiyeleri Üzerine Metodik Bir İrdeleme", 2. Uluslararası Sultan Dîvânî ve Mevlevilik Sempozyumu, 1-2 Haziran 2012, Afyonkarahisar, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, s. 120.

⁸⁴ Tanrıkorur, Mevleviyye, s. 469.

⁸⁵ Kreiser, a.g.m. s. 109; Güneş ve Kuş, a.g.m. 120.

⁸⁶ Kudüs Mevlevihanesi — Semazen, 02.05.2023.

⁸⁷ Dervişlerin Şehri Kudüs – EdebiFikir, 02.05.2023.

⁸⁸ Kudüs Mevlevihanesi — Semazen, 02.05.2023.

⁸⁹ Küçükaya, a.g.m, s. 185.

⁹⁰ Karazeybek, a.g.m, s. 594.

⁹¹ Dervişlerin Şehri Kudüs – EdebiFikir, 02.05.2023.

⁹² Kudüs Mevlevihanesi — Semazen, 02.05.2023.

LAZKİYE MEVLEVÎHÂNESİ

Abdûlbaki Gölpinarlı, Lazkiye Mevlevîhânesi'nin Divâne Mehmet Çelebi'nin himmetiyle açılmış olabileceğini, şeyhinin de Ragıp Dede olduğunu söyler⁹³ Mevlevîhâne ile ilgili bilgimiz yoktur.

MİDİLLİ MEVLEVÎHÂNESİ

Midilli adasına Mevlevilik, II. Bayezid döneminde ulaşmış olup Mevlevîhâne'nin ilk şeyhi de Hamdi Dede'dir.⁹⁴ Abdûlbaki Gölpinarlı ise Sakıb Dede'nin ağzından Divâne Mehmet Çelebi'nin Midilli Mevlevîhânesi şeyhliğine Derviş Hamid'i atadığını belirtir.⁹⁵

Derece bakımından zaviye durumunda olan Midilli Mevlevîhânesi⁹⁶ hakkında XVIII. yüzyıla kadar bilgimiz yoktur. 1776 yılında Halil Dede, 1856 yılında Seyid Abdülkadir Dede, 1869 yılında da Mehmet Nazif Dede'nin Mevlevîhânedede şeyh olduğunu görüyoruz.⁹⁷

Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesi neticesinde yerel hükümetlerin var olan İslâm kültürünün izlerini silmek amacıyla yaptıkları müdahalelerden nasibini alarak ya tahrip edilip yıkılmışlar ya da farklı amaçlar için kullanılmaya başlanmışlardır.⁹⁸ Midilli'nin 1913 yılında Osmanlı hâkimiyetinden çıkmasından sonra pek çok Türk yapısı gibi Yunanlılar tarafından Mevlevîhâne'nin de faaliyetlerine son verildiği düşünülmektedir.⁹⁹

SAKIZ MEVLEVÎHÂNESİ

Sakız adasında bulunan Mevlevîhâne hakkında; Sakıb Dede, "Divâne Mehmet Çelebi, Hızır Dede'yi Sakız Mevlevîhânesi şeyhliğine getirmiştir"¹⁰⁰ der.

Derece bakımından zaviye durumunda bulunan Sakız Mevlevîhânesi,¹⁰¹ 19. yüzyılda faal olmasına rağmen günümüze gelememiştir.¹⁰²

ŞAM MEVLEVÎHANESİ

Divâne Mehmet Çelebi tarafından tesis edilen Şam Mevlevîhânesi,¹⁰³ şehri çevreleyen surların yaklaşık 400 m. kuzey-batısında, Süleymaniye Tekkesi ve Hicaz Demiryolu gibi Osmanlı eserlerinin yoğunlukta bulunduğu bir mevkide yer alır.¹⁰⁴

Şam Mevlevîhânesi, Nasr Caddesi üzerinde, Şam Tren istasyonunun karşısındadır. 1585 yılında Şam Valisi Hasan Paşa tarafından tesis edilmiştir. Dergâhın ilk şeyhi, Karamanlı Derviş Kartal Muhammed Dede'dir. (ö. 1624) Kartal Dede'nin hayatını kaybetmesi üzerine Abdurrahman Çelebi postnişin olmuş, daha sonra 1624 yılında Sabuhi Ahmet Dede, 1639 yılında da Karamânî Derviş Hamza Dede şeyhlik yapmışlardır.¹⁰⁵

Eğimli bir arazi üzerine kurulan Mevlevîhâne, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir arasa üzerine kurulmuş, kuzeyinde yüksek istinat duvarları içerisine günümüzde dükkânlar yerleştirilmiştir. Cadde üzerinde en doğuda bir çeşme, şeyh dairesi, arkasında matbah-ı şerif, sebil ve cami vardır. Şeyh dairesi, bugün polis karakolu olarak kullanılmaktadır. Semahane ve türbesi ikinci sırada ve doğudadır. Bugün çukurda kalan semahane, kare planlı, tek kubbelidir. Kuzey yönündeki derviş hücrelerinin yerine üç katlı bir lojman yapılmıştır. Mevlevîhâne'nin batısındaki caminin minaresi avlu kapısı üzerinde olup iki şerefelidir.¹⁰⁶

XIX. yüzyılın sonlarında Mevlevîhâne bakım ve onarıma ihtiyaç duymuş, yapılan keşif sonucu en az 20.000 kuruş gerektiği ifade edilmiştir.¹⁰⁷

I. Dünya Savaşı'nda Filistin cephesine yardıma koşan Gönüllü Mevlevi Taburu'nun karargâhı olan mevlîhânedede,¹⁰⁸ günümüzde Mevlevi ayinlerine son verilmiştir. Ancak cami görevlisinden yakın zamana kadar Kaide Gecesi ve Şeb-i Ârûs gibi özel günlerde Kur'an okunup sema yapıldığını öğreniyoruz.¹⁰⁹

TEBRİZ MEVLEVÎHANESİ

Tebriş Mevlevîhânesi, Divâne Mehmet Çelebi tarafından tesis edilmiştir.¹¹⁰ Bu mevlîhânenin de Sultan Divanî'nin Çaldıran Seferi esnasında açılmış olma ihtimali vardır. Mevlevîhâne ile ilgili bir bilgimiz yoktur.

⁹³ Gölpinarlı, a.g.e. s. 121-122, 334, 364.

⁹⁴ www.aktabal.com/balkanlarda-mevlevi-tekkeleri/

⁹⁵ Gölpinarlı, a.g.e. s. 120.

⁹⁶ Gölpinarlı, a.g.e. s. 335.

⁹⁷ Serdar Ösen, Balkanlarda Mevleviliğin Yayılması ve Kurulan Mevlevîhaneler, Yeni Türkiye S. 67, Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı-II, 2015, s. 1808.

⁹⁸ www.aktabal.com/balkanlarda-mevlevi-tekkeleri/

⁹⁹ Ösen, a.g.m, s. 1808.

¹⁰⁰ Gölpinarlı, a.g.e. s. 120.

¹⁰¹ Gölpinarlı, a.g.e. s. 335.

¹⁰² Sezai Küçük, Mevlevîhanelerin 19. Yüzyılda Durumları, Faaliyetleri ve Listeleri, 2003, s. 465-469.

¹⁰³ Tannkorur, Mevleviyye, s. 469.

¹⁰⁴ Kreiser, a.g.m, s.108.

¹⁰⁵ Kreiser, a.g.m, s.103; Karazeybek, a.g.m, s. 594; Semazen - Mevlâna Müzesi [Şam Mevlevîhânesi], 04.05.2023.

¹⁰⁶ Semazen - Mevlâna Müzesi [Şam Mevlevîhânesi], 04.05.2023.

¹⁰⁷ Karazeybek, a.g.m, s. 595.

¹⁰⁸ Semazen - Mevlâna Müzesi [Şam Mevlevîhânesi], 04.05.2023.

¹⁰⁹ Ürün, a.g.m, s. 448.

¹¹⁰ Tannkorur, Mevleviyye, s. 469.

Taşın Kalbinden Sanatın Ruhuna:

Bir Liderin Vizyonu

İbrahim ALİMOĞLU Taştan Ekmeğimizi Kazandık”

Şadiye HOŞGÖR ÖNER¹

Afyonkarahisar'ın yalnızca ekonomisi için değil, aynı zamanda kültürel mirası için de önemli bir figür olan İbrahim Alimoğlu ile yapmış olduğum röportajı hazırlamak ve Taşpınar Dergisi'nde paylaşmak benim için çok önemli ve heyecan dolu bir çalışma oldu. Röportajın odak noktası, Alimoğlu'nun mermer sektöründeki lider rolünün yanı sıra, Afyonkarahisar'ın zengin tarihine duyduğu derin ilgi ve bu ilgiyi somutlaştırdığı çeşitli kültürel girişimleridir.

İbrahim Alimoğlu, Afyonkarahisar'ın mermer sektöründe öncü bir firmanın sahibi olarak bölgenin ekonomik kalkınmasına önemli katkılar sağlamaktadır. Ancak onun etkisi yalnızca ticari faaliyetleriyle sınırlı değildir. Kendisi aynı zamanda Afyonkarahisar'ın yerel tarih araştırmalarında öncü bir sivil toplum kuruluşu olan AKSAM (Afyonkarahisar Kültür ve Sanat Araştırmaları Merkezi) Derneği'nin kurucusudur. Bu dernek aracılığıyla bölgenin geçmişine ışık tutan araştırmalar yapmakta ve kültürel bilincin artmasına katkıda bulunmaktadır.

Alimoğlu'nun ofisi, adeta kişisel bir müze niteliği taşımakta, yıllar içinde biriktirdiği sayısız obje ve materyalle Afyonkarahisar'ın çeşitli dönemlerine ait izleri barındırmaktadır. Bu koleksiyon, onun tarihe olan tutkusunun ve kültürel mirası koruma çabasının somut bir göstergesidir. Biriktirdiği müzik aletleriyle, Afyon Kocatepe Üniversitesi ortaklığında kurduğu İbrahim Alimoğlu Müzik Müzesi, hem kültürel çeşitliliğe verdiği önemi hem de sanatsal mirasın gelecek nesillere aktarılmasına yönelik vizyonunu ortaya koymaktadır.

Bu röportaj, bir iş insanının yalnızca ekonomik başarılarla değil, aynı zamanda toplumsal sorumluluk ve kültürel mirasın korunması adına yaptığı değerli çalışmalarla da nasıl öne çıkabileceğini gözler önüne sermektedir. Röportajda,

¹ Afyonkarahisar Belediyesi Kent Tarihi ve Tanıtımı Müdürlüğü Araştırma Servis Sorumlusu.

Kocatepe'de Büyük Taaruz Esnasında Mustafa Kemal Atatürk'ün Kullandığı Dürbün

İbrahim Alimoğlu'nun mermer sektöründeki tecrübeleri, Afyonkarahisar tarihine dair derin bilgisi ve kültürel mirasın korunması ve tanıtılması yönündeki projeleri detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Bu çalışma, Afyonkarahisar'ın kültürel ve ekonomik dinamiklerini anlamak için önemli bir kaynak teşkil etmektedir.

Hizmete açıldığı günlerden bugüne büyük yol kat eden ve sektörünün en önemli aktörlerinden birisi olan Alimoğlu Marble, bu yıl 79. yılını kutlamanın da gururunu yaşamaktadır. Bu vesileyle bir Afyonkarahisarlı olarak başta İbrahim Alimoğlu olmak üzere Alimoğlu Marble Ailesi'ne ülkemiz ve şehrimiz adına çok teşekkür ediyor, başarılarının büyüyerek devam etmesini temenni ediyorum.

İbrahim Alimoğlu kimdir?

1956 yılının Şubat Ayı'nda Afyonkarahisar Mecidiye Mahallesi'nde dünyaya geldim. Beş kardeşiz; dört kız, bir oğlan olarak evin tek oğluyum. Bu anlamda aslında şanslıyım. Eğitim hayatım Afyon Dumlupınar İlkokulu'nda başladı, ortaokulu İstanbul Fatih Koleji'nde, liseyi ise Afyon Lisesi'nde tamamladım. 1979 yılında Afyonkarahisar Eğitim Enstitüsü'nden mezun oldum. Asıl mesleğim Sınıf Öğretmenliği'dir. 1980 yılında evlendim ve bu evlilikten iki kız, iki erkek çocuk babası oldum. Çocuklarımın üç tanesi evli, en küçük oğlum askerden yeni geldi. Bu evliliklerden dokuz tane torunum oldu; onlarla vakit geçirmek benim için bir mutluluk kaynağıdır, günün tüm yorgunluğunu onları görünce unutmaktayım.

Mermerle tanışma hikâyeniz nasıl başladı?

Ben 1940 yılında kurulan bir mermer geleneğinin içine doğdum. Dedelerimin başlattığı mermer sektöründeki faaliyetlerini üçüncü kuşak olarak devam ettirektiyim. Hatta şöyle diyebilirim: Ben doğar doğmaz fabrikanın tozuyla tanıştım. Bizim çocukluğumuz mermer fabrikasında geçti. Kahve, sinema, pastane gibi şeyler bilmezdik. Zaten bizim dönemimizde bunların hiçbiri doğru düzgün yoktu. Kısacası, doğduğum günden beri mermerin içindeyim. Bu taş bizim, hem kaynağımız hem ekmeğimiz oldu. Ailem de, dedem de bu taştan ekmek yedi. Çok şükür, ilişkileri güçlü, birbirine bağlı bir aileyiz. Hâlâ ülkemiz için istihdama, ihracata kadar üretmeye devam ediyoruz. Ülkemizin gelişmesi ve ileri seviyede mermer ülkesi olabilmesi için bizlere düşen görevi en iyi şekilde yapma gayretiyle çalışmaya ve Alimoğlu Marble olarak hizmet vermeye devam ediyoruz.

Adungu

Balafon

Dan Bau

Kantele

Sizce mermer sadece bir yapı malzemesi mi, yoksa daha fazlası mı?

Kesinlikle bir yapı malzemesinden çok daha fazlası. Afyon İncehisar'daki mermer ocaklarının tarihi M.Ö. 2000'li yıllara dayanıyor. Roma'daki San Pietro Bazilikası'nda Afyon mermerleriyle yapılmış kolonları bizzat gördüm. O yüzden sadece döşeme ya da kaplama değil, sanatsal değeri de çok yüksek. Afyon'un mermeri, kristal yapısı ve ince damarlı olmasıyla heykeltıraşların da tercihi. Bu da onu, bir kültür taşıyıcısı yapıyor.

Mermerin Afyonkarahisar'daki yapılarda kullanımıyla ilgili bir gözleminiz var mı?

Elbette. Mesela Ankara Hacettepe Üniversitesi'nde 80.000 metrekare taş işçiliği yapıldı. Mermerler Afyon'da kesildi, Ankara'da montajı yapıldı. Ankara Emniyet Sarayı, Bursa'daki Çelik Palas Oteli, İstanbul'daki Hilton gibi birçok yapıda bizim taşlarımız kullanıldı. Dedemizin döneminden bu yana mermerimiz dünyaya yayıldı. Şimdi de ihracatla dünyanın dört bir yanındaki yapılarda kullanılıyor.

“Taşın bir dili vardır” denir. Siz bu dili nasıl çözüyorsunuz?

Bu işin içinde doğup büyüyünce gerçekten taşla bir bağ kuruyorsunuz. Bazen öyle bloklar gelir ki kıyamazsınız. Tam istediğimiz renkte, damarda, ebatla bir taş bulduğumuzda adeta onu öperiz. Kesmeye bile kıyamadığımız, yıllarca sakladığımız taşlarımız vardır. Taşın dili budur işte; size kendini sevdirebilir.

Türkiye mermer üretiminde çok güçlü. Bu gücü nasıl değerlendiriyorsunuz?

Ne yazık ki Allah'ın verdiği bu nimetin kıymetini bilmiyoruz. Hoyratça ve bilinçsiz bir şekilde harcıyoruz. Bugün hangi taş çok para ediyorsa, kazandırıyor, herkes oraya yöneliyor. İtalya gibi ülkeler mermer rezervlerini kontrolü kullanıyor. “Bu yıl şu kadar çıkartalım, gerisi çocuklara gelecek nesillere kalsın” diyorlar. Biz ise bulduğumuz yerde bitiriyoruz. Oysa İncehisar'daki araştırmalara göre, 80 metre aşağıda hâlâ mermer var. Küçük parçaları bile değerlendirmeliyiz.

Mermercilik sizce gençler için bir gelecek sunar mı?

Kesinlikle. Dedem zamanında barutla çıkarılan mermer bugün teknolojinin gelişmesiyle çok daha kolay işleniyor. Artık mermer sektörü ne ağır ne de tehlikeli. Hatta kendi makinelerimizi üretir hale geldik. Bu zenginliği gençlere bırakmak, bu mesleği teknolojiyle daha da ileri taşımak şart.

Kültür alanındaki desteklerinle de tanınıyorsunuz. Bu yönünüz nasıl gelişti?

Mermer fuarları sebebiyle sık sık yurt dışı ziyaretlerine gitmeye başlamıştım. Gezdiğimiz birçok ülke oldu. Bir gün Endonezya'da adalar arasında çok enteresan, deniz altında doğal bir akvaryum gördüm ve bundan çok etkilendim. İzmir Aliağa'da gemi sökümünde bir kaptan köşkünü söküp fabrikamızda kullanmak, misafirlerimizi burada ağırlamak düşüncesi hasıl oldu. Bir mimar arkadaşım buna gerek olmadığını söyledi. Ofis içerisinde bir akvaryum kurarak etrafına da deniz ürünleri ve gemilerle alakalı eşyaları toplamaya başladım. Bu materyaller çoğaldıkça, evlerimizde kullanılan eşyalara kadar bu biriktirme işi büyüyerek adeta bir etnografik müze haline geldi. Sonra bu koleksiyonculuk bizi müzik aletlerine kadar götürdü.

İçinizdeki bu koleksiyonculuk ve biriktirme hevesi sizi müzik aletlerine kadar götürdü. Türkiye'nin eşsiz müzelerinden birisi olan İbrahim Alimoğlu Müzik Müzesi hakkında neler söylemek istersiniz?

Yurt dışı gezilerim sayesinde elimde bir müzik aletleri envanteri de oluşmaya başladı. Bu müzik aletlerini fabrikamıza gelen ziyaretçilerimiz görsünler diye sergilemeye başladım. Bir gün, Afyon Kocatepe Üniversitesi Konservatuvarı hocalarımızdan çok sevdiğim Uğur Hocam fabrikaya

beni ziyarete gelince, bu müzik aletlerini görünce çok şaşırды ve bu aletlerin burada değil, herkesin ulaşabileceği ve görebileceği yerde sergilenmesi gerektiğini ifade etti. Ben de binlerce insanın ve öğrencilerin bu aletlere ulaşabilmesi için yapılan teklifi geri çevirmeyerek, Afyon Kocatepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi bünyesinde bir müze oluşturulmasını kabul ettim. Müze, kapılarını 30 Eylül 2013'te ziyaretçilerine açmasıyla birçok ziyaretçiye ulaştı, özellikle de basın ve sosyal medyada hızla yayılmasıyla yerli ve yabancı bütün insanların dikkatlerini üzerine çekti.

Bunlardan örnek verecek olursam, Alman koleksiyoner Dr. Wolfgang Ott'u söyleyebilirim. Kendisi bir Türkiye sevdalısı, hatta aşığıdır. Dünyanın dört bir yanından topladığı 250'ye yakın müzik aletini 2014 yılında müzemize bağışlamıştır. Tabii bunun dışında, Afyonkarahisar'ın yerel sanatçısı Ömer Yarşı'nın ve Kütahya'nın halk ozanlarından Hisarlı Ahmet'in sazları da müzemize bağışlanmıştı.

Klasik Türk Musikisi'nden en ahenkli notalarla kalbe dokunan bir ney, hangi zamana ve diyara sürükleyeceğini bilemediğimiz naif tınısıyla bir keman ya da segâh bir besteye can veren kanun, belki de adlarını ilk defa duyduğumuz Kantele, Dan Bau, Adungu, Balafon gibi enstrümanlar... Dünyanın her tarafından ve örnekleri çok az olan bu 500'e yakın müzik aletinin yer aldığı İbrahim Alimoğlu Müzik Müzesi kesinlikle ziyaret edilmesi gereken müzeler listesinde ilk sıralarda yer almalıdır.

İlk günkü heyecanla devam ettirdiğiniz bu koleksiyonerlik ve biriktirme hevesi sizin için asla bitmeyecek bir tutkumu?

Ben hâlâ toplamaya, araştırmaya ve biriktirmeye devam ediyorum. En ufak bir parça da olsa benim için çok büyük değer. Müzemi ve fabrikamı gelen ziyaretçilere gezdirirken çok mutlu ve heyecanlı oluyorum. Onlarla anılarımı, heyecanımı paylaşmak tarif edilemez diyebilirim. Yani biriktirmek apayrı bir duygu, apayrı bir sevgi. Bu sevgi sayesinde bugüne kadar biriktirdiğim tüm eşyalarımı birbirinden ayırmıyorum, hepsi benim için eşit seviyededir. Çünkü özellikle müzik aletleri, dünyanın her yerindeki insanların tınısını hissetmek bambaşka bir dünyaya sürüklüyor insanı. Elimizde o kadar güzel eşyalar var ki yağ tenekesinden müzik aleti yapmışlar. Müziğin sesini daha iyi alabilmek için müzik aletinin içine yumurta koymuşlar. Adam bastonunu saz diye kullanmış. Yılanın derisinden, kabuğundan bir sürü müzik aleti var. Bunlar hep bir arada, koleksiyonerliğin ötesinde bir sanat eseri, hepsi bir değer. Yani bu insanlara saygı duymamak imkânsız diyebilirim. Enstrüman çalmıyor olsam da müzenin bir köşesinde kimi Afrika'dan, kimi bizim topraklarımızdan, kimi de kutuplardan bir araya gelerek yüzlerce müzik aletiyle adeta arkadaşlanmış gibi vakit geçirmek bana her defasında tarif edemeyeceğim bir mutluluk katıyor.

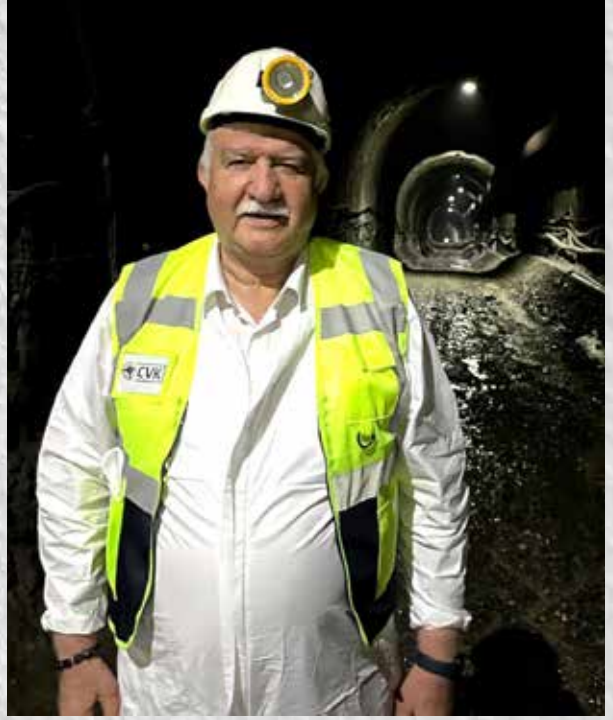
İbrahim Bey, Afyonkarahisar'a dönecek olursak şehrimizin kültürel gelişimi için neler yapılmalı? Bu konu hakkında neler düşünüyorsunuz?

Bizler Alimoğlu Marble olarak, kendi sektörümüzde yaptığımız hizmetlerin yanında, doğup büyüdüğümüz şehrimizin kültür hayatına da katkı sağlamak adına geri durmadan büyük gayretler içerisinde mücadele eden bir iş adamıyım. Bunun en önemli temsilcisi de, 2011 yılında hayata geçirdiğimiz Alimoğlu Kültür Sanat Araştırma Derneği (AKSAM) olmuştur. Bu derneğimiz çatısı altında akademisyen eğitimcilerce eğitimler ve pek çok farklı dalda kurslar verdik. Şehrimizde ihtiyaç duyulan sosyal aktivite açığını ciddi anlamda karşılamaya çalıştık. Afyonkarahisar'da halk müziği, sanat müziği, tasavvuf koroları kurduk. 11 yıl boyunca Çeşme Konağı'nda halk eğitim gibi eğitimler verdik ama sonra elimizden alındı. Şu an Meydanoğlu İşhanı 5. katında AKSAM olarak hizmet vermeye devam ediyoruz. Bu tür çalışmaların gelişerek devam etmesini arzu ediyorum.

Afyonkarahisar kültür hayatı için en büyük hayallerimden bir tanesi de Zafer Meydanı'na yapılan kütüphane; güzel ama bana göre yeterli değil, daha önce Zafer Meydanı'nda yer alan ve yıllar önce yıkılan hükümet binasını aslına uygun şekilde inşa ederek bir Kent Kongre Merkezi'ne dönüştürmektir. İçinde toplantı salonları, tiyatro salonlarının yer alacağı bir mekân, şehrimiz adına çok büyük katkı sağlar. Çünkü bu şehirde üretilecek çok fikir, yaşatılacak çok kültür var.

Size göre Afyonkarahisar'ın tanıtımında eksik kalan nedir?

Köylerde, kasabalarda o kadar değerli doğal varlıklar var ki kimsenin haberi yok. Ayazini gibi yerler sahipsiz kalıyor. İnsanlar kendi evlerini ticarethane yaptılar ama hâlâ tapuları yok. Kocatepe gibi önemli yerler turizm kazandınlamadı. Oysa benim 10 tane otelim, 10.000 yatağım var. Yurt içi, yurt dışı ziyaretçileri ağırlayabilecek, konaklayabileceğimiz alt yapımız mevcut. Günde sadece iki otobüsle Afyonkarahisar'a gelen turistler Ayazini'ye ve Kocatepe'ye götürülse, o bölgedeki insanlara destek sağlansa, mesela gözleme yapan kadınlara un verilse, gerekli malzemeler sağlansa bu da bir katkı olur. Hem şehir kalkınır hem insanlar kazanır.

Son olarak, bu röportajı okuyanlara ne söylemek istersiniz?

Ben, bu taşın, bu kültürün içinde büyüdüm. Bu şehrin değerlerini tanımalı, tanıtmalı, yaşatmalıyız. Çünkü bu sadece bir taş değil, bu bizim ekmeğimiz, kültürümüz, tarihimiz. Bu şehrin tanıtımı için bir araya gelinmeli, el birliğiyle çalışılmalar yapılmalı. Son olarak gençlerimize Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün şu sözlerini nasihat edinmelerini tavsiye ediyorum.

“Büyük Olmak İçin Hiç Kimseye İltifat Etmeyeceksin; Hiç Kimseyi Aldatmayacaksın. Ülke İçin Gerçek Amaç Ne İse Onu Göreceksin, O Hedefe Yürüyeceksin. Herkes Senin Alehinde Bulunacaktır; Herkes Seni Yolundan Çevirmeye Çalışacaktır, Fakat Sen Buna Karşı Direneceksin. Önüne Sonsuz Engeller De Yığacaklardır. Kendini Büyük Değil, Küçük, Zayıf, Araçsız, Hiç Sayarak, Kimseden Yardım Gelmeyeceğine İnanarak Bu Engelleri Aşacaksın. Bundan Sonra Da Sana Büyük Derlerse... Bunu Söyleyenlere Güleceksin.”

Mustafa Kemal ATATÜRK

Kantele: Finlandiya'dan gelen bir kanun türüdür.

Dan Bau: Vietnam'dan gelen tellerin çekilmesiyle çalınan tek telli bir kanun türüdür.

Adungu: Bir yay harp, türü olan Adungu, Uganda/ Kongo/ Sudan sınırında yaşayan Alur halkının temel çalgısıdır.

Balafon: Bir çeşit ahşap Ksilofon. Mali ve Gine menşelidir.

KAPI TOKMAKLARI VE HALKALARI:

TARİHİ, KÜLTÜREL VE SEMBOLİK BİR YOLCULUK

GELENEKSEL KAPI TOKMAĞI MODELLERİNİN SEMANTİK VE SEMBOLİK ANLAMLARI BAĞLAMINDA BİR ARAŞTIRMA*

* Âliye METE SERT

AFYONKARAHİSAR ÖRNEKLERİYLE¹

Şehirlerin ruhunu yansıtan en önemli öğelerden biri, kuşkusuz mimari yapılarıdır. Mimariyi tamamlayan en önemli unsurlardan biri ise kapılardır. Tarih boyunca kapılar sadece mekânların giriş noktası değil, aynı zamanda kültürel ve sosyal kodların taşıyıcısı olmuştur. Kapılarda yer alan kapı tokmakları ve halkaları, misafirleri karşılamak, içeridekilere haber vermek ve sembolik anlamlar taşımak gibi görevler üstlenmiştir.

Kapı tokmakları, sadece işlevsel birer yapı elemanı olmanın ötesinde, estetik, kültürel ve sosyal mesajlar içeren detaylardır. Özellikle dini ve sivil yapılarda kapı ziline yerini alan kapı halkaları, bulunduğu yapının ve hatta içerisinde yaşayan insanların maddi durumunu, medeni hâlini ve mesleğini yansıtabilen öğelerdir.

Kapı tokmağı, misafirin ev sahibine kendisini kabul ettirmek, haber vermek ve mekâna giriş izni almak için kullanıldığı ilk iletişim aracıdır. Ancak bu işlevinin ötesinde, biçimi ve üzerindeki motiflerle bir dönem, inanç, sosyal statü ve meslek hakkında ipuçları verir. Afyonkarahisar'daki geleneksel kapı tokmakları, zanaatkarlık, sanatsal ifade ve toplumsal değerlerin birleşimi olarak geçmişle bugün arasında bir köprü kurmaktadır.

Kapı tokmakları üzerindeki figüratif motifler ve yapı-

sal formlar, geçmişin kültürel değerleriyle doğrudan ilişkilidir. Bu tokmaklar, dönemin estetik anlayışını, zanaatkarlık becerisini ve sanat ruhunu yansıtırken; aynı zamanda “hoş geldiniz” ve “misafirperverlik” gibi sosyal kavramları da simgelemektedir.

Semantik Anlam: Anlam Bilim açısından ele alınan kapı tokmakları, insan ile mekân arasındaki etkileşimi inceler. Tokmağın türü, kullanımı ve sesi, ziyaretçinin niyetine ve mekânda yaşayanların sosyal yapısına dair ipuçları taşır.

Sembolik Anlam: Kapı tokmakları, doğrudan anlatımın yerine çağrışımlara ve imgelere dayalı anlatımlarla öne çıkar. Kullanılan motifler, o dönemin inançlarını, korkularını, arzularını ve estetik değerlerini yansıtan görsel öğeler hâline gelir. Tokmağın çıkardığı ses bile farklı bir anlam taşır. Misafirin ev sahibine kendisini kabul ettirmek, haber vermek ve mekâna giriş izni almak için kapıyı çalması, zaman içinde bir iletişim biçimi hâline gelmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde kapı tokmakları ilettiği mesajlarla meşhur olmuştur. Bu dönemde tokmaklar şekillerine ve hatta çıkardıkları sese göre pek çok farklı anlam taşıyordu. Bazı durumlarda ana kapı tokmaklarının altında ikinci bir kapı tokmağı bulunur. Eğer kapıdan şiddetli bir vuruş sesi geliyorsa misafir erkektir. Kapının hafif bir vuruşunu duyarsanız, misafir bir kadındır.

Üç Farklı KapıTokmağı Kullanımı:

İnce Ses Çıkaran Tokmak (Kadınlar İçin): İnce ses çıkaran tokmaklar, kadın misafirler tarafından kullanılırdı. Bu tokmaklar, daha tiz bir ses çıkardığından, evdeki kadınların kapıyı açmaya hazırlıklı olması sağlanırdı.

Kalın Ses Çıkaran Tokmak (Erkekler İçin): Kalın ses çıkaran tokmaklar ise erkek misafirler için tasarlanmıştır. Daha tok ve derin bir ses çıkardığından, evdeki erkeklerin veya ev sahibi beylerin kapıyı açmaya hazırlıklı olması beklenirdi.

Küçük Tokmak (Çocuklar İçin): Çocuklar için daha küçük bir tokmak bulunurdu. Ölçü bakımından daha küçük hem çok tiz bir sese sahip olan ve çocukların kullanabilmesi için kapının aşağı bir kısmına yerleştirilmiştir. Bu tokmak daha yumuşak ve hafif bir ses çıkarır. Bu da kapının çocuklar tarafından çalındığını ifade ederdi ve evdeki herkesin buna

* Âliye METE SERT Restoratör

¹ Bilgi Notu: “Bu yazı, Afyon Kocatepe Üniversitesi Afyon Meslek Yüksekokulu Mimari Restorasyon Bölümü mezun öğrencisi Âliye METE SERT tarafından 2023-2024 Bahar Döneminde hazırlanan “Tarihi ve Kültürel Mirasın Yansıması: Geleneksel Kapı Tokmağı Modellerinin Semantik ve Sembolik Anlamları Bağlamında Bir Araştırma” başlıklı tezden bilgiler alınıp sadece Afyonkarahisar örnekleriyle derlenmiştir.”

göre hareket etmesini sağlardı.

Bu uygulama Osmanlı toplumunda cinsiyet rollerinin ve mahremiyet anlayışının önemini yansıtmaktadır. Kadın ve erkek arasındaki mesafeyi korumayı amaçlıyordu. Konukların kim olduğunu anlamak, ev sahibinin uygun şekilde hazırlanmasını sağlardı. Osmanlı toplumunda misafirperverliğin ve sosyal görgü kurallarının önemli bir parçasıydı.

KAPI TOKMAKLARI VE KAPI HALKALARININ TİPOLOJİLERİ:

Geleneksel Kapı Tokmakları, biçim ve tasarım bakımından farklı gruplara ayrılmaktadır. Afyonkarahisar'da bulunan geleneksel kapı tokmakları biçim ve tasarım bakımından farklı kategorilere ayrılmaktadır. İşte en dikkat çekici örnekler:

- 1- Bitkisel biçimli kapı tokmakları
- 2- Geometrik biçimli kapı tokmakları
- 3- Kapı gövdesine düz uzanan tokmaklar
- 4- Figürlü kapı tokmakları

Volütlü (Sarmal Biçimli Kıvrımlı) Kapı Tokmakları:

Volüt, özellikle Antik Yunan ve Roma mimarisinde kullanılan, ionik sütun başlıklarında görülen bir motif olarak bilinir. Düzen, zarafet ve sofistike tasarımın sembolü olan volüt motifleri, kapı tokmaklarında ince işçiliği ve sanatsal anlayışı ortaya koyar.

Bu tür tokmaklar hem zanaatkarların becerilerini hem de ev sahibinin sanata olan ilgisini yansıtır. Bir kapının sadece bir giriş noktası olmadığı fikrini güçlendirerek, mekânın kimliğini şekillendiren bir unsur hâline gelir.

Gövdenin Tamamen Bitkisel Motifli Olduğu Kapı Tokmağı:

Bu grup biçim ve üslup olarak 18. yüzyılda Osmanlı toplumunu etkilemeye başlayan Barok Üslubunun izlerini taşır. Ürünler, başlangıçta Avrupa'dan ithal ediliyordu ancak benzer üretim Anadolu'da da devam etmiştir. Sembolik olarak çeşitli anlamlar taşıyabilir.

Bitkisel motifler genellikle doğayı, büyümeyi, yeniden doğuşu ve yaşamın döngüsünü temsil eder. Dolayısıyla, böyle bir kapı tokmağı kullanıldığında, evin içine girerken veya dışarı çıkarken, kişi doğanın gücünü, yenilenme ve büyümenin sürekli döngüsünü simgeleyen bir sembolle karşılaşır.

Gövdenin Düz Olduğu Güneş Motifli Tokmaklar:

Genellikle güneşin simgesel anlamlarını temsil eder. Güneş, birçok kültürde yaşamın kaynağı, ışık ve sıcaklık sembolü olarak kabul edilir. Bu nedenle, güneş motifli kapı tokmakları genellikle yaşamın bolluğu, aydınlık ve umudu temsil eder.

Halk arasında bu tür bir kapı tokmağı görüldüğünde, ev halkının pozitif enerjiye sahip olduğu, yaşamın güzelliklerini ve bolluğunu takdir ettiği

düşünülür. Ayrıca, güneşin ışığı ve sıcaklığı, evin içine girenleri sıcak bir şekilde karşıladığı ve olumlu bir ortam yarattığı izlenimi verilmektedir.

Bu tokmakların seçilmesinin bir nedeni, güneşin yaşamın kaynağı olarak kabul edilmesi ve evin içinde yaşamın bolluğunu ve ışığını simgelemesidir. Ayrıca, güneş motifli tasarımların estetik ve görsel olarak çekici olması da tercih edilme sebeplerinden biridir.

Kapı Gövdesine Düz Uzanan Tokmaklar:

Bu tokmakların seçilmesinin bir nedeni, hoş geldin, misafirperverlik duygularını vurgulamak ve evin içine giren herkesi sıcak bir şekilde karşılamak istemektir. Aynı zamanda, C şeklindeki tasarımın zarif ve estetik olması da tercih edilme sebeplerinden biridir.

Bu da ziyaretçilerin kapıyı rahatça çalmalarını ve ev sahiplerinin ziyaretçileri fark etmelerini sağlar.

Kapı Gövdesine "S" Şeklinde Uzanan Kapı Tokmakları:

"S" şeklindeki tokmaklar, işlevsel ve pratik kullanım sağlar. Eğriliği, tokmağın kolayca kavranmasını ve çalınmasını sağlar. Bu da ziyaretçilerin kapıyı rahatça çalmalarını ve ev sahiplerinin ziyaretçileri fark etmelerini sağlar.

Tek Kaşlı Enli Bilezikli Kapı Tokmağı:

Bileklerdeki kalın bir sıra bilezik, bileklerini saran kalın kumaştan yapılmış elbisenin manşetlerinin sıkılmasıyla buruşmuştu. Tokmağın orta parmağında, başparmaktan uzakta, genişliği elin büyüklüğüyle orantılı olan klasik

bir alyans bulunmaktadır. Tüm örneklerde orta parmağında alyans bulunan bir sol el bulunmaktadır. Tokmaklar arasındaki en dikkat çekici benzerliklerden biri elbisenin bilekleri kapatan pilli manşetleri ve elbisenin tek kaşlı geniş bilekliğidir. Söz konusu örnekler genel olarak benzer özellikleri paylaşsa da özellikle parmak işlevinde işlemeyle, ilgili bazı farklılıklar dikkat çekicidir.

Baklava Biçimli Madalyonlu Bilezikli Kapı Tokmağı:

Bilek boyu elbisenin üst kısmı parçalı ve düz biten kol oyukları var. Farklı desenli bir tokmağın üzerinde küçük parmağın yanındaki parmağa bir yüzük çizilmişti. Topu avuç içinde tutmak için parmaklar hafifçe içe doğru bükülür. El yapısındaki bazı farklılıkların yanı sıra tokmaklar bilek yerleşimi açısından benzer özelliklere sahip olabilir.

Fiyonklu Kapı Tokmağı:

Evliliğin gösterge bilimini temsil eden tokmakların, evlilikteki statü değişikliğine göre yüzüğün konumunu değiştirmek için yeni

tokmaklar satın alınarak bu sürecin devam ettirileceği halk tarafından ilan edildi. Anadolu'da evlilik ve aile olgusu büyük önem taşımaktadır.

Gülbezek Bezemeli Fiyonklu Kapı Tokmağı:

Gül motifleri, doğanın bereketini ve yaşamın sürekliliğini temsil eder. Bu nedenle, gülbezek bezemeli tokmaklar, evin içine giren ziyaretçilere bereket ve iyi dilekler getireceği düşünülür. Gül motifleri, romantizm ve aşkın sembolü olarak da kabul edilir.

Oval Madalyonlu Bilezik Tıp Kapı Tokmağı:

Bu tür tomakların en belirgin özelliklerinden biri de küçük parmağın yanındaki parmağa (yüzük parmağı) tek taşlı yüzük, bileğe ise oval madalya şeklinde geniş bir bilezik / bileklik takmalarıdır.

Neredeyse bileğin tamamını kaplıyor. Bu özelliği ile onu diğer tokmak türlerinden ayıran bir

diğer özellik ise parmakların tamamen içe doğru kıvrılması, diğer tokmak türlerine göre biraz daha uzun ve ince görünmesini sağlamasıdır.

Elbisenin bilekleri kapatan manşetleri kalın bilekliğin altında zar zor görülebiliyor ancak yukarıdan bakıldığında hafifçe kıvrımlı yapılarla bölünmüş yarım kubbeler gibi görünüyorlar. Kuyumculuk yapan ailelerin kapılarının önüne mesleklerinin simgesi olarak el şeklinde tokmaklar yerleştiriliyor. Bileğindeki bilezik ve parmağındaki yüzük takı yapımını sembolize ederken, stilize edilmiş bileğindeki işlemeli dantel kumaş ve stilize edilmiş kadın eli, iğne işçiliğinin zarafetini ve ustalık gerektiren bir zanaat olduğunu gösteriyor. El biçimli kapı tokmağının bileğinde stilize bir bilezik bulunmaktadır. Kapı tokmağı üzerindeki işlemeli bilezik, evin sahibinin profesyonel bir kuyumcu olduğunu gösteriyor.

Hayvan Figürü Şeklinde Olan Kapı Tokmakları: Yılan Motifi:

Yılanın tıbbi sembolizmdeki önemine ve sağlıklı olan ilişkisine dair tarihî ve kültürel kanıtları vardır. Antik çağlardan beri yılan figürleri, tıbbi amblem olarak kullanılmıştır ve yılan sembolizmi, eski tıp uygulamalarında sıkça görülmüştür.

Temsil etmesi muhtemel bir diğer meslek ise hekimliktir. Sözde tıp (sağlık) ailesi hem mesleklerini hem de sosyal statülerini göstermek için kapılarına S

şeklinde stilize edilmiş, kavisli veya hafif kavisli yılan şeklinde kapı tokmakları yerleştirdiler.

Sözsüz iletişimde ev sahibinin sağlıklı ilgili bir mesleği veya ilgisi olduğunu ifade edebilir. Semantik olarak ise, yılan motifinin tıbbi sembolizmdeki önemi ve sağlıklı olan ilişkisi ev sahibinin sağlıklı ilgili bir bağlantısı olduğunu gösterebilir.

Aslan Şeklinde Kapı Tokmağı:

Aslan sembolü birçok kültürde popüler ve tercih edilmiştir. Bu aynı zamanda tokmakların en yaygın örneklerinden biridir. Bu aslan sembolü, özel olarak stilize edilmiş üst gövde kısmı olarak kullanılmıştır. Bir de alt kısmı ve tokmağın bulunduğu kısım bu-

lunmaktadır. Aslan, güç ve cesaretin sembolü olarak kabul edilir. Aslan şeklindeki kapı tokmağı, ev sahibinin güçlü ve cesur bir karaktere sahip olduğunu veya bu özellikleri arzuladığını sembolize edebilir. Aslanlar, geleneksel olarak koruma ve güvenlik sembolü olarak kabul edilirler. Bu nedenle, aslan şeklindeki kapı tokmağı, evin korunması ve güvenliğinin sağlanması arzusunun yansıtabilir. Aslanlar genellikle liderlik ve otorite sembolü olarak kabul edilirler. Aslan şeklindeki kapı tokmağı, ev sahibinin liderlik vasıflarına sahip olduğunu veya liderlik rolünü üstlendiğini işaret edebilir.

At Nalı Şeklinde Kapı Tokmağı:

At nalı şeklinde kapı tokmakları, derin sembolik anlamlar taşıyan ve çeşitli kültürel değerleri yansıtan objelerdir. Şans ve uğur, koruma ve güvenlik gibi sembolik anlamlarının yanı sıra dayanıklılık ve geleneklerle

olan bağlantıları da önemlidir. Halk arasında şanslı yakalamak ve nazardan korunmak gibi yaygın inanışlar, bu tür tokmakların popülerliğini artırır. Estetik ve işlevsellik açısından da değerlendirildiğinde, at nalı şeklinde kapı tokmakları hem dekoratif hem de pratik birer objedir.

İnsan Formundaki Kapı Tokmağı:

Kadın yüzü içeren bu insan formundaki kapı tokmağı, Ege ve Akdeniz bölgelerinde yaygın olarak kullanılıyordu Eski Mısır mitolojisinde, bazı tanrıçaların yüzleri veya başları koruyucu veya kutsal semboller olarak görülürdü.

Bu tür semboller, evin kötü ruhlardan korunması veya bereketin artması için kullanılırdı.

Bu tür kapı tokmağı motifleri genellikle kültürel ve dini inançlarla derin bir şekilde bağlantılıdır ve ev sahiplerine güvenlik ve iyi şans getirdiği düşünülürdü. Dolayısıyla, kadın yüzü veya başı şeklindeki bir kapı tokmağının anlamı, genellikle evin korunması, bereketi veya belirli bir tanrıça veya mitolojik figürle ilişkilendirilen özellikleri sembolize etme amacı taşır.

KAPI HALKALARI (ŞAKŞAKLAR):

Kapı halkaları en eski tip olarak kabul edilir. Kapı halkalarına kapı kolu da denilmektedir. (Koçer, 2016). Kapı halkaları için şakşak ya da yüzük ifadeleri de kullanılmaktadır. Tarihsel gelişim süreci içerisinde kapı halkalarının kökeni M.Ö. kapı halkalarından daha sonra 9.yüzyılda Roma döneminde bahsedilmiştir. (Kaya, 2010).

Kırgızistan'ın Abakan Kenti'nde bulunan bir çekik, M.Ö. 1000 yılına tarihlenmektedir.

Geleneksel ev kapısının kapı halkası göbek, kanca ve kulptan oluşur (Koçer, 218). Bazen kapı tokmağı yerine kapı halkası kullanılıyordu. Dış giriş kapılarının yanı sıra iç kapı ve dolaplarda da halkalar sıklıkla kullanılmaktadır (Alav, 2014).

Araştırma sırasında keşfedilen kapı halkaları şekil olarak diğer bölgelerdeki kapı halkalarına benzemektedir. Araştırma sırasında çok sayıda kapı halkası örneği ile karşılaşılmıştır. Saha çalışması kapsamında belirli özelliklere sahip halka türleri çalışmaya dahil edilmiştir. Bunlar arasında geometrik şekilli kapı halkaları, bitki şekilli kapı halkaları olarak sınıflandırılana bilinir. İnceleme sürecinde tespit edilen kapı halkaları örnekleri kaynak taramasından incelendiğinde birçok bölgede kullanılan teknikler, malzemeler ve şekiller bakımından yapısal olarak birbirine benzerler.

Literatür araştırması sonucunda bazı kapı halkalarının ortasında bitkisel veya geometrik desenlerin yer aldığı tespit edilmiştir. Diğer kısımlar ise daha sade düzenlenmiştir.

Bitkisel motifler genellikle doğanın, büyümenin ve yaşam döngüsünün sembolü olarak kabul edilir. Kapı halkalarında kullanılan bitkisel şekiller, ev sahibinin doğa ile olan bağlantısını ve doğal döngülere olan saygısını yansıtabilir.

Palmet motifli kapı halkaları, derin sembolik anlamlar taşıyan ve çeşitli kültürel değerleri yansıtan objelerdir. Yaşam ve yenilenme, doğurganlık ve bereket, zafer ve onur gibi temaları simgelerken, aynı zamanda estetik ve zarafeti de ifade eder. Halk arasında yaşam ağacı ve bereketin simgesi olarak bilinen palmet motifleri, estetik ve işlevsellik açısından detaylı işçilik ve dayanıklı malzemelerle öne çıkar.

Sembolik Anlamları olarak ise kapı halkaları evin sahipliğini ve sakinliğini belirtir. Sade ve ince yapılmış aynasız halkalar ise ev hanesinin maddi durumu hakkında bilgiler verir.

GÜNÜMÜZDEN KAPI TOKMAKLARI:

Günümüzde kapı tokmakları, farklı malzemelerde (paslanmaz çelik, alüminyum, pirinç vb.) ve çeşitli tarzlarda üretilmektedir. Bazı modellerde modern teknoloji ile entegre edilmiş özellikler de bulunabilir.

Kapı tokmakları, kültürel ve tarihsel bağlamlarda da önemlidir. Bazı bölgelerde veya binalarda özel kapı tokmakları kullanımı, bina veya ailenin statüsünü veya kimliğini yansıtabilir. Kapı zilleri ile kapı tokmakları

arasındaki temel fark, işlevsellikleridir. Kapı zilleri sadece ziyaretçi sinyali verirken, kapı tokmakları kapıyı fiziksel olarak açma görevini üstlenirler.

Dolayısıyla hem estetik hem de işlevsel olarak kapı tokmaklarının günümüzde de varlığını sürdürmesi, farklı kullanım senaryolarına ve tercihlere cevap verebilme yeteneğinden kaynaklanmaktadır.

KAPI TOKMAKLARININ EGE BÖLGESİNDE KARŞILAŞTIRILMASI:

Ege Bölgesi, Türkiye'nin batı kıyılarında bulunan ve tarihi, kültürel zenginlikleriyle ön plana çıkan bir bölgedir. Ege Bölgesi'nin mimari tarzı ve kültürel özellikleri, kapı tokmağı tasarımlarını etkileyebilir.

Geleneksel Tokmaklar: Ege Bölgesi'nde geleneksel evlerde genellikle ahşap ve demir gibi doğal malzemeler kullanılarak yapılan tokmaklar tercih edilir. Geleneksel tokmaklarda genellikle basit, ancak zarif tasarımlar göze çarpar. Çiçek motifleri, yaprak desenleri gibi doğadan ilham alan süslemeler sıkça kullanılır.

Köy Evlerinde Tokmaklar: Ege Bölgesi'nin köy evlerinde daha rustik ve doğal görünümlü tokmaklar tercih edilir. Ahşap kapı tokmağı modelleri, genellikle el işçiliğiyle süslenir ve geleneksel motiflerle bezelidir. Basit geometrik desenler ve doğal formlar sıkça görülür.

Modern Tasarımlar: Ege Bölgesi'nde modern konutlarda ise daha minimalist ve çağdaş kapı tokmağı tasarımları tercih edilebilir. Paslanmaz çelik, alüminyum veya mat siyah gibi modern malzemeler kullanılarak yapılan tokmaklar, genellikle düz çizgiler ve sade formlarla dikkat çeker.

El İşçiliğiyle Yapılan Tokmaklar: Ege Bölgesi'nde el işçiliği oldukça yaygındır. Bu nedenle, el işçiliğiyle yapılan özel tasarım kapı tokmağı modelleri bulunabilir. El işçiliğiyle yapılan tokmaklar genellikle daha detaylı ve gösterişlidir. El oymacılığı veya metal işlemeciliği gibi geleneksel teknikler kullanılabilir.

Ege Bölgesi'nde kapı tokmağı tasarımları, bölgenin kültürel ve tarihi mirasını yansıtarak hem geleneksel hem de modern unsurları bir araya getirebilir. Bu nedenle, Ege Bölgesi'nde kapı tokmağı seçerken bölgenin karakteristik özelliklerini dikkate almak önemlidir.

SONUÇ:

Kapı tokmağının mimariye kazandırılması, binanın karakterini ve özgünlüğünü vurgulayan önemli bir detaydır. Tarihi ve kültürel değerleri korurken, estetik ve işlevselliği de göz önünde bulundurmak önemlidir. Mimariye kazandırılan kapı tokmağı, binanın kimliğini ve ruhunu yansıtan önemli bir unsurdur. Kapı tokmağı seçimi, mimari tasarımın bütünlüğünü tamamlayan ve kullanıcıların günlük yaşamlarını kolaylaştıran önemli bir unsurdur. Mimari tarza, mekânın amacına ve kullanıcı ihtiyaçlarına uygun olarak doğru tokmağı seçmek önemlidir.

Bu araştırma, geleneksel kapı tokmağı modellerinin semantik ve sembolik anlamlarını inceleyerek, tarihsel ve kültürel mirasın yansımalarını ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışma süresince elde edilen bulgular, kapı tokmaklarının yalnızca işlevsel bir araç olmanın ötesinde, derin sembolik anlamlar taşıdığını ve bu anlamların kültürel, sosyal ve dinî bağlamlarla güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu göstermektedir.

Bu başlık altında yapılacak bir araştırma, kapı tokmağı gibi sıradan bir nesnenin dahi kültürel, sembolik ve tarihsel açıdan derin anlamlar içerebileceğini gösterebilir. Ayrıca, geleneksel kapı tokmağı modellerinin kültürel mirasımızdaki önemine ve korunmasına dikkat çekebilir.

Kapı tokmaklarının yapımında kullanılan malzemeler ve teknikler, dönemin el sanatları ve zanaatkarlarının becerilerini ve yaratıcılıklarını gözler önüne sermektedir. Dövme, döküm, oyma gibi teknikler, her bir kapı tokmağının benzersiz ve sanatsal bir değere sahip olmasını sağlamıştır. Bu el işçiliği, kapı tokmaklarının estetik değerinin yanı sıra kültürel birer miras olarak korunmasına katkıda bulunmuştur.

Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte geleneksel kapı tokmakları yeni betonarme binalarda artık kullanılmasa da inşaat mühendisliği inşaatlarında hala önemli bir rol oynamaktadır. Kapı tokmakları korunması gereken tarihi bir kimliğe sahiptir. Kültürel miras içerisinde önemli bir yer tutan kapı tokmağı, bu konuda kamuoyunu bilinçlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu mimari unsurların günümüzde korunarak gelecek nesillere aktarılması başta olmak üzere şehrin tarihi, kültürü ve sanatının tanıtılması açısından büyük önem taşıyor.

Kapı tokmakları ve halkaları taşınabilir olduğundan kolaylıkla çalınabilir, bu kültürel mirasın devamı ve kalanların korunması için etkili önlemlerin geliştirilmesi gerekmektedir. Toplumun kapı tokmakları konusunda bilinçlendirilmesi için yaygınlaştırma çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Kapı tokmakları üzerinde tarihi, sosyolojik ve kültürel çalışmalar yapılmalıdır. Tur rehberlerinin kapı tokmakları hakkında tanıtım bilgileri içeren görsel ve basılı materyallerle donatılması gerekmektedir. Halen kapı tokmağı yapan sanatkarlara Kültür Bakanlığı'nın tasarım desteği verilebilir.

Araştırmanın bulguları, kapı tokmaklarının yalnızca kapıları açmak veya kapamak için kullanılan basit araçlar olmadığını, aksine zengin sembolik ve kültürel anlamlar taşıdığını göstermektedir. Bu tokmaklar, tarih boyunca toplumsald eğerlerin, inançların ve kimliklerinin ifade edilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu nedenle, kapı tokmakları gibi geleneksel objelerin korunması ve araştırılması, kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılması açısından büyük bir öneme sahiptir.

Günümüzde geleneksel kapı tokmakları, nostalji ve kültürel mirasın birer simgesi olarak değer kazanmaktadır. Modern mimaride, bu tokmaklar genellikle estetik ve tarihi değerleri koruma amacıyla kullanılmaktadır. Ayrıca, bu tokmakların yeniden keşfedilmesi, geçmiş ile günümüz arasında bir köprü kurarak kültürel sürekliliğin sağlanmasına yardımcı olmaktadır.

Kapı tokmakları, sadece binaları süsleyen bir obje değil, aynı zamanda toplumların tarihi, sosyal ve sanatsal kimliğini koruyan sessiz anlatıcılardır. Unutulmaya yüz tutmuş, inançta mahremiyetin, kültürde nezaketin ve mimaride zarafetin göstergesi olan kapı tokmaklarının, içinde barındırdığı ince anlamlarıyla aktarılması için gereken önem verilmelidir.

Yazımı bir atasözü ile bitirmek istiyorum: Deniz dalgasız, kapı halkasız olmaz. Kapınızı çalanlarınız çok olsun.

Bilgi Notu: "Bu yazı, Afyon Kocatepe Üniversitesi Afyon Meslek Yüksekokulu Mimari Restorasyon Bölümü mezun öğrencisi Aliye METE SERT tarafından 2023-2024 Bahar Döneminde hazırlanan "Tarihi ve Kültürel Mirasın Yansıması: Geleneksel Kapı Tokmağı Modellerinin Semantik ve Sembolik Anlamları Bağlamında Bir Araştırma" başlıklı tezden bilgiler alınıp sadece Afyonkarahisar örnekleriyle derlenmiştir."

AFYONKARAHİSAR'DA KADİM BİR SANAT KEÇECİLİK ve KEÇE USTALARI

R. Gülenay Yalçinkaya*¹

Afyonkarahisar coğrafi konum özellikleri nedeniyle binlerce yıldır bir geçiş ve yerleşim yeridir. Tarihi, beş bin yıl öncesine dayanan Afyonkarahisar, M.Ö üç binden itibaren Hitit, Frig, Lidya, Pers, Hellen, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı'nın hüküm sürdüğü bir yer olmuştur. Selçuklular Dönemi'nde bölgeye Karaşar başta olmak Türk boyları yerleştirilmiştir. Afyonkarahisar, Kurtuluş Savaşı'nda Gazi Mustafa Kemal Paşa komutasında Büyük Taarruz'a sahne olmuş gazi bir ilimizdir. Tarihsel öneminin yanı sıra kültürel açıdan da zengin olan ilde el sanatları önemini korumaktadır. Afyonkarahisar'da hayvancılığın gelişmiş olması, hayvan kaynaklı el sanatlarının gelişmesine olanak sağlamıştır. Hammaddesi yün olan keçecilik geçmişten beri ilin önemli bir el sanatı olmuştur. On dokuzuncu yüzyıl gezginlerinden Charles Texier, Küçük Asya kitabında Afyonkarahisar'da keçe yapıldığından ve bunun için en iyi cins yün kullanıldığından bahsetmiştir (Texier, 2002, s. 371). "1838 ve 1839 yıllarını kapsayan 1692 numaralı Afyonkarahisar Nüfus defterine kişiler meslekleriyle kayıt edilmiştir. Deftere göre 1838-1839 yıllarında Karahisar-ı Sahip kazasında el sanatı ile ilgilenen meslekler içinde en çok 59 kişiyle keçe ustaları, ikinci sırada 47 kişiyle terziler, üçüncü sırada 39 kişiyle debbağlar yer almaktadır" (Küçük Kurt. 2023:405).

Keçe dünyada pek çok ülkede yapılmaktadır. Yünün su ve ısı yardımıyla sıkıştırılıp dövülmesi yoluyla üretilen kecenin her ülkede kendi geleneğini yansıtan yapım şekilleri vardır. Türklerin en eski sanatlarından olan keçecilik, günümüzde Türk dünyasında ve Türkiye'de geleneksel yöntem ve motif bilgisiyle yaşamaktadır. Afyonkarahisar'da, Türk keçeciliğinin geçmişten günümüze ulaşan bir tekniği olan "Geleneksel Tepme Keçecilik" sürdürülmektedir.

* Araştırmacı Yazar, Keçe Sanatçısı rgulenay@hotmail.com

Yıl	Keçe Atölyesi Adedi
1844	100 (Şahin, 1998:38).
1875-1900	100 (Şahin, 2002 :263,265).
1920	50 (Seyirci ve Topbaş, 1984:3).
1933	12 (Yaşar, 2007:163).
1936-1940	31 (Akkoyun, 1997:CIII).
1944	60 (Beğenç, 2016:93)
1965	55 (A. Y. Kocataş, A. Vatandaş, M. Arpaözü sözlü görüşme, 2017).
1983	17 (Seyirci ve Topbaş, 1984:3).
1987	16 (Yalçinkaya, 2012:46)
1994	16 (Akça, 1994:16).
1992	7 (Ergenekon, 1992:4).
2009	7 (Yalçinkaya, 2009:78).
2010	5 (Yalçinkaya, 2012:46)
2014	6 (Küçükkurt, 2014:57).
2017	7 (Günümüz)

Resim1. Yıllara göre işlik sayısı (Kaynak Küçükkurt, Oyman, 2018, s. 53)

İlin gereksinimi yanı sıra il dışına da keçe gönderen işlikler, zaman içerisinde azalmıştır. Tablo 1'de yer alan çizelge yıllar içindeki azalmayı göstermektedir. Son yıllarda inişli çıkışlı olan işlik sayısı 2025 yılı içinde yedidir.

İl merkezi dışında Sandıklı, Bolvadin ve Emirdağ ilçelerinde de yapılmakta olan keçecilik, buralarda çoktan kaybolmuştur (Yalçinkaya, 2009:70).

Mevcut işliklerde kaliteli geleneksel tepme keçe üretmekte, isteğe göre sipariş alınmaktadır.

Afyonkarahisar keçesine Ticaret ve Sanayi Odası (ATSO) tarafından coğrafi işaret tescili yaptırılmıştır. Bu coğrafi işaret 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu kapsamında, 16.07.2021 tarihinden itibaren korunmak üzere, 25.07.2022 tarihinde, 1175 nolu mahreç işareti ile "Afyon Keçesi" olarak tescil edilmiştir" (TPVMK, 2023) İlin keçecilikte önemini sürdürmesinde en büyük etken, somut olmayan kültürel miras keçeciliği yaşatan keçe ustalarıdır. UNESCO Programı kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından 2016 yılın-

Soldan sağa Tahsin Düzağaç, Mehmet Erkuş, Fahrettin Arpaözü, A. Yaşar Kocataş, Abdülkadir Nazilli, Ruhi Özçalışan (Yalçınkaya 2008)

da Afyonkarahisar'dan keçeci Ahmet Yaşar Kocataş Unesco Yaşayan İnsan Hazinesi ustası olarak ilan edilmiştir.

Günümüzde geleneksel keçenin kullanım alanı daralmıştır. Ustaların yanında yetişmekte olan çırak yoktur. Diğer yandan güncel tekniklerle keçe yapımı ilgi görmektedir. Geleneksel keçeğe göre daha pratik yollar içeren bu tekniklerle keçe, günümüz yaşamında daha çok yer almaktadır.

Afyonkarahisar Keçe İşlikleri

Geleneksel keçeciliğin en önemli merkezlerinden olan Afyonkarahisar'da, ustalarından aldıkları desen bilgisi, üretim tekniği ve esnaflık terbiyesiyle üretimini sürdüren yedi işlik bulunmaktadır. Genellikle siparişle çalışılan işliklerde, kepenek, yaygı, sikke, arakiye gibi geleneksel üretimin yanı sıra günümüzde talep edilen türde ürünler de yapılmaktadır. Bu işlikler; Kocataş Keçecilik, Erkuş Kardeşler, Özçalışan Keçe ve Kepenek. Dördüncü Nesil Keçecilik, Keçeci 1890, Vatandaş Keçecilik, ve Fesci Kadir'dir. İşliklerde yetişmekte olan çırak yoktur.

Afyonkarahisar keçeciliğinde genellikle Dağlıç, Kıvrık, Sakız ırkı yerli kuzu yünü, isteğe göre de ithal Merinos kullanılmaktadır. Keçe boyama işlerini ustalar kendileri yapmaktadır.

A.Günümüzde Keçe İşlikleri

A.1. Kocataş Keçecilik

1950 Afyonkarahisar doğumlu olan Ahmet Yaşar Kocataş'ın işliğı, Keçeciler Çarşısı'ndadır. 2016 yılında ustaya Unesco Yaşayan İnsan Hazinesi ünvanı verilmiştir. Dört nesildir keçecilik yapan ailede dördüncü nesildir. Çıraklığa onbir yaşında başlamıştır. Ustası babası Şükrü Kocataş'dır. İlkokul mezunudur. Eğitimci olan kızları Rafet Rana Kurt (Afyonkarahisar-77) ve Fatma Kocataş (Afyonkarahisar-79) keçeciliğı beşinci nesil olarak sürdürmektedir.

A.2. Erkuş Kardeşler

Keçeciler Çarşısı içinde bulunan işlikte 1950 Afyonkarahisar doğumlu Mehmet Erkuş ve 1965 Afyonkarahisar doğumlu İsmail Erkuş birlikte çalışmaktadır. Mehmet Erkuş altı, İsmail Erkuş 10 yaşından itibaren işliğe girmişlerdir. Ustaları, babaları Kemal Erkuş ve dayıları Hasan Kundak'dır. Keçecilikte üçüncü nesil keçecilerdir. Mehmet Erkuş ilkokul, İsmail Erkuş Endüstri Meslek Lisesi mezunudur.

A.3. Özçalışan Keçe ve Kepenek

Keçeciler Çarşısında bulunan işlikte 1966 Afyonkarahisar doğumlu olan Ruhi Özçalışan çalışmaktadır.

Çıraklığa oniki yaşında babasının yanında başlamıştır. Ustası, babası Ömer Özçalışan'dır. Beşinci nesil keçecidir. Ortaokul mezunudur.

A.4. Dördüncü Nesil Keçecilik

Keçeciler Çarşısı içinde bulunan işlikte 1959 Afyonkarahisar doğumlu olan Tahsin Düzağaç çalışmaktadır. Keçecilikte dördüncü nesildir. Çıraklığa on yaşında babasının yanında başlamıştır. Ustası babası Abdurrahman Düzağaç'dır. İlkokul mezunudur.

A.5. Keçeci 1890

Karaman Mahallesi Gazlıgöl Caddesinde bulunan işlikte 1985 doğumlu Fahrettin Arpaözü ve kardeşi 1990 doğumlu Sabriye Arpaözü birlikte çalışmaktadır. Beşinci nesil keçeci olan Arpaözü kardeşlerin ustaları babaları Mustafa Arpaözü'dür. Her ikisi de üniversite mezunudur.

A.6. Vatandaş Keçecilik

İkinci Küçük Sanayi Sitesi içinde olan işlikte 1954 Afyonkarahisar doğumlu Ahmet Vatandaş, oğulları 1976 doğumlu Hüseyin ve 1982 doğumlu İsmail ile birlikte çalışmaktadır. Çıraklığa sekiz yaşında babasının yanında başlamıştır. Ustası, Cesur Hasan lakaplı babası Hasan Vatandaş'dır. Ahmet Usta ilkokul, oğulları Hüseyin ilkokul, İsmail Endüstri Meslek Lisesi mezunudur. Usta üçüncü nesil, oğulları dördüncü nesil keçecidir.

A.7. Fesci Kadir

1963 Afyonkarahisar doğumlu olan Abdülkadir Nazilli çıraklığa altı yaşında başlamıştır. Babası da keçeci olmakla birlikte ustası Osman Nakilcioğlu'dur. Penayecioğlu Recep ustadan (Recep Yılanlı) da el almıştır. İlkokul mezunudur. 2015'te keçeci Hüseyin Özçalışan ile İkinci Küçük Sanayi Sitesi'nde açtıkları işliğı ekonomik nedenlerle 2023 yılında kapatarak işliğini evinin bahçesine taşımıştır. Usta Fesci Kadir olarak tanınmaktadır. Oğullarından Nihat Nazilli öğretmenlik mesleğiyle birlikte keçeciliği de sürdürmek istemektedir.

Keçe ustalarından İsmail Erkuş keçe döşerken (Yalçinkaya 2024)

Kaynakça:

Küçükkurt Ülkü –Oyman, Naile Rengin (2018). Afyonkarahisar'da Keçe Üretimi ve Keçe Atölyeleri, Afyonkarahisar Belediyesi Kültür Yayınları No:59,.

Yalçinkaya R. Gülenay (2009). Halk Plastik Sanatlarından Keçecilik ve Afyonkarahisar'da Yansıması Keçeye Ter Düştü, 1. Baskı, Elik Yayınları, Uşak.

Türk patent ve Marka Kurumu <https://ci.turkpatent.gov.tr/cografi-isaretler/detay/4668>

TEXIER Charles (2002). Küçük Asya,2. Cilt, Çeviren Ali Suat. Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı.

KENTSEL SİT

TARİHİ KÜLTÜREL ve MİMARİ MİRASIMIZ

GELENEKSEL AFYONKARAHİSAR EVLERİ

Mahmut Ülküer ABİ*

Asırlardan beri çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış Afyonkarahisar, bulunduğu bölgenin doğal ve yerel özelliklerini taşıyan zengin bir kültüre sahiptir. Afyonkarahisar, pek çok mimari ve sanat eserini bünyesinde bulunduran, tarihin derin izlerini günümüze kadar, çoğu özellikleri bozulmadan koruyabilen nadir kentlerden biridir.

Asrın başlarında; 1895'te İstanbul Haydarpaşa- Bağdat demiryolunun açılmasıyla birlikte, yolların kesim nok-

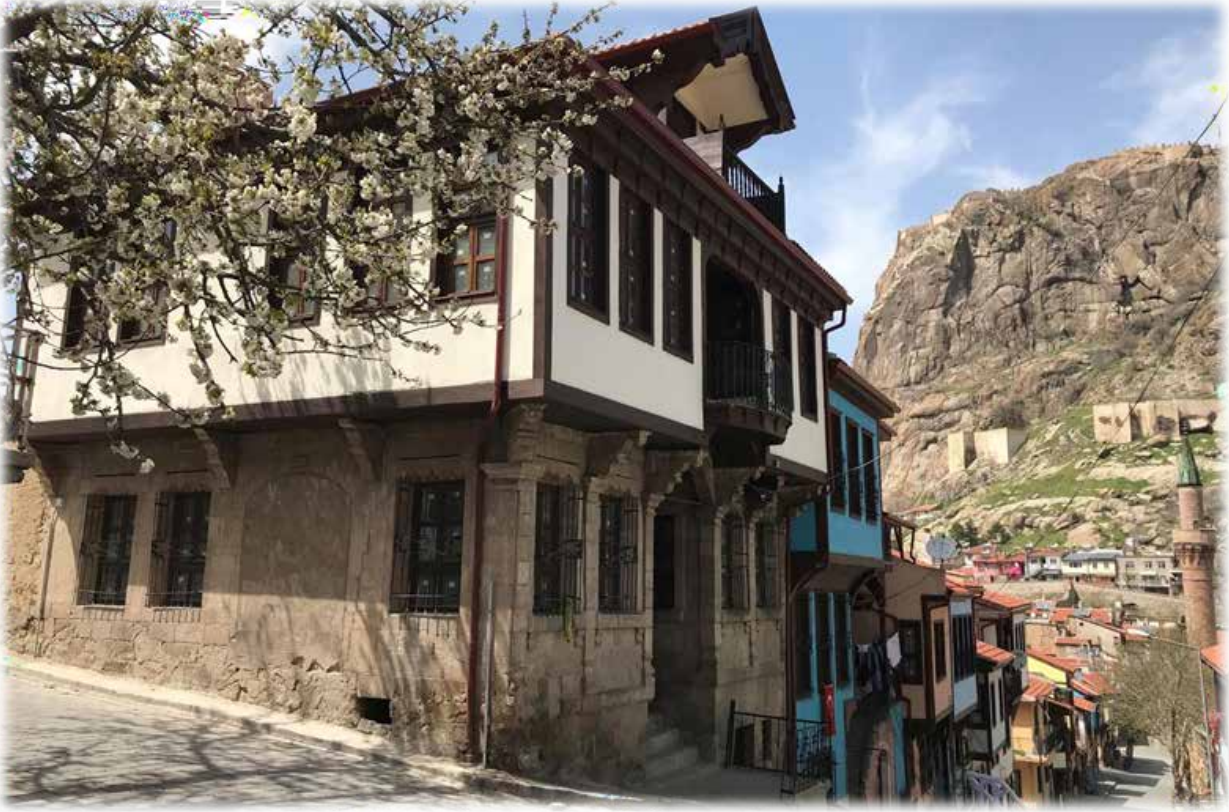
tasında olan kentimiz çok önemli bir konuma gelmişti. Bu dönemde Afyonkarahisar'da eğitim, kültür, sanat, ticaret ve sosyal hayatta yaşam seviyesi yükselmiş, örnek yapılar yapılmıştır.

Anadolu insanının yüzyıllar boyu oluşturduğu önemli mekanlardan biriside Türk evleridir. Afyonkarahisar evleri, Kale ve Hıdırlık eteklerinde, arazinin eğimine uyumlu olarak, insan yaşamına, çevreye ve doğaya uygun olarak inşa edilmiş olup, bunların pek çoğu günümüze kadar ulaşmıştır.

*Yük. Mimar Muh.

Yukarı Pazar caddesi eski görünüm

Canbaba Caddesinden Kuyulu Camii ve Kale

Ancak tarih içinde, farklı zamanlarda çıkan yangınlarda pek çok ev, işyeri ve tarihi eser yanmıştır. Geçmişimizi yansıtan değerli yapıların topluca olduğu bölgeyi sit alanı olarak adlandırmaktayız. Sit alanında bulunan evlerin çoğu 1902 yılında çıkan büyük yangından sonra yapılmışlardır. Mahalleleri yakıp kül eden 1902 (1318) yangınında, 245 Müslim, 804 Ermeni evi yanmış, 33 tanesi harap olmuştur. Ayrıca iki mektep, üç cami, bir kilise, yirmi bir dükkan, iki hamam yanmıştır.

Yangın sonrası yanıp kül olan bu geniş alanda, 1903-1910 yılları arasında Osmanlı Devleti zamanında, İstanbul

Akaretler toplu konutlarından sonra; o dönemin en büyük yapı organizasyonu gerçekleştirilmiştir.

Bu mahallelerde birbirini dik kesen düzgün yapı adalarında sokakların doğal taşla kaplandığı, yağmur sularının sokağın ortasındaki meyilli oluktan aktığı, iyon medeniyetinde olduğu gibi, birbirini dik kesen "ızgara sistemi" Hypodemos şehir planı tertibi uygulanmıştır.

Bu mahalle ve sokaklarda renkli, insanı büyüleyen sokak görüntülerinin yanı sıra, günümüz apartman yaşamında unutulmaya yüz tutmuş sıcak komşuluk ilişkilerini görebiliriz.

Şehitoğlu Konağı

Ön Görünüş

Afyonkarahisar sit alanında, evler bitişik nizamda yapılmış olup, yapı adasının ortasındaki geniş ferah "iç bahçede", bakımlı, zengin yeşil alanlara sahiptirler. Ancak bugün bunlar kaybolmuş haldedir.

Evlerin dış cepheleri ahşap elemanların sıcak tesiriyle yaşama, çevreye, doğaya uyumludur.

Bu evler ranta kurban gitmeden günümüze kadar korunabilmişlerdir. Yukarı mahalleler de zengin sokak silüetleri

vardır. Fonksiyonel evlerin içi ve dışı uyumlu, yapımı ekonomik, mekan çözümleri insan ölçeğine uygun ve esnekler.

Evlerin inşa tarzını yakından incelediğimizde aşağıdaki ortak özelliklerini görebiliriz.

Girişteki zemin katı, genelde taş duvarlı, üst katlar ahşap iskelet araları kerpiç veya taş - tuğla örgülüdür. Kat döşemeleri ahşap, duvarlar ahşap karkas, çatı ahşap üzeri alaturka kiremit örtülüdür.

Tabakhane sokak, Kuyulu Cami ve Şehitoğlu Konağı

Sarıoğlu Sok. Sağda Ulu Camii

Genelde evlerin çoğu; bitişik nizam ve iki katlıdır, nadiren üç katlı olanlarda vardır. Evlerde zorunlu haller dışında bodrum yoktur. Ve evlere sokaktan düz ayak girilir. Girişte taşlık dediğimiz taş döşemeli alanda depo, ahır, samanlık, çeşme, esvap taşı, wc, arkadaki iç avluya geçiş, yukarı kata çıkan merdiven bulunur. Geleneksel pencereler ahşap kafesli, demir işlemeli korkuluklu ve küçük ebatlıdır. Çoğu evde sokaktan taş merdivenle çıkılan çift kanatlı daha özenli yapılmış ikinci bir kapı vardır.

Üst katta odaların kapıları merdivenle çıkılan sofaya açılır. Evde daha çok yaşlıların kullandığı içe bakan pencereli kış odaları vardır. Sofalar, iklim şartları nedeniyle daha çok yazın kullanılan mekanlardır.

Odalar evin konumuna göre sofanın etrafında sıralanmışlardır. Türklerin Orta Asya'dan gelen göçebe çadır geleneğine uygun dolapları, rafları, sedirleri, gusülhane ve ocaklarıyla her oda başlı başına bir ailenin kullanabileceği yaşam alanıdır.

Evin en önemli odası, misafirlerin ağırlandığı, geniş katımlı toplanmaların yapıldığı iç mekânına, tavanlarına, duvarlarına ve diğer detaylarına çok özen gösterilen "başoda" dır.

Çatı katları (Cihannüma) daha çok kışlık gıyecek ve yiyeceklerin saklandığı, çamaşırların kurutulduğu depo gibi kullanılan evin ortak mekanlarıdır. Evlerin içindeki tavanlar, ocaklar, çiçeklikler, yükükler, sedirler evde yaşayanlar ve komşular arasındaki ilişkilerin ne kadar sıcak olduğunun ayrı bir göstergesidir.

Kale Caddesinden Kentsel Sit Görünüşü

Cami Kebir Mahallesi Ulu Cami Cadde Görünüşü

Hisar Kültür Merkezi Baş Oda Görünüşü

Geçmişte bu ev ve konaklarda zengin fakir ayrımı gözetmeden, yan yana Müslüman Türklerle, Osmanlı tebaasına bağlı Ermeniler çok iyi komşuluk ilişkileri içinde birlikte asırlarca yaşamışlardır. Günümüzde Afyonkarahisar Belediyesi ile T.C. Kültür Bakanlığı kentsel sit alanında sokak sağlıklılaştırılması adı ile anılan çalışmalar yapılmaktadır.

Bu çalışmada evlerin içine girilmeden, dış cephe, sıva boya, dış kapı, pencere ve merdiven gibi, yapının dıştan görünen kısımları projesine göre aslına uygun olarak restore edilmektedir.

Burada dikkat çekmek istediğim husus, ada bazında, yapıların sağlamlık ve yıpranmışlık durumu son haliyle yeterince incelenip, irdelenmeden hiçbir ev atlamaksızın yapılan uygulamalardır. Ciddi harcamalar yapılarak, bazı çürük binalarda yapılan uygulamalar, dışardan göze iyi gözükse de, kanaatimce gereksiz kaynak israfına neden olmaktadır. Böyle durumlarda projesine göre yeniden yapma (rekons-trüksiyon) yapılması daha uygun olacaktır. Antalya- Kaleiçi restorasyonunda bir kısım yapılarda yıllar önce bu şekilde uygulama yapılmıştır.

Tacı Ahmet Caddesinden Kuyulu Camii ve Kale

Bir başka önerim; sit alanında yıkılmaya yüz tutmuş veya yıkılıp da boş kalan arsaların Belediyemizce satın alınıp oturma alanı, çocuk oyun alanı, yeşil alan vb. gibi değerlendirilerek halkın ve o bölgeyi gezenlerin hizmetine sunulmasıdır.

Tacı Ahmet Mahallesi, Taşı Ahmet Caddesinde Bir Gece düğün fotoğrafı

Tacı Ahmet Mah. Taşı Ahmet Cad. No:19

Ön Görünüş

Bazı sokakların sanat sokağı, sevgi sokağı, gastronomi sokağı, el sanatları sokağı, müzik sokağı, zanaat ve girişimcilik sokağı bunun gibi adlandırmalarla resmi ve özel kuruluşların ilgi alanlarına sokulup, belli aktivitelerin yapılabilmesine olanak sağlayan yerler olmasıdır.

Böylelikle pek çok kişinin keyifle ziyaret ettiği, ranta kurban gitmemiş, bütünüyle korunmuş sokaklarda, Belediyemizin projesi olan Afyonkarahisar'a özel tasarım "lastik tekerlekli" nostaljik tramvayın devreye alınması ve uygun yerlerde sanat, kültürle ilgili birimlerin, müzelerin ve turizme uygun alanların oluşturulması gönülden temennidir.

ANTİK ÇAĞDA BÜYÜK MENDERES

Ahmet Semih TULAY (*)

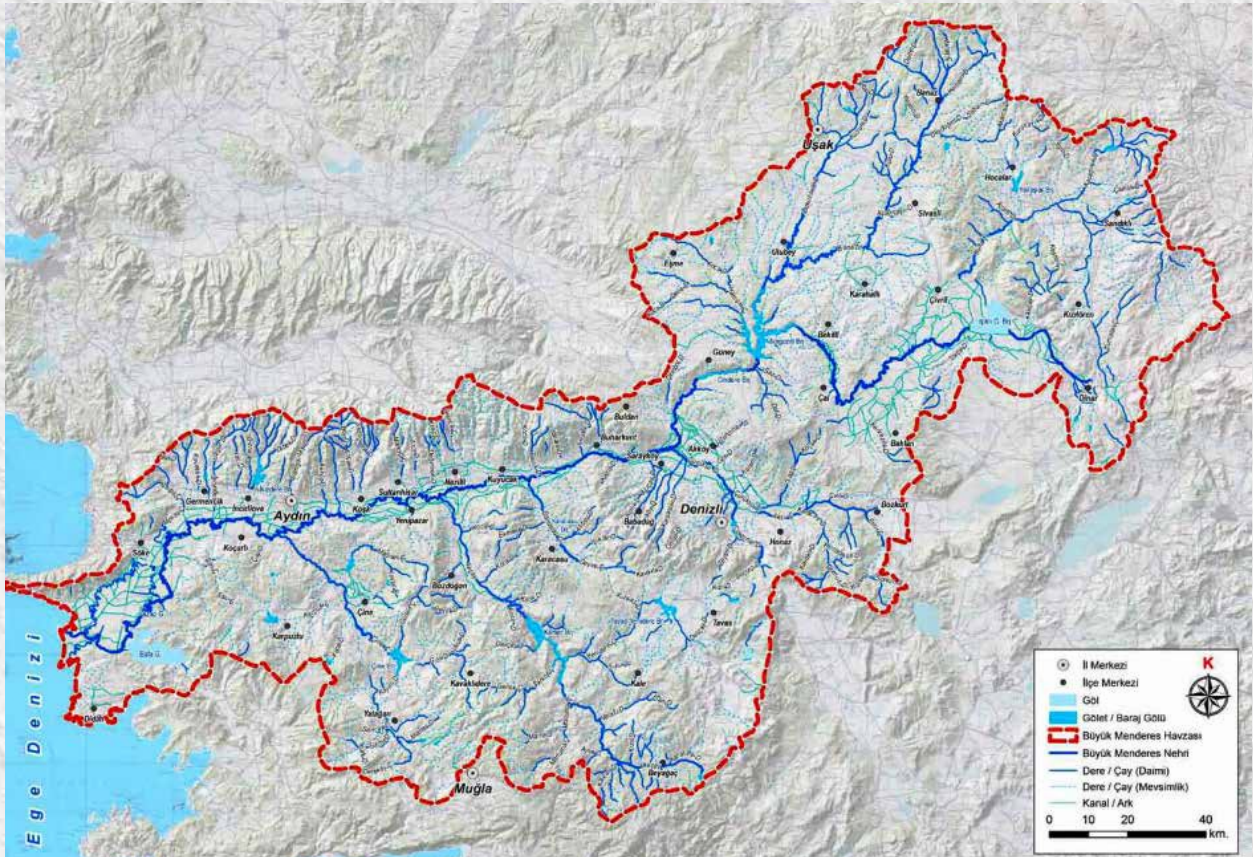
Büyük Menderes Nehri 584 km uzunluğu ve ~24000 km² lik akçağlaması ile Ege Denizi'ne dökülen Ege Bölgesi'nin en uzun akarsuyudur. B. Menderes, Afyonkarahisar-Dinar yakınlarındaki çoğu zaman B. Menderes'in başlangıcı sayılan Marsyas adlı kaynaktan doğar ve birkaç akarsu ile birleşip, Aydın sınırları içinde bulunan Milet Antik Kenti yakınlarında bir delta yaparak Ege Denizi'ne dökülür. Daha uzun olan ikinci kol ise Sandıklı Ovası'nı çeviren yüksek dağlardan inen derelerin birleşmesinden oluşur. Çivril Ovası'na kavuşan bu ikinci kol Büyük Menderes adını alır. Bir süre aynı ovanın eksemi doğrultusunda akar ve Çal'da keskin bir dirsek yaparak batıya döner ve üçüncü bir kaynak olan Banaz Çayı ile birleştikten sonra daha güneyde Sarayköy yakınlarında kendi adını taşıyan çöküntü ovasına girer. Sonra Honaz Dağı eteklerini izleyerek gelen Aksu Çayı'nı da alır ve

ovanın güney kenarına yakın ve yaklaşık 200 km. uzunluğunda bir çığır izler. Havzada sularını B. Menderes Irmağı'na boşaltan 50'den fazla akarsu, dere ve çay vardır. Irmağın ortalama debisi saniyede 110 m³ dolayındadır. En çok su getirdiği aylar Ocak ve Şubat'tır (ortalama saniyede 164 m³). Bol yağışlı yıllarda debisinin 300 m³'e çıktığı da olmuştur. Buna karşılık yazın Ağustos'ta 12 m³ ile çok azalır.¹

Büyük Menderes Nehri, Batı Anadolu'nun jeomorfolojisinin oluşumunda önemli rol oynamıştır. Nehrin aşağı yatağı Büyük Menderes Grabeni, orta yatağı Denizli Grabeni, yukarı yatağı ise Baklan-Dinar Grabeni içindedir. Bütün yatak boyunca, eğim kırıklıkları olan yerler hariç, ana akış kanalı mendereslidir. Aşırı bükümlülüğü tanımlayan "menderesli kanal" terimi jeoloji literatürüne bu nehrin tarihsel

* Arkeolog. stulay6565@hotmail.com

¹ Engin Akdeniz, "Büyük Menderes Havzasında Prehistorik Yerleşim Doku-su", Belleten, Nisan 2002, Cilt 66, Sayı 245, sf.1-34

Büyük Menderes Havzası'nda Yer Alan Su Kaynakları Haritası. (Alıntı:Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü, "Büyük Menderes Havzası Kirlilik Önleme Eylem Planı", Ekim, 2016)

adı “Maiandros Flu” esas alınarak üretilmiştir. Büyük Menderes Deltası’ndaki incelemelerin ortaya koyduğuna göre, Büyük Menderes’in jeolojik geçmiş Geç Pleistosen’de son 250.000 yıl içindedir.²

Arazi ve sondaj bulguları, eski Büyük Menderes’in son Buzul Çağı sonlarına değin Büyük Menderes grabeni içinde sınırlı kaldığını, bugünkü yukarı ve orta yatak bölümünde akarsu yerine iki ayrı sığ ve geniş göl (Geç Pleistosen Sarayköy Gölü ve Baklan Gölü) bulunduğunu göstermektedir. Geç Pleistosen’de Kufi ve Dinarsuyu Baklan Gölü’ne dökülüyordu. Banaz Çayı ise Sarayköy Gölü’ne ulaşmış ve bugünkü Yeniköy kum ocakları ile temsil edilen büyük bir delta oluşturmuştur. Göller, Holosen başında boşalmış ve günümüzdeki nehri oluşturmuştur. Yeni Büyük Menderes’in Baklan ve Sarayköy göllerini kapması, drenaj alanını ve taşıyan tortul miktarını artırmış, buna bağlı olarak güncel Büyük Menderes deltasının en üst seviyesi üç bin yıl gibi kısa bir sürede meydana gelmiştir. Latmos Körfezi’ni dolduran ve antik kentleri karaya hapseden bu son olaylar Orta ve Geç Holosen’de gerçekleşmiştir.³

ANTİK B. MENDERES

B. Menderes, Dinar-Suçikan Mevkii’nde yeraltından çıkarak başladığı uzun yolculuğunda Ege’deki Frigya, Karya ve İyonya gibi antik bölgelerden geçerken kenarında, yakınlarında ya da onu besleyen Marsyas-Çine Çayı, Banaz Çayı, Harpasos-Akçay, Lykos-Çürüksu ve öteki akarsuların yanı başlarında yer alan Peltai, Laodikeia, Hierapolis, Kolossai, Tripolis, Dionysopolis, Apollonos Hieron, Antiochia, Harpasa, Aphrodisias, Nysa, Tralles, Alinda, Alabanda, Magnesia, Milet, Myus, Priene gibi onlarca antik kente yaşam sağlamıştır. Ancak zamanla Myus, eski Priene’nin Liman Kenti Nau-lokhos gibi kentleri getirdiği milleriyle toprağa gömmüştür. Milet gibi kimi deniz kıyısındaki liman kentlerini de denizden 9-10 km uzaklaştırmış, onunla da yetinmemiş, kimi koyları göl biçimine (Bafa Gölü) dönüştürmüş, denizdeki kimi adaları tepe haline getirmiştir. Örneğin, Milet yakınındaki Lade Adası bugün Batı (Batmaz) Köyü’nde bir tepelik halindedir.

Meander, Maeander ya da Maiandros (Grekçe: Μαίανδρος) B. Menderes Nehri’nin antik adı ve aynı zamanda şahıslandırılarak onu temsil eden tanrıya verilen ad

² Nizamettin KAZANCI, Alper GÜRBÜZ, Sonay BOYRAZ, “Büyük Menderes Nehri’nin Jeolojisi ve Evrimi”, Türkiye Jeoloji Bülteni, Cilt 54, Sayı 1-2, Nisan-Ağustos 2011

³ R. Vollkommer, “Maiandros”, LIMC VI.1, Zurich 1992, sf. 338-340,

Büyük Menderes Nehri

olup, Luwi/Pelasgos dilinden gelen bir sözcüğün Helleneye uydurulmuş biçimi olarak kabul edilir. Sözcüğün kökeni ile ilgili olarak da Ana Tanrıça Ma/Maia’dan geldiği yönünde söylemler vardır.⁴ Maiandros Nehri’yle ilgili anlatıların çok eskilere dayandığı görülür. Hitit çivi yazılı belgelerinde nehrin adının Seha⁵ ya da Mai-anda-/du-?⁶ olarak geçtiğine dair tezler öne sürülmüştür.

Maiandros Nehri’nin adlandırılmasında kıvrımlı akıntıların etkili olduğu söylenir. Antik yazarların birçoğu bu nehirde bahsederken onun akış yönüne vurgu yapmışlardır. Maiandros (Μαίανδρος) sözcüğü büküm, kıvrım, dolambaç anlamını taşımaktadır. Hesiodos, Pausanias, Ovidius, Pseudo-Hyginus, Nonnus, Herodotos, Ksenophon, Strabon ve Yaşlı Plinius gibi yazarlar nehir hakkında bilgiler vermişlerdir.⁷ Strabon, nehrin akış biçimi ve adı arasında bir bağ kurarak nehrin, kendisiyle aynı adı taşıyan Maiandros Ovası denilen bölgede son derece dolambaçlı olduğunu ve bu bükümlerden dolayı kıvrımlı olan her şeye Maiandros/Maiandroslamak denildiğini belirtmiştir.⁸ Antik çağın en eski yazılı kaynakları arasında gösterilen ve Homeros’a atfedilen İlias adlı eserde Maiandros Nehri’nin adına rastlanmakta-

⁴ Bilge Umar, Türkiye’deki Tarihsele Adlar, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1993, sf.544

⁵ V. Sevin, Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, sf.85.

⁶ J. Tischler, “Kleinasiatische Hydronomie. Semantische und morphologische Analyse der griechischen Gewässernamen”, Reichert Verlag, Wiesbaden 1977, sf.94 A. Herda, “Maeander”, The Encyclopedia of Ancient History, Blackwell Publishing Ltd., Massachusetts, 2013, sf. 4214 vd.

⁷ Homeros, İlyada, Çev. A. Erhat- A. Kadir, İstanbul, 1993 Herodotos, Herodot Tarihi, Remzi yayınevi, İstanbul, 1973

Hesiodos, Theogonia, Theogony, Trans. M. L. West, Oxford, 1966. Ksenophon, Anabasis, Hürriyet yayınları, İstanbul, 1974

Nonnos, Dionysiaca, Trans. W. H. D. Rouse, vol. I. Cambridge, 1940.

Ovidius, Dönüşümler, Çev. İsmet Zeki Eyuboğlu, İstanbul, 1994

Pliny, Natural History, Harvard University Press, London, 1967

Strabon, Coğrafya. Çev. A. Pekman, İstanbul, 2000.

⁸ Strabon, Anadolu X1- XIII-X IV, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, sf.78

dir.⁹ Pseudo-Plutarkhos, Anadolu'da yer alan Maiandros Nehri'nin coğrafik yapısının kıvrımlı olmasından dolayı önceleri Anabainon (Ἀναβαίνων) olarak adlandırıldığını ifade etmektedir.¹⁰ Bu adlandırmanın aşağıdan yukarı doğru ilerlemek, varmak, ulaşmak, yükselmek, akmak, coşmak, kıvrım yapmak ve başlangıca dönmek gibi anlamları olan ἀναβαίνω fillinden türetilmiş olduğu kabul edilir.¹¹

Antik Çağ'da kendinden çokça söz edilen bu akarsuyun akış biçimi bir simge olarak günümüz dahil tüm zamanlarda sevilerek kullanılan "meander motifi"ne esin kaynağı olmuştur. Bu motif Menderes Nehri'nin kıvrımlarından esinlenerek yaratılmıştır. Ruhsal anlamda Meander, hayatın akışını, değişimi ve kaderin iç içe geçmiş yollarını simgeler. Sürekli devam eden deseni, yaşamın zorlukları ve dönüşümleri içinde ilerlemeyi tanımlar. Meander motifi vazolarda, sikkelerde, yapılarda, kabartmalarda, lahitlerde, sütun kaidelerinde, duvar resimlerinde, mozaiklerde, giysi süslemelerinde, takılarda kısaca her yerde kullanılmıştır.

Nehrin zikzaklar çizen akıntısı bazen antik çağ yazar ve ozanlarının kullandığı ad ve sıfat halini almış, zanaatkar ve sanatçıların süslemelerinin esin kaynağı olmuştur. Maiandros sözcüğü kimi zaman sıfat olarak zikzaklı ve dolambaçlı şeyleri ifade etmek için kullanılmıştır

MÖ 600'lü yıllara ait meander motifli seramik bir kap.

Maiandros, sözcüğü antik çağda erkek çocuklarına ad olarak verilmiştir. Meandr, Maiandros, Meandros sözcükleri Türkçeye Menderes olarak geçmiş olup, günümüzde

⁹ Homeros, İlyada, Can Yayınları, İstanbul, 2007, II 869

¹⁰ Mesut Kınacı, "Pseudo-Plutarkhos'un Nehirler Üzerine Adlı Eserine Göre Maiandros Nehri ve Yorumlanması" TAD, C.39/S.68, 2020, sf.126

¹¹ G. Çelgin, Eski Yunanca-Türkçe Sözlük, Kabcacı Yayınları, İstanbul, 2011 ἀναβαίνω maddesi

Anadolu'da erkek çocuklarına ad, kimi ailelere soyadı olarak verilmektedir. Hatta yerleşim yerlerine de bu ad verilmiştir. Örneğin, Menderes İlçesi (İzmir), Menderes Köyü (Giresun-Tirebolu) gibi. B. Menderes Nehri, Antiocheia ad Maeandrum (Menderes Antiokheiası), Magnesia ad Maeandrum (Menderes Magnesiası) gibi geçtiği yerlerdeki antik kentlere de adını vermiştir.

MİTOLOJİ

Antik Çağ'da insanlar geçtikleri yerlere hayat veren, uygarlık götüren her akarsuyun bir tanrısı olduğunu kabul edip, onları insan biçiminde tanımlamışlardır. Yontu sanatında, duvar resimlerinde ve madeni paralar üzerinde küçük akarsuların-çayların tanrıları genç erkek biçiminde, büyük ve uzun akarsuların-nehirlerin tanrıları ise yaşlıca uzun saç ve sakallı erkek olarak gösterilmiştir. Bu tanrılar yan yatmış durumda ve genellikle ellerinde içinden çeşitli meyvelerin taştığı "bereket boynuzu" tutar durumda tanımlanmışlardır. Akarsu tanrılarının kimi zaman ellerinde tuttıkları testiler (amfora) suyun akış hızını tanımlar. Örneğin, amfora eğik ise suyun hızlı, yukarı doğru ise normal, dik durumda ise yavaş aktığını gösterir. Akarsu büyük ise; yontu biraz yaşlıca, uzun saç ve sakallı olarak tanımlanırdı. Böylesine önemli ve bolluk-bereket taşıyan

B. Menderes de o çağın insanlarınca her akarsuda olduğu gibi bir tanrı olarak kabul edilerek şahıslandırılmıştır.¹²

Mitolojiye göre B. Menderes Nehri'nin antik adı Maiandros olup, aynı zamanda onu temsil eden nehir tanrısına verilen addır. Maiandros da bütün büyük akarsular gibi Titan Okeanos (Okyanus) ile bütün akarsuların anası sayılan titan Tethys'in oğludur. Bu ırmak tanrı, birçok kız ve erkek çocuklarıyla geniş bir aileye sahip olmuştur. Oğlu Kalamos, kızları Kyane, Kallirhoe, Samos (Sisam) adasına adını veren Samia, Nympe Karia, Nympha Mykalesides, Salmakis çocukları arasında öne çıkanlardır. Maiandros kıyısındaki yer alan onlarca kentin sikkelerinde nehir tanrısı Maiandros betimlemeleri kullanılmıştır.

¹² A.S.Tulay, Antik Öyküler, Cumhuriyet Ofset, Söke, 2004, sf.43

Tripolis, (Denizli-Buladan) Lydia sikkesi, MS 175/176

Mitolojinin en güzel öyküleri Anadolu'da yaratılmıştır. Bunların içinde B. Menderes ile ilgili olanlar Klasik Mitoloji'nin en güzel öyküleri içinde sayılırlar. B. Menderes Dinar'da mitolojik öyküyle doğar, geçtiği yerlerde mitolojik öykülere karışarak Ege Denizi'ne kavuşur. Onunla ilgili olan mitolojik öykülerin kimileri şöyledir: Göl Perisi Syrinks ve Pan, Marsyas ile Apollon'un Müzik Yarışı, Acımasız Kral Lityerses, Miletos ve Milet Kenti'nin Kuruluşu, B. Menderes'in Maiandros Adını Alması, Menderes Tilkisi, Maiandros'un Dava Edilmesi, Kalamos ile Karpos. Ayrıca Kaunos Aşkı ve Kaunos Kenti'nin Kuruluşu, Byblis Pınar Olan Kız ve Kaunos Byblis gibi burada söz etmediğimiz öyküler de vardır.¹³

Maiandros adı: Antik yazarlardan kimileri B. Menderes'in ilk önceleri "dolaşıp önceki yere gelen" anlamında Anabaenon olduğunu daha sonra Maiandros olarak adlandırıldığını söylerler. Bu adı almasının bir öyküsü vardır. Kelainai (Dinar)'de Kral Kerkaphos ile Anaksibie'nin oğlu olarak dünyaya gelen Meandre tahta geçer geçmez ilk iş olarak tüm Frigya'yı egemenliği altına almak için başkent Pessinus'a karşı savaş açar. Savaş öncesinde Ana Tanrıça Kybele'ye yakarıştaki bulunarak eğer Pessinus'u alıp Kelainai'ye esenlikle geri dönerse kendisini ilk karşılayacak kişiyi ona kurban edeceği sözünü verir. Meandre Kybele'nin desteği ile kazandığı savaşın sonunda, kentine dönüşünde onu ilk karşılayanlar en çok sevdiği oğlu Arhelaos, kız kardeşi ve annesi olur. Bir anda düşüncesizce verdiği söz nedeniyle en çok sevdiği üç kişiyi birden kaybedecek olmanın üzüntüsü yaşayan Meandre, ne yapacağını şaşırır. Tanrıça'ya ver-

diği sözden dönemediği gibi sevdiklerini de kurban edemez. Tek çıkar yol olarak kendini Anabaenon Irmağı'na atar. Akarsu bu olaydan sonra onun adıyla Meandre olarak adlandırılır ve bu ad sonraları Maiandros'a dönüşür.¹⁴

Bu adlandırılmayla ilgili bir başka öykü şöyledir. Pessinus ile yapılan savaşta Meandre yeniden başkomutan olarak atanır. Umdüğünün aksine savaşı kaybedince bunun sorumluluğunu Ana Tanrıça Kybele'ye yükler. Bu nedenle Kybele'ye adanmış armağanları onun tapınağına vereceğine tümünü askerleri arasında paylaştırır. Tanrıça da kendisine yapılan bu saygısızlığa karşı ceza olarak onun aklını başından alır. Meandre geçirdiği bir delilik krizi sırasında karısı ile çok sevdiği oğlunu nedensiz yere öldürür. Akli başına gelince yaptığından büyük pişmanlık duyarsa da artık iş isten geçmiştir. Üzüntüsünden kendini ırmağa atar. O günden sonra bu akarsu Meandre-Maiandros olarak anılmaya başlar.¹⁵

Kalamos ile Karpos: Kamış ile karpuz. Kalamos B. Menderes Nehir Tanrısı'nın oğludur. Rüzgar tanrısı Zephyros'un oğlu Karpos'la çok iyi arkadaş idiler. Günlerden sıcak bir yaz günü, iki genç Menderes Nehri'nde yüzüp, şakalaşıyorlardı. Birden bir yüzme yarışına girdiler. Öyle bir inat yarış oldu ki, saatlerce yüzmelerine karşın yenilemediler. Ama birden, Karpos bitkin düştü ve boğuldu. Arkadaşının ölümüne inanamayan ve çok üzülen Kalamos, saatlerce arkadaşının başında bekledi, ağladı, gözyaşı döktü. Yapacak bir şey yoktu. Kalamos, yemeden içmeden kesildi. Hayatın bir anlamı kalmamıştı. Acısından eridi bir çöpe döndü. Sonunda Tanrılar bu iki gence acıdılar. Kalamos, nehir kenarındaki kamış oldu. Karpos ise; hepimizin çok sevdiği bir yaz meyvesi olan karpuzla dönüştü.¹⁶

Pan ve Göl Perisi Syrinks: Dinar İlçesi yakında Büyük Menderes'in önemli kaynaklarının bulunduğu bölgeye antik çağda sözcük anlamı "Kaval Pınarı" olan Avlokrene ya da Aulokra adı veriliyordu. Avlokrene'de suyu berrak küçük bir göl ve bu gölün Syrinks adında dünyalar güzeli bir perisi vardı. Orman tanrısı, yarı keçi Pan gönlünü bu güzel periye kaptırmış, sürekli onu izler, gölün kıyısından ayrılmaz olmuştu. Sıcak bir yaz günü gibi göl kıyısında dolaşırken birden yüreği hopladı. Çünkü sevdalandığı perinin kızının Avlokrene'nin serin suyunda yüzdüğünü görmüştü. Şaşkınlığı ve heyecanı geçince "işte şimdi tam zamanıdır,

¹³ Öyküler olabildiğince kısa tutulmuş ve kimi öykülerden sadece ad olarak söz edilmiştir. A.S.Tulay, Ege'nin Antik Öyküleri, İlyayayınevi, İzmir, 2020 (16. baskı) A.S.Tulay, Frigya öyküleri, Aksam yayını, Afyonkarahisar, 2014 A.S.Tulay Frigya1. Bölüm, Afyonkarahisar İl Özel idaresi yayını, Afyonkarahisar, 2022

¹⁴ A.S.Tulay, Frigya1. Bölüm, Afyonkarahisar İl Özel idaresi yayını, Afyonkarahisar, 2022, sf.188 A.S. Tulay, Frigya öyküleri, Aksam yayını, Afyonkarahisar, 2014, sf.67

¹⁵ A.S.Tulay Frigya1. Bölüm, Afyonkarahisar İl Özel idaresi yayını, Afyonkarahisar, 2022, sf.188-189 A.S. Tulay, Frigya öyküleri, Aksam yayını, Afyonkarahisar, 2014, sf.67

¹⁶ A.S.Tulay, Ege'nin Antik Öyküleri, İlyayayınevi, İzmir, 2020 (16. baskı), sf.206 A.S. Tulay, Frigya öyküleri, Aksam yayını, Afyonkarahisar, 2014, sf.26

bu fırsatı kaçırmayayım” diyerek yakalamak için ona doğru yönelir. Onun niyetini anlayan kız korkup kaçmaya, Pan onu kovalamaya başlar. Uzun bir kovalamacanın sonunda tam kızı yakalayacağı anda, Avlokrene Gölü’nün tanrısı ya da kızın arkadaşları olaya müdahale ederek kızı kurtarırlar. Pan’ın elinde kala kala bir demet kamış kalır. İstedigini elde edemeyen Pan, elindeki kamışlardan yedi değişik boydaki parçayı birleştirerek güzel sesler çıkaran bir müzik aleti yapar ve buna sevdalandığı peri kızının adı olan Syrinks’in adını verir. Günümüzde pan flüt türleri arasında syrinks adlı bir tür bulunmaktadır.¹⁷

Marsyas ile Apollon’un Yarışmaları: Klasik Mitoloji’nin en güzellerinden biri olan bu öyküde yapılan müzik yarışması sonunda hileyle yarışmayı Apollon kazanır ve kaybeden Marsyas’ın diri, diri derisini yüzer. Marsyas için ağlayan dağ, orman, su ve göl perilerinin gözyaşlarından Marsyas Çayı oluşur. Bu olaydan Herodot, Ksenophon, Strabon ve Ovidius gibi yazarlar ayrıntılı bilgiler vermişlerdir. Derler ki; Apollon bir Anadolu tanrısı iken bu denli kötü değildi. Hellenleşince ve bu yarışmada yenilgiyi içine sindiremediği için acımasızlaştı. Bu öykünün devamında Marsyas’ın tarafını tutan Frig Kralı Midas’ın kulakları eşek kulaklarına dönüştü.¹⁸

Arka yüzünde Marsyas ve menderes figürlü Apameia (Dinar) sikkesi.

Miletos ve Milet Kentinin Kuruluşu: Girit Adası’nın efsanevi kralı Minos’un kızı Akakallis ile tanrı Apollon’un evliliklerinden Miletos, adında bir oğulları oldu. Akakallis Miletos’u doğurduğunda babası Minos’un korkusundan oğlunu ormana bırakmak zorunda kaldı. Çünkü babası to-

rununu öldürmeye yemin etmişti. Apollon oğlunu kurtlara emanet etti ve bir süre Miletos’u kurtlar beslediler. Daha sonra çocuğu bulan çobanlar onu evlat edindiler. Yıllar geçti. Miletos zeki, çok yakışıklı, güçlü kuvvetli bir delikanlı oldu. Onun zekiliği, yakışıklılığı ve davranışları dedesi Minos’un da dikkatini çekti. Kısa bir süre sonra onun gerçek kimliğini öğrendi. Daha önce onu öldürememişti ama şimdi öldürmeliydi. Bunu sezen Miletos, amcası Sarpedon’nun da öğüdü üzerine Anadolu’ya kaçtı. Menderes Nehri’nin yakınında deniz kıyısında kendi adını taşıyan Milet Kenti’ni kurdu. Sonra Menderes Nehir tanrısı Maiandros’un kızı Kyanee ile evlendi. Byblis ve Kaunos adında ikiz çocukları oldu.¹⁹

Maiandros’un Dava Edilmesi: Maiandros, kimi zaman öfkesinden, kimi zaman da dizginleyemediği coşkusundan dolayı taşkınlık yapıp, her tarafı sular içinde bırakıyor, büyük zararlara yol açabiliyordu. İşte böyle bir taşkınlığı sonucu; Milet’in çevresindeki tarlaları sular altında bırakarak büyük zararlara yol açtı. Ürünlerinin yanında hayvanları da yok olan Miletliler, açlıkla karşı karşıya kalınca şaşkınlılar. Günlerce ne yapacaklarını düşündüler. Nehire bir şey yapamazdılar ama nehir tanrısını dava edebilirlerdi. Onlar da öyle yaptılar. Maiandros’u şikayet ettiler. Esasında bir tanrının şikayet edilmesi, dava edilmesi görülmüş şey değildi ama akıl ve özgür düşüncenin ön plana çıktığı bir kentte bu dava olağandı. Dava sonunda Miletliler haklı görülerek; Maiandros’un, zararları ödemesine karar verildi. Rahipler tapındaki paradan halkın zararlarını karşıladılar.²⁰

Menderes Tilkisi: Günün birinde birkaç tilki B. Menderes kenarına su içmek için inmişler. Suyu içip doyduktan sonra içlerinden birisi “acaba karşı kıyılarda neler vardır ki?” diye bir söz atmış ortaya. Bir süre neler olabileceği konusunda konuşmuşlar. Sonra neler olduğunu daha iyi anla-

yabilmek için karşı kıyıya geçmeyi kararlaştırmışlar ama akarsu geniş ve derinmiş. Çok ıslanmadan nerden geçelim diye düşünürlerken içlerindeki en tez canlısı şöyle demiş; “Kardeşlerim ne düşünüp duruyorsunuz ki? Ben şimdi hemen suya girip su nereme değin geliyor bir bakayım. Ona göre siz geçiş yolunu saptayıp kolaylıkla oradan geçersiniz.” Sonra birden suya atlamış. Atlamış atlamasına da yavaş

¹⁷ A.S.Tulay, Frigya1. Bölüm, Afyonkarahisar İl Özel idaresi yayını, Afyonkarahisar, 2022, sf.174

¹⁸ Öykü olabildiğince kısa tutulmuştur. A.S.Tulay, Ege’nin Antik Öyküleri, İlya Yayınevi, İzmir, 2020 (16. baskı), sf.283

A.S.Tulay, Frigya öyküleri, Aksam yayını, Afyonkarahisar, 2014, sf.44 vd
A.S.Tulay, Frigya1. Bölüm, Afyonkarahisar İl Özel idaresi yayını, Afyonkarahisar, 2022, sf.165 vd

¹⁹ A.S.Tulay, Ege’nin Antik Öyküleri, İlya Yayınevi, İzmir, 2020 (16. baskı), sf.302 vd

²⁰ A.S.Tulay, Ege’nin Antik Öyküleri, İlya Yayınevi, İzmir, 2020 (16. baskı), sf.281 vd

Maiandros nehir tanrısını temsil eden mermer heykel. MS 2. yy. Foto: A. S. Tulay (Bu heykel Milet Faustina Hamamı'nda iken tarafımdan Milet Müzesi'ne kaldırılıp yerine birebir kopyasını konmuştur.)

akıyor gibi görünen su onu hızla sürüklemeye başlamış. Bir türlü ne o kıyıya ne bu kıyıya yanaşamıyormuş. Tez canlı tilki uzaklaşırken arkadaşları ardından seslenmişler;

“Hey arkadaş nereye gidiyorsun, hani bize en sığ geçiş yerini gösterecektin?”

Bizimkisi utancından suyun kendisini sürüklediğini söyleyememiş ve hızla uzaklaşırken bağıarak şöyle yanıt vermiş. *“Şimdi aklıma geldi. Kentte uzun süredir görüşemediğim bir arkadaşım var. Onunla konuşup geleceğim. Siz beni burada bekleyin, akşam geldiğimde size en sığ geçiş yerini gösteririm.”* Ezop öyküleri arasında sayılan bu öyküden doğan “Menderes Tilkisi” sözü zamanla düşüncesizce bir işe girişip bu işin sonunda gülünç ve çok zor durumda kalan insanlar için kullanılmış ve bir deyim biçimine gelmiştir.²¹

Acımasız Kral Lityerses: MÖ 1050 yıllarında Frigya'da Kelainai (Dinar) Kenti'nin yönetiminde Midas oğullarından Lityerses adında biri kral olarak bulunuyordu. O ilk bakışta halkı için çalışan iyi bir kral idi. Fakat bir de madalyonun öbür tarafı vardı. Çünkü Lityerses, Kelainai halkının korku ile karışık sevgisini kazanmıştı. Lityerses'in çok kötü bir alışkanlığı vardı. Yöresine gelen yabancıları kesinlikle sarayında konuk eder, bol bol yedirir içirir ve sarhoş edip kesinlikle bir şarkı söyletirdi. Ertesi gün konukunu sahibi

olduğu ekin tarlalarından birine götürür ve kendisiyle ekin biçme yarışına girmesini isterdi. Lityerses'in eli tez olduğundan rakiplerinin hepsini çabucak yenerdi. Yarışmayı kaybedenlere verilen ceza kafalarının kesilmesi ve bedenlerini ekin demetlerinin arasına atılmasıydı. Bu işi yapan zalim kral sonra da hiçbir şey olmamış gibi sarayına döner, bir gün akşamki yemekte zavallı adamın söylediği şarkının aynısını söyleyerek eğlenirdi. Bu kötü krala cezasını o sıralarda Lidya kraliçesi Omphale'nin yanında bulunan Herakles verdi. Omphale, onu Lityerses'i cezalandırması için Kelainai'ye gönderdi. Lityerses, herkese yaptığı gibi Herakles'e yedirip içirdi. Sonra kim olduğunu bilmeden meydan okuyarak ertesi sabah ekin biçme yarışına davet etti. Herakles, yarışma sırasında Lityerses'in boş bulunduğu bir anını yakalayıp kafasını kesti ve B. Menderes Irmağı'na attı. Böylelikle acımasız kral cezasını bulmuş oldu.²²

Mitolojik bir değer olan B. Menderes antik çağda olduğu gibi daha sonraki zamanlarda da yazar ve seyyahların sürekli dikkatini çekmiştir. Jeremy Seal adlı bir İngiliz gazeteci 2008 yılında tek başına B. Menderes'in çıkış noktasından denize döküldüğü deltaya değin 584 km yolu kano ile 1 haftada kat ederek nehir yolculuğu yapmış ve bunu 2013 yılında “MEANDER: East to West Along A Turkish River” adıyla 416 sayfalık bir kitap haline getirmiştir.²³

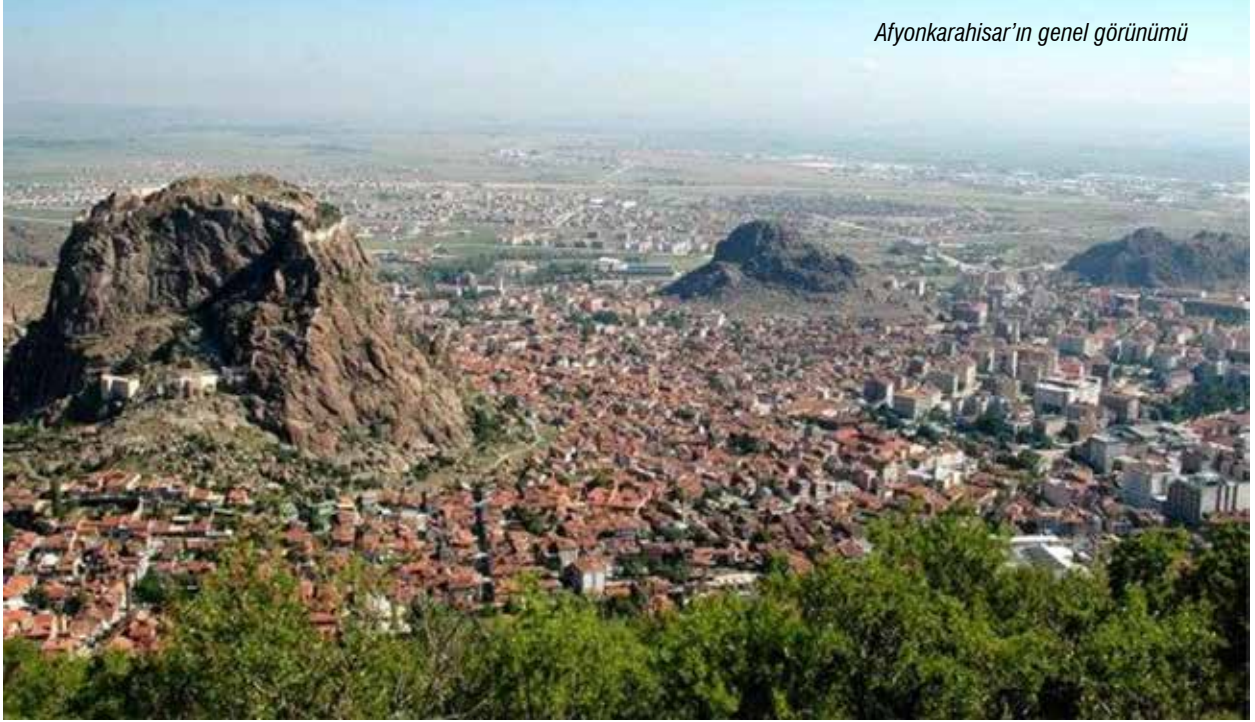
²¹ A.S.Tulay, Frigya öyküleri, Aksam yayını, Afyonkarahisar, 2014, sf.96

A.S.Tulay, Ege'nin Antik Öyküleri, İlyayayınevi, İzmir, 2020 (16. baskı), sf.280

²² A.S.Tulay, Frigya öyküleri, Aksam yayını, Afyonkarahisar, 2014, sf.85-86

²³ A.S.Tulay, Afyonkarahisar Kültür Sözlüğü, Afyonkarahisar, 2021, sf.287

(Afyon) Karahisar Kayalıkları

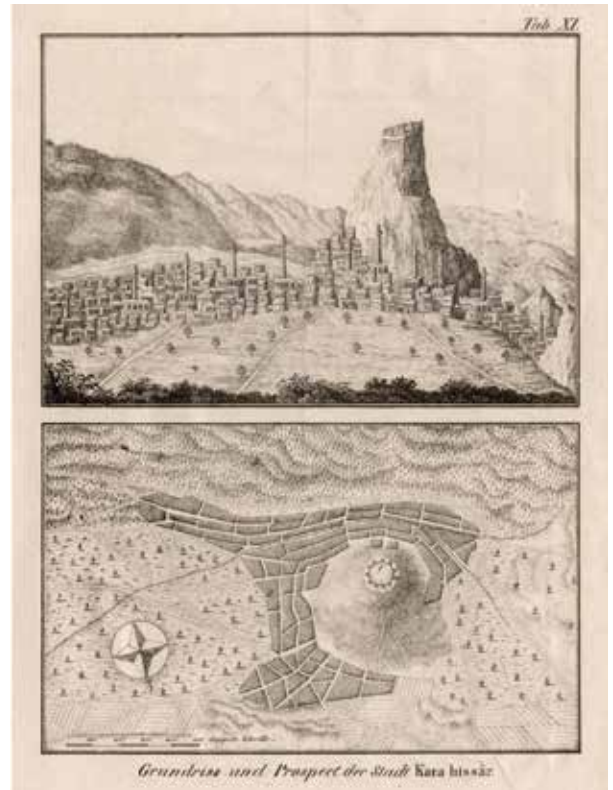

Afyonkarahisar'ın genel görünümü

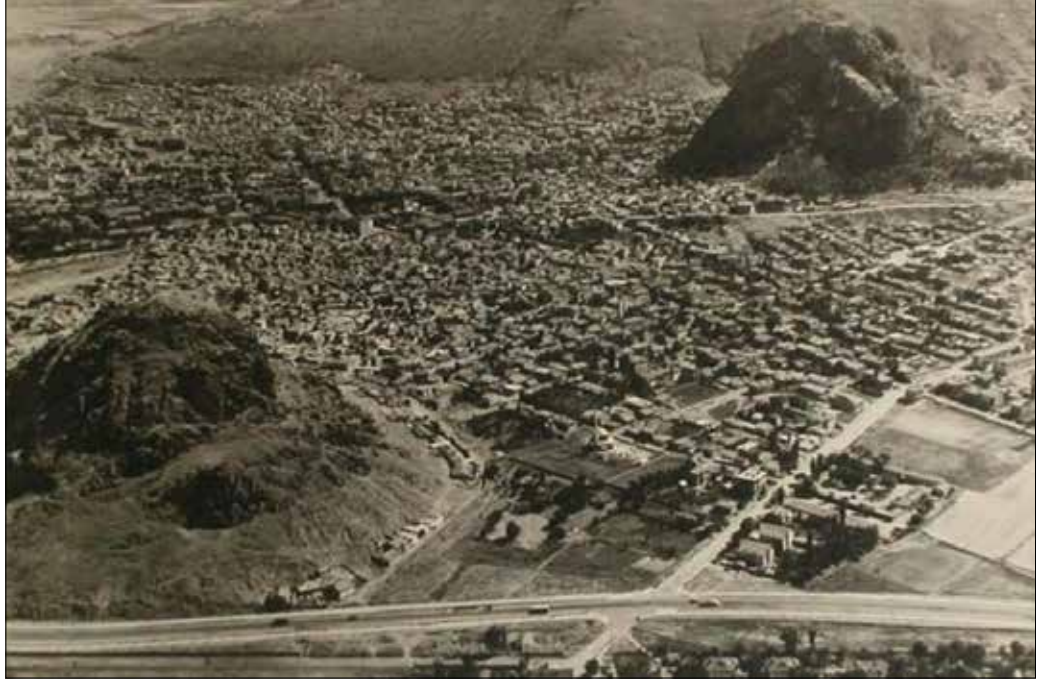
Hasan Tahsin GÜNEK

Bilindiği üzere “alamet-i farika” bir şeyi diğerinden ayıracı işaret, belirgin özellik demektir. Bu anlamda dünyadaki birçok şehrin kendine has alamet-i farikası vardır. Örneğin Kız Kulesi ve Boğaziçi Köprüsü İstanbul’un; Westminster Sarayı yanındaki ünlü saat kulesi Big Ben Londra’nın; Eyfel Kulesi Paris’in; Kolezyum Roma’nın; Özgürlük Anıtı ise New York şehrinin alamet-i farikalarıdır. Bu eserlerin olduğu fotoğrafları gördüğümüzde o fotoğraftaki yerin hangi şehir ya da neresi olduğunu altına yazmaya dahi gerek kalmadan anlayabiliriz.

Bu meyanda Afyonkarahisar’ın da kendine has alamet-i farikaları vardır. Bunlar şehrimizin işaret taşlarıdır. Nedir bunlar dersiniz, size cevabımız Karahisar Kayalıkları olacaktır. Afyonkarahisar Kalesi, Cirit Kayalığı, Sarkız Kayalığı, Ilıpınar Kayalığı, şimdilerde yerinde yeller esen Karakaya ve daha küçük olan diğerleri... Bu kayalıkların her birisi yüce Allah’ın şehrimize bahsettiği birer doğa harikasıdır. Karahisar Kayalıkları’nın, Afyonkarahisar tarihinde çok önemli bir yeri vardır.

Carsten Niebuhr (1733-1815) tarafından 1766’da çizilen Afyonkarahisar gravürü ve kent planında Karahisar Kalesi.

Afyonkarahisar'ın eskiden çekilmiş hava fotoğraflarında Sarıkız Kayalığı ve Karahisar Kalesi

Afyonkarahisar Kalesi

Meşhur kalemizin üzerinde bulunduğu 226 metre yüksekliğindeki Karahisar Kayası aynı zamanda şehre ismini vermiştir. Şehrimizin simgesi olmuştur. Olağanüstü konumu ve yapısı dolayısıyla neredeyse zapt edilemez bir kaledir. Tarihi, Hititlere kadar uzanır.

Kalenin zirvesinde, Frig Uygarlığı zamanından kalma izlere de rastlanmaktadır. Tapınma yerleri ve sarnıçlar bulunmaktadır. Kale surları, Selçuklu Sultanı Alaattin Keykubat zamanında Mimar Bedrettin Gevhertaş tarafından 1235 yılında onarılmış, ayrıca küçük bir mescit ile yanına saray yaptırılmıştır. Kale 1573 yılında Sultan II. Selim'in emriyle tekrar onarımdan geçirilmiştir.

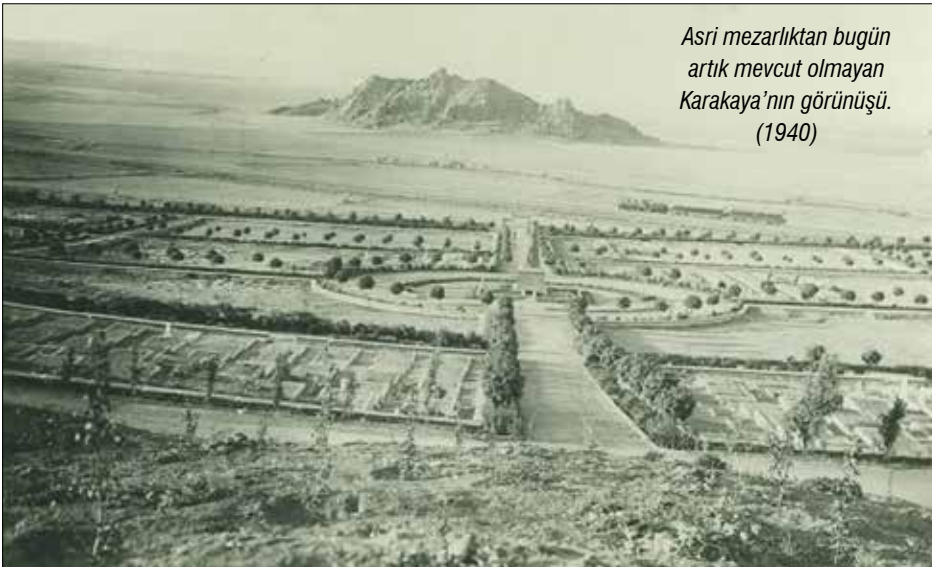
Karakaya

Önceden asri mezarlık karşısında bulunan Karakaya geçtiğimiz yıllarda iş makineleri vasıtasıyla ve uzun süren çalışmalarla kırılıp parçalanarak ortadan kaldırılmıştır. Bu çabadan yaklaşık 50 bin metre karenin biraz üzerinde bir alan ortaya çıkmıştır. 1921-22 yılları arasındaki Yunan işgali sırasında Yunanlıların Karakaya yakınlarına bir havaalanı inşa ettikleri bilinmektedir.

Ilıpınar Kayalığı

Eski stadyum yanındaki Ilıpınar Kayalığı, Milli Mücadele döneminde Afyonkarahisarlı İsmail Şükrü Çelikalay'ın askerleriyle, eteklerinde eğitim yaptığı bir yerdi. Burası

daha sonra Demiryolu Alayına tahsis edilmiş, İkinci Dünya Savaşı'nı haber veren rüzgârlar sert esmeye başlayınca Ilıpınar Kayalığının altına bir de sığınak yapılmıştır. Eski stadyum yanında bulunan Ilıpınar kayalığı konumu nedeniyle halk arasında Beleştepe olarakta anılagelmiştir. Stadyum'da oynanan futbol maçlarını bilet almadan izlemek isteyenler ya da stada giremeyenler bu tepenin üzerine çıkarak maç-

Asri mezarlıktan bugün artık mevcut olmayan Karakaya'nın görünüşü. (1940)

Cirit Kayalığı sırtlarından şehrin ve kalenin görünümü.

ları kısmen de olsa izleyebilirlerdi. Ilıpınar Kayalığı da aynı Karakaya gibi ortadan kaldırılmak istenilmiş, ancak yapılan çalışmalar daha sonra durdurularak yıkım işi bırakılmıştır.

Sarıköz Kayalığı

İlimiz merkezinde eski Kayadibi ve Voyvoda mahalleleri sınırları içerisinde bulunan Sarıköz Kayalığında yapılan araştırmalarda zirve kısmında iki adet kaya oyuntusuna, zirve civarında pişmiş toprak tuğla parçaları ve seramik buluntularına, kayalığın yamaçlarında eski çağlarda tapınım ve kurban sunma amaçlı yapıldığı düşünülen hayvan bağlama oyuntularına (kulplarına), ayrıca tepenin alt yamaçlarındaki kayalıklarda ise bu kısımlardan eski dönemlerde taş alındığını gösteren çeşitli izlere rastlanılmıştır.¹

Cirit Kayalığı

Karahisar Kayalıkları arasında kapladığı alan bakımından en geniş olanı Cirit Kayalığı'dır. Ali Çetinkaya İstasyonu yakınında bulunan Cirit Kayası civarında 20. yy. başlarına kadar bir Yahudi Mezarlığı bulunmaktaydı. Yine 1890'lı yıllarda başlayan demiryolu inşaa çalışmaları sırasında yapım işlerinde çalışırken çeşitli nedenlerle ölen Katolik Hristiyanlar için Cirit Kayası civarında bir Katolik Mezarlığı da yapılmak istenilmiş ve bunun içinde Dersaadet'e bir talepte bulunulmuştur.²

¹ Eskişehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Kararı, Karar Tarih ve No:20.02.2014-2159)

² Alaşehir şimendifer hattı yapımı münasebetiyle Karahisar-ı Sahip'te bulunan Katolik mezhebine mensup Fransa, İtalya ve Avusturya devletleri tebaasından vefat eden memur ve ameleler için Cirit Kayası adlı mahalde

Yine Kurra Camii'nin bitişiğindeki yıkılan eski Bağ-kur Binası'nın arsası tümüyle kesif kayalık olup, 1971-72'de bu küçük kayalık Belediyenin Halımorulu Hüseyin ustası tarafından dinamit vb. patlatıcılarla ortadan kaldırılmış ve zemin dört metre kadar aşağıya indirilmiştir.³

Bölgemizde anlatılan Şahitler Kayası efsanesine kaynaklık eden Gazlıgöl yolu üzerindeki Şahitler Kayası'nı ve İzmir İstasyonu civarındaki diğer daha küçük kayalıkları da Karahisar Kayalıkları arasında sayabiliriz.

Yerli ve yabancı tüm seyyahların ilk dikkatini çeken hep Karahisar Kayalıkları olmuştur.

Tarih boyunca şehrimize gelen yerli ve yabancı tüm seyyahların ilk dikkatini çeken hep Karahisar Kayalıkları olmuştur. Hemen hemen tümü bu kayalıklarımızdan bahsetmeden geçememişler, yazılarında ve seyahatnamelelerinde bunlardan mutlaka bahsetmişlerdir. Örneğin; 1891 yılında Afyonkarahisar'a gelen tanınmış Orientalist ve Türkologlardan olan Clément Huart (1854-1926) Karahisar Kayalıkları hakkında şöyle diyor:

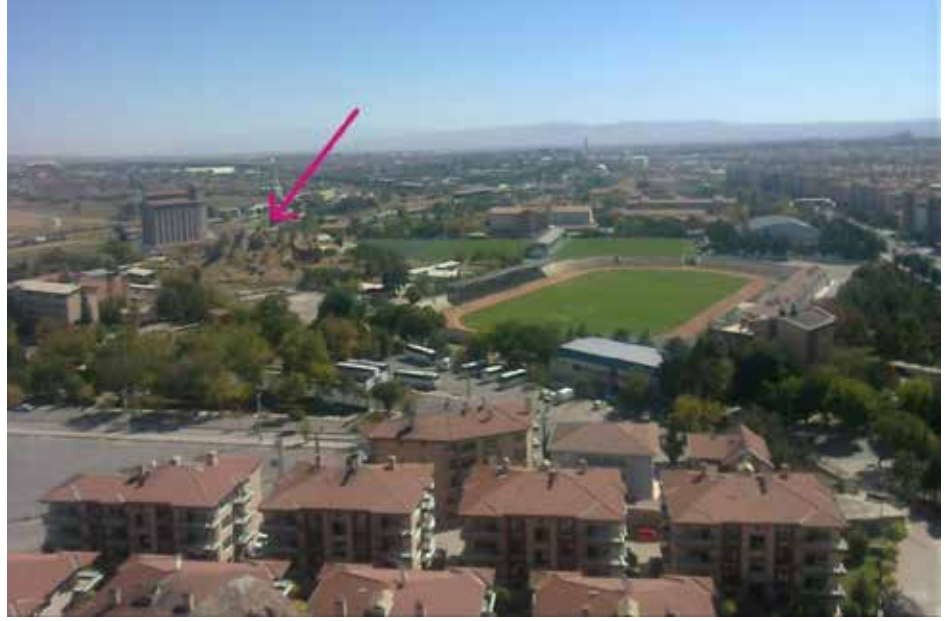
"Afyon'a ulaşmadan önce bir kaç volkanik kayayı so-lumuzda bıraktık, büyük bir lav akıntısından kalma olmalıydılar... Yağmur suları ile aşınmışlardı, fakat buraya kaynaya kaynaya geldikleri belliydi. Bu şehrin bütün çevresi böyle-

Museviler mezarı yanında Katolikler içinde kabristan yapılması. (1315R-02))(H.04.04.1315) (BOA İ. DH / 1349 / 30)

³ Erdoğan Emre, "BAĞ-KUR Binası Yerine Yapılacak Olan Otopark", Kocatepe Gazetesi, 13 Temmuz 2021) <https://www.kocatepegazetesi.com/13-7-2021/#4>

Cirit Kayalığından bir görünüm.

Cirit Kayası sırtlarından solda Ilıpınar kayalığı ve sağında eski stadyumun görünüşü.

di. İnsana dehşet veriyordu. Burada çekilecek bir resmi çok sonraları dahi hemen tanıyabilir, Afyon şehrinin kap-kara kalesini derhal fark edebilirsiniz. Yüzlerce volkanik bölgeden daha ilgi çekici, daha korkunçtu.”⁴

Burada Huart’a tamamen katıldığımızı belirtmeden geçmeyelim. Çünkü, Afyonkarahisar’ın genel manzarasını gösteren bir fotoğrafın altına bu fotoğrafın Afyonkarahisar’a ait olduğunu bile yazmaya gerek kalmaz. Çünkü her biri Afyonkarahisar’ın işaret taşları olan Afyonkarahisar Kalesi, Cirit Kayası ve Sarıkız Kayası gibi kayalıkları gören herkes burasının Afyonkarahisar olduğunu hemen anlayacaktır.

Yine Birinci Dünya Savaşı sırasında esir düşerek 1916-18 yılları arasında Afyonkarahisar’da kalan İngiliz savaş esiri John Still’de Afyonkarahisar’a getirildiğinde ilk kez gördüğü manzarayı şöyle anlatıyor:

“Neredeyse yirmi dört saat süren bir tren yolculuğundan sonra son varış istasyonunda durmak için yavaşlamakta olan trenden gece karanlığına doğru baktım ve devasa kayaların göğe yükseldiği garip bir yer gördüm. Ben manzaraya bakarken tren yavaşlıyordu ve kendi kendime gündüz vakti görmek için ilginç bir yer olabileceğini düşündüm.

Burasının Karahisar adlı kalesi, bir denizden çıkar gibi kasabadan aniden yükselen devasa bir kayadır. Güney yönü hariç her yöne doğru millerce uzanan bu büyük ova,

⁴ Clément Huart, Çeviren: Nezih Uzel, Mevleviler Beldesi Konya, İstanbul 1978, sayfa 63)

Solda Afyonkarahisar Kalesi ve sağda Sarıkız Kayalığı

bir zamanlar iç deniz olmuş olmalıdır. Ancak şu anda Akdeniz seviyesinden 3.000 fitten daha yüksektedir.

Karahisar kayası ise her taraftan sarp uçurumlarla çevrilidir ve tırmanılabilecek çok az yer vardır. Eski bir kalenin surlarındaki mazgallar **kırık dişler gibi** onun çevresi boyunca sıralanır. Barutun icadından önceki zamanlarda yiyecek ve su tükenmediği sürece alınması neredeyse imkânsız görünmektedir.”

Ayrıca John Still kaldıkları evin arka penceresinden dışarıya bakarken gördüğü Afyon ovasındaki diğer kayalıkların her birini denizdeki adalara benzetir.⁵

⁵ John STİLL- A Prisoner in Turkey London: John Lane Company Basım yılı 1920 S. 127-220

Karahisar Kayalıkları Bilimsel Araştırmalara Konu Olmuştur

Alman Bilim Adamları Roman Oberhummer ve Heinrich Zimmerer'in 1897 yılında çıktıkları Batı Anadolu seyahati sırasında gittikleri yerlerden özellikle kaya numuneleri toplayarak yanlarında götürürler. Götürdükleri bu numuneleri önde gelen diğer bilim adamlarına incelemeleri için gönderirler. Bu bilim adamlarından biriside Dr. Ludwig von Ammon (1850-1922)'dur. Dr. Ammon, Oberhummer ve Zimmerer tarafından kendisine teslim edilen numuneleri petrografik⁶ açıdan inceleyerek sonuçları hakkında "Genel Jeolojik Açıklamaları İle Birlikte Gezinin Petrografik Sonuçları" başlıklı bir bilimsel makale yayınladı.⁷

Dr. Ammon, 1897 yılında toplanan kaya örnekleri üzerindeki tüm incelemelerini tamamladıktan sonra nihayetinde Afyonkarahisar trakidinin, andezitik bir trakit yapısında olduğunu söylenebileceği, sonucuna varır. Böylece Afyonkarahisar Kalesi ve Cirit Kayalığının bilimsel açıdan laboratuvar ortamında ilk incelemesi Dr. Ludwig von Ammon tarafından en ince ayrıntısına kadar yapılmış olur.

Karahisar Kayalıkları Doğal Hayatın Birer Parçasıdır

Bu kayalıklar aynı zamanda doğal hayatında bir parçasıdır. Heybetli kayalıklar, aralarında kartal ve atmaca gibi değişik kuş türlerine ev sahipliği yapmaktadırlar. Yine ilk ve sonbaharda göç eden leylekler içinde özellikle Sarıkız ve Cirit Kayalıkları zaman zaman bir dinlenme yeri olmaktadır.

Kayalıklar "Doğal Sit-Nitelikli Doğal Koruma Alanı" olarak tescillidir

Afyonkarahisar il merkezinde bulunan Cirit Kayalığı, Karahisar Kalesi ve Sarıkız Kayalığı 2020 yılında "Doğal Sit-Nitelikli Doğal Koruma Alanı" olarak tescil edilmiştir.⁸

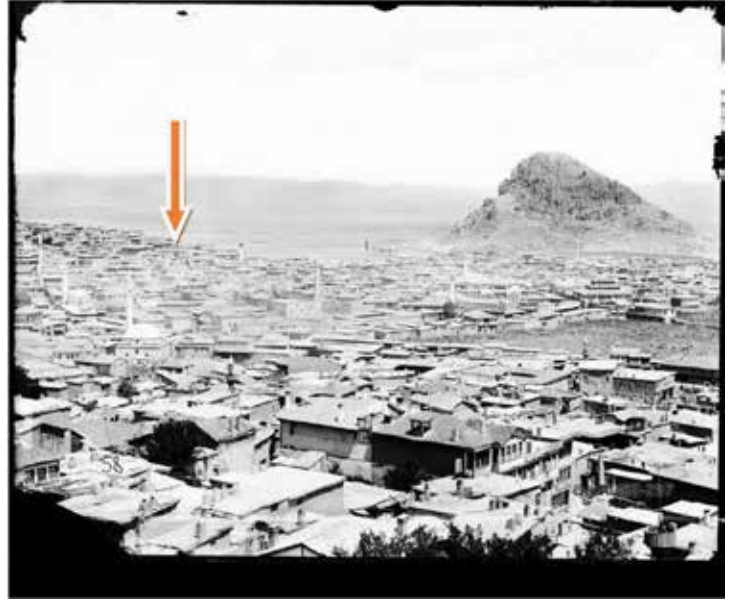
⁶ Petrografi: Kayaçları inceleyen bilim dalıdır. Petrografi, doğada var olan kayaçların, minerallerini kimyasal bileşimlerini, yapı ve dokularını ve doğada bulunuş şekillerini ortaya koyarak, kayaçları tanımayı, sınıflamayı hedefleyen bir bilim dalıdır.

⁷ "Kapitel XX, Petrographische Ergebnisse der Reise, nebst allgemeinen geologischen Bemerkungen, von Dr. Ludwig von Ammon, königlichem Oberbergamtsassessor." Oberhummer Roman, Zimmerer Heinrich; Durch Syrien und Kleinasien Reiseschilderungen und Studien, Berlin 1899.

⁸ <https://tvk.csb.gov.tr/afyonkarahisar-merkez-afyonkarahisar-merkez-cirit-kayaligi-karahisar-kalesi-sarikiz-kayaligi-tescil-ilani-duyuru-407916> Erişim:19.05.2023)

Şahitler Kayalığı

Yıkılan eski Bağkur Binası yerinde bulunan kayalık.

UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi

Ülkemizden Mamure Kalesi-Mersin, Bodrum Kalesi ve Van Kalesi'nin UNESCO geçici listesinde yer almakta olup, Ordu Büyükşehir Belediyesi'nce, Ordu ili sınırları içindeki Kurul Kalesi'nin de UNESCO Dünya Kültür Mirası geçici listesine alınması içinde önceki yıllarda başvuru yapıldığı bilinmektedir.

Afyonkarahisar Kalesi başta olmak üzere Cirit ve Sarıkız Kayalıkları ile ilgili olarak da bu yönde bir çalışmanın başlatılarak özellikle Karahisar Kalemizin UNESCO Dünya kültür mirası listesine dahil edilmesinin sağlanması, Afyonkarahisar'ın marka şehir olma yolundaki çabasına katkı sağlayacaktır.

DÜNYAYA MERMERİYLE İMZASINI ATAN KENT İSCEHİSAR (DOKİMEİON)

Levent ZEYBEK*

İscehisar; tarihin, sanatın, kültürün ve doğal güzelliklerin bir arada bulunduğu, mermerin bütün dünyaya tarih yazdığı bir şehirdir. 1980’li yıllarda ilçenin, Seydiler Belde-sinde Yanarlar mevkiinde yapılan kazılardan elde edilen buluntular ilçenin tarihçesini M.Ö.3000 yani Eski Tunç çağına kadar götürmüştür. Ayrıca ülkemizin en uzun üçüncü turizm kuşağı yolu olan Frig Turizm Yolu’nun üç giriş noktasından birisi ilçemizden başlamaktadır. Bundan dolayı ilçemiz Dağlık Frigya bölgesinin sınırları içerisinde kalmaktadır. M.Ö. 8. yy’da Anadolu’da krallık kuran kayayı sanata dönüştüren Friglere ait kaya fasadları, kaya mezarları, şapeller bulunmaktadır. Bütün bunlar Ana Tanrıçaları Pantheonun başı olduğu için ona ithafen yapılmıştır.

Ana tanrıçalarının Frigce adı “Matar”, Yunanca adı ise “Kybele”dir. Dağ-Doğa Ana olarak kabul edildiği için genelde anıtlar dağlık alanlara yapılarak Ana Tanrıçaya yakınlaşmayı sağlamaktadır. Şehrin bilinen ilk ismi Dokimeiondur. Hellenistik dönemde Büyük İskender’in askerlerinden Antigonos’un komutanlarından Dokimos tarafından kurulduğu için şehre kendi ismini vermiştir. Dokimeion basımı sikkeler M.Ö. 2. yy.’da Makedonon ve Dokimeion adlı iki etnik grubun yaşadığını göstermektedir. Şehrin kuruluş sebebi; bugün Bacakale denilen mevkii civarında beyaz ve menekşe mermer yataklarıdır. Nasıl ki Hititler bazaltı, Frigler tüfü kullanmışsa aynı amaç için Grekler de daima mermere ihtiyaç

duymuşlardır. Fakat Hellenistik dönemde mermer ocaklarına rastlanılamamaktadır. Sebebi ise bütün Akdeniz civarını kaplayan Roma İmparatorluğu’nun burada yer alan en büyük mermer ocaklarının Hellenistik dönemde izlerini silmiş olmasıdır.

Dokimeion ocaklarının M.Ö. IV yüzyıldan itibaren işletildiği düşünülmektedir. Ancak sürekli ve kesintisiz olarak çalıştırılması M.S. I. yüzyıl itibari ile dir. Mermerden ısı yoluyla, balyozla ve kamalama (oyuklar açılarak-en yaygın) olanıdır. Dokimeiondaki ocakların asıl üretim amacının lahit üretimi olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Halikarnasos’daki Mausoleum’da dokimeion mermerleri kullanılmıştır. Bacakale, Ak ocak, Yamaç ocakları ve Vadi içindeki mermer ocaklarıdır. En önemlisi Bacakaledir. Strabon, Doki-

* Araştırmacı-Arkeolog

meion mermer ocağından Roma'ya mermer ihraç edildiğini söyler ve Dokimeion mermerlerindeki renk çeşitliliğini över. Roma döneminde Anadolu heykelinin kalitesinin yüksekliği nedeniyle rakipsizdir. Dokimeion mermeri, soyluluğun, zenginliğin ve aristokrat olmanın göstergesidir. Roma İmparatoru Augustus 'Ben Roma'yı kerpiçten bir şehir buldum, mermerden bir şehir yaptım' sözü ile Roma şehrini İscehisar (Dokimeion) Mermerleri ile yeniden yaptığını anlatmaktadır.

Ramsay, Dokimeion ve çevresinde 25 Ocak olduğundan bahseder. Lahit mezar taşlarının üretildikleri atölyeler bulunmaktadır. Beyaz mermerden yapılmış geniş dağılım gösteren "Sidamara tipi" lahitlerin orjininin Dokimeion ocakları olduğudur. Sidamara tipi sütunlu lahit üretimi yapan atölyelerin Dokimeion'da kurulduğu aşıkardır. Bütün bunlar olurken burada bir heykeltıraşlık atölyesinin olmaması düşünülemezdi. Nitekim Dokimeion kökenli heykeltıraşların Anadolu'nun değişik yerlerine giderek sanat faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Roma'da yapılarda kullanılan pavonazetto mermer türünün (menekşe ya da violet) yalnızca Dokimeion mermeridir. Plinius tarafından dünyanın yedi harikasından birisi olarak kabul edilen Bazilika Aemilia Dokimeion kökenlidir. Bazilika Julia Dokimeion mermerinin kullanıldığı diğer yapıdır. Ve tabi ki Pantheon'da da Dokimeion mermeri kullanılmıştır. Anadolu'da da Efes, Serdes, Sagalassos, Pergamon, Side, Hieropolis, Aspendos sadece bazılarıdır.

Dokimeion, en parlak dönemini M.S. 136'dan M.S. 236 yılları arasında yaşamıştır. Dokimeion sikkelerinde tanrıça Kybele iki tepenin bazen önünde bazen de arasında ayakta durur şekilde tasvir edilmiştir. Afyon şekeri olarak bilinen mermerde heykeltıraşlık için uygun yüksek kaliteli Dokimeion mermeridir.

Roma döneminde Dokimeion' da mermeri işleyen atölyeler bulunduğu ve bunları işleyen heykeltıraşların yetiştirildiği bulunan eserlerle ispatını bir kez daha göstermiştir. İscehisar'da çıkan mermerler sadece Anadoludaki önemli şehirlere değil, Kuzey Afrika ve başta Roma olmak üzere İtalya'daki birçok şehre ihraç edilmekteydi. Bu meşhur mermer ocaklarından "Afyon şekeri" diye adlandırılan beyaz mermer ve bugün "menekşe" denilen, Roma döneminde de çok rağbet gören kırmızı lekeli beyaz mermer çıkar; ama İscehisar'da (merkez) hiç mermer yoktur çünkü kasaba siyah bazalt tepeleri üzerinde yer alır. İşte "İscehisar" adı "is" kelimesinden gelir ve anlamı "Karacakale"dir. Ana Tanrıça kültünün etkisi Bizans Dönemi'nde de devam etmiştir. Dağlık Frigya bölgesinde kalan ilçemizde Bizans döneminde Hristiyanlığın bir mezhebi olan "Montanizm" mezhebine mensup kişiler yaşamıştır. Ve bu mezhebin diğerlerinden farkı erkek peygamberlerinin yanında kadın peygamberlerinin de var olmuş olmasıdır. Uygarlıklar değişebilir fakat kültürel etkileşim ne olursa olsun devam etmektedir.

Peki İscehisar (Dokimeion) mermerleri antik dünyada yerini nasıl aldı?

Roma dönemi boyunca Efes, Asia eyaletinin başkenti ve en büyük limanlarındandı. Dokimeion mermerleri Afyon üzerinden, Sandıklı ovasına ardından Dinar'a, ardından Pamukkale'ye en sonunda bu güzergahla Efes limanına gidip buradan imparatorluğun başkenti Roma en başta olmak üzere, İspanya'dan Suriye'ye ve Gallia'dan (Fransa), Kuzey Afrika'ya kadar bütün Roma İmparatorluğuna gönderiliyordu. Tabi ki bunlar 6, 8, veya 10 tekerli sağlam vagonlar yaptırıp atıyorlar, bunları da sayısı taşınacak yüke göre artıp azalan öküz gruplarına yaptırıyorlardı. Bir öküz saatte 3 km yol alıyor ve günde sadece 5 saat çalışabiliyordu. Yani bir öküz ekibi tek bir gün içinde yükünü 15 km kadar taşıyabi-

Persis Dağı tasvirli Dokimeion Sikkesi

liyordu. Günümüzde Afyon-İzmir arası yaklaşık 320 km'dir. Roma dönemindeki mermer nakliyatının oldukça hızlı olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bir gün içinde 5 öküz ekibi her bir ekip 5 saat çalışarak yükünü sıra ile birbirinden alıyordu. Böylece Dokimeion mermerleri bir gün içinde 75 km yol alıyor yaklaşık 5 gün içinde Efes'e ulaşıyordu. Ve oradan bütün Roma eyaletlerine gönderiliyordu. Tabi ki zenginliğin, ihtişamın, görkemin sembolü olan Dokimeion mermerleri Parthe-

non (Yunanistan), Bazilika Julia (İtalya), Roma Forumu'ndaki Mars Ultor Tapınağı (İtalya), Bazilika Aemilia (İtalya) ve Aya-sofya gibi önemli devasal yapılarda kullanılmış ve o günden bugüne ihtişamıyla göz kamaştırmaya devam etmektedir.

Günümüze kadar gelmiş olup İscehisar'da sergilenen Roma ocaklarından çıkmış, yüzlerce hammadde blok ve sütun üzerinde yer alan Latince yazıtlar, ocakların yüz-

yıllar boyunca süren idari düzeni hakkında arkeologlara paha biçilemez bilgiler vermektedir. Ayrıca 2500 yıldır mermeriyle imzasını atan Dokimeion/İscehisar bugün hala dünyanın her yerine ihracat gerçekleştirmekte atalarının imzalarını mürekkepleriyle ko-yulaştırmaktadırlar. Sadece mermeri değil mermeri sanata dönüştürerek dünyaya paha biçilemez örnekler sunmaktadırlar.

Küçük Âşık

Leman Sultan

Lokman Derya SOLMAZ*

Üzerinden yaklaşık sekiz asır geçmesine rağmen Hz. Mevlâna'nın öğretileri, evrensel niteliğini korumaktadır. Onun, İslam'ı yorumlayışındaki kuşatıcılığı, bu kimliğin korunmasındaki önemli etkenlerin başında gelmektedir. Dünyada en çok okunanlar arasında olan Mesnevi¹, yirmi yedi dile çevrilmiştir². Hz. Muhammed (sav)'den sonra dünyada en çok tanınan müslüman olarak da bilinen Hz. Mevlâna, üzerinde an çok araştırma yapılan mutasavvıflar arasında yerini muhafaza etmektedir.

Hz. Mevlâna'nın fikirlerinin uygulama merkezi olan mevlevîhânelerin kurumsallaşmasında; oğlu Sultan Veled'in (1226-1312), torunu Ulu Arif Çelebi'nin (1272-1320) ve yedinci kuşak torunlarından olan Sultan Dîvânî'nin³ (1448?-1529?) önemli katkısı olmuştur. Sultan Dîvânî'nin Afyonkarahisar çelebilerinden⁴ olması, Mevlevîlik konusunda Afyonkarahisar'ı haklı bir şöhrete kavuşturmuştur. Balkanlardan Arap yarımadasına kadar sayıları yüzü aşan mevlevîhâneler arasında Afyonkarahisar Mevlevîhânesi, konunun uzmanları tarafından da "*Konya'dan sonraki en önemli Mevlevîhane*" olarak tescillenmiştir.

Günümüzde semahanesi, türbeleri, matbâh-ı şerifi⁵ ve derviş odalarıyla tarihsel kimliğini hem müze hem cami olarak devam ettirebilen ender mevlevîhânelerdendir.

2009 yılında Afyonkarahisar Belediyesi'nin bünyesinde "Sultan Dîvânî Mevlevîhâne Müzesi" olarak hizmete açılan derviş odaları ve matbâh-ı şerif, yoğun ziyaretçi potansiyeli ile şehrin en önemli inanç turizmi merkezi olmuştur.

Kurulma aşamasında görev aldığım ve yaklaşık iki buçuk yıl kadar hizmetinde bulunduğum müze, hizmete açıldığı günden itibaren, Afyonkarahisar Mevlevî Geleneği'nin

* Eğitimci Yazar/Neyzen

¹ Mesnevi-i Mânevi-i Şerif olarak da bilinen eser. Yaklaşık yirmi altı bin beyittir. En yakın müridlerinden Hüsameddin Çelebi tarafından kaleme alınmıştır.

² Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığından aldığımız bilgi.

³ Asıl adı Mehmet Semâî'dir. Dîvâne Mehmet Çelebi olarak da anılmaktadır.

⁴ Çelebi: Okumuş, yazmış ilmi ve irfanıyla tanınan kimselere verilen unvan. Mevlâna ve Hacı Bektâş-ı Velî soyundan gelenlere verilen unvan. İlhan AYVERDİ, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı, İkinci Baskı, Mart 2006, Cilt I. s.550,551.

⁵ Matbâh: Mutfak. Mevlevîhânenin en önemli mekânlarındandır. Dervişin çile eğitiminin merkezidir. Ham olanların piştiği yerdir.

son temsilcilerinin sık sık ziyarette bulunduğu ve toplandıkları mekân hüviyeti kazanmıştır. Söz konusu geleneğin temsilcilerinin önderlerinden olan Leman Okyar (1930-2022) da sık sık mevlevîhâne ziyaretinde bulunan, tarihe tanıklık etmiş ve taşıdığı mirasın bilincinde olan, şehrin manevi veçhesini temsil eden önemli bir şahsiyet idi.

Onunla tanışmakla müşerref olduğum tarih, 2009 yılının şubat ayıydı. Tanışmamıza vesile olan Peyker Sagun'un (1946-2024) teklifi üzerine, ablası Gülper Özkara'nın (1936-2022) evine davet edilmiştim.

Afyonkarahisar'ın malum zemherisinde, akşam ile yatsı arasına denk gelen bir vakitte, Ordu Bulvarında ikamet eden Gülper Özkara'nın evindeki ilk buluşmamızda "Aramakla bulunmaz, bulanlar arayanlardır." sözüne mazhar olmuşum.

O akşam Leman Sultan'ın sohbetine dahil olmakla; aldığım ilahiyat eğitim adeta rafa kaldırılmıştı. İlm-i Ledün⁶ sahibi bir büyüğümüzün yanında önce derinden sarsılmış, sonra da hakikat penceresinden seyrettiğim manzaranın güzelliğiyle bir sahil-i selâmete⁷ demir atmıştım.

O andan itibaren kendisinden dinlediklerimi büyük bir arzuyla not almaya başladım. Hatıralarını tekrar tekrar dinlemekten sıkılmıyor, her defasında aksatmadan not alıyor, ruhumun derinliklerinde oluşan boşlukların doldurulduğunu hissediyordum.

Aldığım notları bir gün yayınlamak, makale veya kitap olarak kaleme almak gibi bir niyetim hiç olmamıştı. O kadar açtım ki sofradakileri sadece kendim yiyor; gözüm etrafı görmüyordu. Tâ ki 2018'de düzenlenen VIII. Uluslararası Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu duyurusundan haberim oluncaya kadar.

Afyonkarahisar Mevlevî Geleneğinin Son Temsilcilerinden Leman OKYAR (Leman Sultan)'ın Hayatı ve Kişiliği başlıklı bildiri özetini gönderip kabul gördükten sonra, elimdeki notları, ses ve video kayıtlarını tekrar gözden geçirip Alev ÇAT Hanım'ın da desteğiyle tebliğimizi hazırladık ve Leman Sultan'ın da izleyenler arasında bulunduğu salonda

⁶ İlm-i Ledün: İlahi sırlara ait ilim. İlhan AYVERDİ, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, 2006, Cilt II, s. 1387. Diğer bir ifade ile, "Allah vergisi ilim". (L.D. Solmaz)

⁷ Sahil-i Selâmet: Güvenli alan.

sunumumuzu yaptık.

Sunumu yapıp kürsüden ayrıldıktan sonra ön sıradaki oturan Leman Sultan'a doğru yürüdüm ve elini öptüm. O esnada sarfettiği cümle, kişiliğini yansıtan güzel bir özet olmuştu:

"Beni ele güne verdin!"

1.HAYATI

1.1.Ailesi

1930 yılında, Afyonkarahisar'ın Sülün kasabasında doğan Leman Sultan; babası, Denizlioğlu lakaplı Rüştü Efendi'nin (1880-1946) kızıdır. Annesi, Meydanoğulları sülalesinden Meral Hanım'dır (1884-1955). Leman Sultan, üç evladı olan ailenin üçüncü çocuğudur.

Rüştü Efendi kızı Leman'ı, tasavvuf terbiyesi ile büyümeye azami gayret göstermiştir. Küçük yaşta kızının yetim kalmasıyla, babasından kalan manevi boşluğu en iyi şekilde doldurmaya çalışan annesi Meral Hanım da onu sohbet ortamlarından mahrum bırakmamıştır. Leman Sultan, o yıllarda öğrendiği ilahilerden birçoğunu ömrünün sonuna kadar dost meclislerinde söylemiştir.

Rüştü Efendi

Meral Hanım

Leman Okyar

İhsan Efendi (1928-1974) ile evlilik yapan Leman Sultan; Kadir Okyar (D.1953) Mehmet Okyar(D.1956), Rüştü Okyar (D.1965), isminde üç evlat sahibidir.

Leman Sultan, eşi İhsan Bey'e olan muhabbetini: "O, bambaşka birisiydi. Tecelliyat sahibiydi" şeklinde ifade etmiştir.

Tecelliyât sahibi olmasının sebebini şöyle anlatmaktadır:

Genç kız iken Karacalar'daki Bacı Sultan'a sık sık gider gelirdik. Özellikle Muharrem Ayı geldiğinde ziyaretimizi aksatmazdık. Yine mutad bir ziyaret günümüzde bana şöyle dedi: "Kızım artık birini sev de öyle gel".

"Kimi seveyim?" diye sorunca, "Allah (cc) birini ih-san eder elbette!" diyerek niyazda bulundu. Aradan fazla zaman geçmedi. Arif Çelebi'nin sohbetindeydik. Sofrada

lokma⁸ dağıtıyordu. Çelebi, hizmet etmeyi çok severdi. Bana ikramda bulunduğu esnada, "Kayınının adı İhsan, onun da kayınının adı İhsan, bir de geliyor damat İhsan." buyurdu. Bu lokmadan üç ay sonra İhsan Okyar'a gelin ettiler beni. Eşim İhsan Efendi'nin çok ulvi bir hali vardı. Çelebilere ve Mevlevilere çok hürmet ederdi".

1974 yılında vefat eden İhsan Efendi'nin kabri, Afyonkarahisar Asrî Mezarlığı'ndadır.

Leman Sultan ve eşi İhsan Efendi⁹

2.KİŞİLİĞİ

2.1. Eğitimi

Ailesinin tasavvuf ehli olmasının yanı sıra babasının dinî ilimlerdeki dirayeti, kendisinin maneviyatını şekillendiren temel kaynaklar olmuştur. Kur'an-ı Kerim kıraatini babasından öğrenmiş, yedi yaşında Kur'an'ı hatmetmiştir. Babasının, "Hatim hediyesi olarak sana ne alayım?" teklifine; "Oyuncak bebek ve bir de kırmızı kaplı Kur'an istiyorum." şeklinde karşılık vererek duygularını dile getirmiştir.

Leman Sultan'ın okul hayatı, dönemin şartları gereği kısa sürmüştür. Babasının getirdiği eski harfli alfabe ile yeni-sini kıyaslayarak okumayı öğrenmiştir.

Rüştü Efendi, âdab-erkân konusunda kızına sık sık nasihatlerde bulunmuştur. Geleneklerine bağlı, görgü sahibi bir kız evlat yetiştirmek için üstün gayret göstermiştir.

"Kızım, erken kalk, evine bak, erine bak." nasihatini sıklıkla dillendiren Rüştü Efendi, bu nasihatini açıklamasını şöyle yapmıştır:

"Erken kalkıp perdeni açmazsan, dışardan bu durumu görenler, senin hâlâ uyuduğunu zanneder ve günaha girerler. Onların günaha girmesine neden olursun."

Bütün hayatı boyunca, özellikle eşi İhsan Bey'e hizmeti konusunda bu nasihati düstur edinen Leman Sultan,

⁸ Lokma: Mevlevî geleneğinde yemeğe verilen isim.

⁹ Rüştü Okyar Arşivi

aldığı tasavvufi terbiyenin yanı sıra gelenek ve göreneklere sadık kalmaya özen göstermiştir.

Rüştü Efendi'nin nasihatlerine bir örnek de şu şekildedir:

“Dünyanın feyzini isteyen, kerem-ü serdine alışmalıdır. Düşmanına galip geleyim dersen hüner almaya çalışmalıdır”.

Bu veciz ifadeyi de şöyle açıklamıştır:

“*Feyz*, rahatlığa denir. *Kerem-ü serd*; dünyanın kışı yazı, varı yoğun, acısı tatlısı. Bunlara boyun eğmek gerekir. Düşman; nefstir. Kimse kimseye düşman olamaz. Düşmanı insan kendi yaratır. Sevilecek olanı sevdirmez. Sevimeyeceği sevdendir. Hüner de ahlak düzgünlüğüdür. En büyük hüner de nefsi öldürmektir. Bir mürşid-i kâmile¹⁰ yapışmak gerekir. Mürşid-i kâmil de geliş güzel seçmeyeceksin. Kimden icazetli? İlmi nedir? İyi araştıracaksın”.

Leman Sultan, Evlatları, Gelinleri ve Torunları İle Birlikte¹¹

2.2. Yaşadığı Manevî Tecrübeler ve Mevlevî Oluşu

Ailesinden aldığı tasavvuf terbiyesi ile büyüyen Leman Sultan, küçük yaşlarından itibaren Afyonkarahisar'daki Mevlevî büyüklerinin sohbetlerinde bulunmuştur. 11-12 yaşlarında iken bulunduğu meclislerden ayrılırken, başkalarına ait evrâd-ı¹² şerifleri alıp alıp götürdüğü de olmuştur. *Ahret Annem* olarak adlandırdığı Hatice Hanım bu durumdan oldukça sitemkârdır. Hatice Anne, Şeyh Dede (Ahmet Çelebi)'ye gider ve “Leman bize hiç rahat vermiyor.” diyerek maruzatta bulunur. Ahmet Çelebi de Hatice Hanım'a, Leman'ın pek küçük olduğunu, evrâd-ı şerif okuyacak durumda olmadığını söylese de Leman'ı yanına çağırarak:

“Gel bakalım küçük aşık. Her gün yatağına yattığında, ayaklarını dizine toplayarak 33 İstiğfar, 33 Salavât-ı Şerife,

33 Kelime-i Tevhid, 33 İsm-i Celâl okuyacaksın. Abdest almayı da unutma. Seccadeye filan oturmana da gerek yok.” diyerek, onu avutacak kadar ilk dersini verir. Böylece 12 yaşında Şeyh Dede'den ilk evradını almış olur. Şeyh Dede ömrünün sonuna kadar Küçük Âşık Leman'a sahip çıkmış ve eşi Sekine Hanım'a da bu konuda vasiyet etmiştir. Leman Sultan, Sekine Hanım'ın kendisine olan muhabbeti ve hürmetini hiçbir zaman unutamayacaktır.

Yine aynı yıllarda Leman Sultan, gördüğü rüyalarla birlikte manevi işaretlere de mazhar olacaktır.

O dönemde gördüğü rüyalarından birini şöyle anlatmaktadır:

Küçüklüğümde gördüğüm bir rüyada, İmaret Camii avlusunda oynarken, okul merasimi varmış. O sırada 12 yaşındayım. Merasime katılıyorum. Atın üstünde *Başkan* diye hitap edilen biri var. Başkan durup elini uzattı, beni atın üstüne aldı. O kişi Hz. Mevlâna imiş. Bahçede bir rahle var, üstünde de bir kitap. O da evrâd-ı şerif imiş. Açınca karşıma şu Ayet-i Kerîme çıktı: Elhamdülillahillezi halagassemmâvati vel arda ve cealezzulûmâtî vennûra sümmelezzîne keferû birab-bihim ya'dilun”¹³

Bu Ayet-i Kerîme'yi o anda okuyup ezberlemiştir.

Küçük Aşık Leman'ın maneviyatının coşkunluğu sebebiyle ele avuca sığmayan halleri, annesini de oldukça yormaktadır. Annesi dayanamayıp kızını, Emirdağ'ın Karacalar köyünde ikamet eden, Hakk dostlarından olan Bacı Sultan'a şikayet eder. Özellikle sık sık Hatice Anne'ye ziyarete gitmesi, annesinin en çok muzdarip olduğu durumdur. Bacı Sultan da;

“Kızım! *Hatice Hatice* deyip duracağına, Allah! desene. On defa Hatice diyeceğine, bir defa Allah de, bundan evladır.” diyerek Leman Sultan'a nasihatte bulunur.

Leman Sultan'ın asıl derdi Hatice Anne değildir. Gayesi, Hatice Anne'yi bahane ederek evden çıkıp, Hatice Anne'nin evinin hemen yanı başındaki Mevlevîhâneyi ziyaret edip, Sultan Divani'nin manevi huzurunda ta'zimde bulunmaktır.

Küçük Âşık, içinde bulunduğu durumu Bacı Sultan'a şöyle izah eder:

“Bacım, müsaadenle izah edeyim. Ben, ateşi çıplak avucuyla alan görmedim. Ateşe bir maşa lazım. Herkes maşa ile alıyor. Hatice Anne'ye olan muhabbetim sonsuz.

¹⁰ Mürşid-i Kâmil: Manevi yolda rehber.

¹¹ Rüştü Okyar Arşivi

¹² Evrad-ı Şerif: Tasavvuf eğitiminde, müride verilen dua içerikli ödev kitapçığı.

¹³ En'am Sûresinin birinci ayeti: Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve ışığı var eden Allah'a mahsustur. Ama yine de kâfir olanlar (putları) rablerine eş tutuyorlar.

Lakin benim derdim, Huzur'a¹⁴ gidip orada niyazda bulunmak!"

O sırada, sözleri ve bestesi kendisine ait olan şu ilahi zuhur eder ve Bacı Sultan'a okur: (Bu esnada 14 yaşındadır)

Su gibi bendimden çağlayamadım

Gönlümü bir karara bağlayamadım

Bu gönül başımı Allah, hâre düşürdü

Aşkın ateşi Allah, derde düşürdü

.....

Bacı Sultan'ın gönlü titrer ve "Leman'ım, sen de yamanmışsın" der.

Küçük Leman Mevlevihâne'ye her vardığında, türbedar Hatip Dede¹⁵ ve Müezzîn Kemal Bayık¹⁶, "Gel bakalım *Küçük Âşık*" diyerek kapıyı açıp gönlünü hoşnut ederler.

2.3. Hayatındaki Önemli Şahsiyetlerden Bazıları

2.3.1 Nevriye Hanım

Gönül dünyasının coşkunluğunu zapt edemeyen Leman Sultan, rüyalarında sıkça aynı hanımı görmeye başladığında 11-12 yaşlarındadır. Rüyasını ve gördüğü hanımı hem babasına hem de Hatice Anne'ye anlatır. Anlattığı hanımı teşhis edemeyen büyükleri "Evladım insan bir sormaz mı? Kimsin, adın nedir? diye" telkinde bulunurlar.

Leman Sultan aynı kişiyi tekrar rüyasında görür. O sırada Huzur-ı Mevlâna'da ta'zim halindedir. Karşısında durup ona nazar eder ve ismini öğrenir. Hatice Anne'ye gider ve malum şahsın ismini söyler. Bu hanım, Edip Ali Baki'nin (1896-1959) eşi, Nevriye Baki'dir (1905-1980)

Hatice Anne Nevriye Hanım'ı tanımaktadır. Beraber evine giderler. Küçük Leman, Nevriye Hanım'ı karşısında görünce kendinden geçer, baygınlık geçirir, kendini onun kollarına bırakır. Küçük Âşık kendine gelince Nevriye Hanım eline bir kâğıt kalem alır ve annesine vermek üzere şu notu yazar.

"Meral Hanım! Tecellisi yaver hanım. Kimseye vermemiş böyle yavru, size ihsan etmiş Tanrı"

Bu tanışma, Leman Sultan'ın mana âlemindeki terakkisinin en önemli yapı taşlarından birisi olacaktır. Hz.

¹⁴ Huzur: Manevi olarak önem arz eden kimselerin türbelerinin bulunduğu yer.

¹⁵ Hatip Dede (1874-1952): Asıl adı Ebu Bekir Râşit'tir. Afyonkarahisar Mevlevihanesinde Dede ünvanını alan son dervişlerdendir. Uzun yıllar Mevlevî-Türbe camiinde kayyum ve hatip olarak görev yapmıştır. Bkz: Yusuf İLGAR, Karahisâr-ı Şâhip Sultan Divânî Mevlevihanesi ve Mevlevî Meşhurları, Afyonkarahisar Belediyesi Yayınları, 2008, s.270.

¹⁶ Kemal Bayık (1904-1982): Mevlevî-Türbe camiinde yaklaşık elli yıl kadar müezzinlik yapmıştır. Aynı zamanda önemli bir neyzen olup, 1950'lerin başında, Konya'daki Şebb-i Arus törenlerine davet edilmiştir.

Mevlâna aşığı olan Nevriye Hanım sık sık "Hz. Pîr; *Bendem*¹⁷! desin. Beni de; *Bendenim!* dedirtsin" niyazında bulunan, irfan sahibi bir gönül eridir. Dostluğa ve muhabbete düşkünlüğü onun şu sözleri ile daha da iyi anlaşılmaktadır:

"Dostun dosta lokması, aşk-ı nûr olur".

Nevriye Hanım¹⁸

Nevriye Hanım (solda) ve Leman Sultan¹⁹

2.3.2. Diğer Önemli Şahıslar

Arif Çelebi (1889-1965), Leman Sultan'ın, sık sık sohbetlerine gittiği, kendi ifadesine göre aşinalıkta üstün bir çelebiydi. Onun ilm-i ledün sahibi, irşad ehli olduğunu her fırsatta söylemektedir. Şeyh Dede'nin vefatından sonra, Arif Çelebi Leman Sultan'a sahip çıkmakta titizlik göstermiştir.

İstanbul'da ikamet eden Münir Çelebi de Leman Sultan'ın hayatındaki önemli şahsiyetlerdendir. Münir Çelebi'nin Afyonkarahisar'da bulunduğu vakitler, onun sohbet halkasında bulunur. Münir Çelebi'ye olan muhabbetini şu dizeler ile dile getirmektedir:

Kurulmuş bir hayli pazar

Münir Çelebi de tüccar

Malı lâiyğine satar

Ah ni'dem nidem, ah nidem

Yaralandım kime gidem

Leman Sultan'ın Konya sevdasının ateşi hiçbir zaman sönmez. Her fırsatta Konya'ya gitmek, Hz. Mevlâna'nın huzurunda bulunmak ve gümüş eşiğe²⁰ yüz sürmek ister.

Muammer Efendi (1926-2004) ile tanışması da, Konya ziyaretlerinin daha da kıymetli hâle getirmiştir. Konya ziyaretlerinde, Muammer Efendi'nin Meram'daki hanesinde sohbet halkalarında bulunmuş, zikir meclislerine katılmıştır.

¹⁷ Bende; Köle.

¹⁸ Veysi Nurbaki Arşivi

¹⁹ Rüştü Okyar Arşivi

²⁰ Gümüş Eşik (Gümüş Merdiven): Mevlevî tabiridir. Mevlâna'nın sandukasının bulunduğu yere çıkılan gümüş kaplı merdiven. Prof. Dr. Ethem ÇEBECİOĞLU, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, 3. Baskı, s.236.

Halen Konya’da ikamet eden Ahmed Selahaddin Hidayetoğlu Çelebi ile tanışmaları da 2000 yılı haziran ayında gerçekleşmiştir. Geçirdiği rahatsızlık sebebiyle o sırada hastanede tedavi altında olan ve bir süredir konuşamayan Çelebi’ye, Muammer Efendi ile ziyarete giderler. Çelebi, Leman Sultan’ı görünce “Caanım!” diyerek konuşmaya başlar.

Soldan Sağa: A. Selahaddin Hidayetoğlu Çelebi, Leman Sultan, Muammer Tolasa, Yeşilay Ciritli²¹

2.3.3. Tasavvufi Yönü

“Hakikatte zenginlik Allah’a mahsustur. Ne kadar dünyalığa sahip olursak olalım, hem kendimiz, hem sahip olduklarımız fânîdir, geçicidir” düşüncesinin oluşturduğu kişilik, tasavvufta “fakr” olarak adlandırılan mertebenin sonucudur. Dolayısıyla sûfî geleneğin asıl hedefi, ebedî alemdeki nimetlerdir. O nimetlerin en yücesi de Allah’ın rızasına nâil olmaktır. Bu bilinci içselleştirmiş olan Leman Sultan, modernitenin getirdiği konforlu alana hiçbir zaman itibar etmemiştir. Fânî dünyanın geçici mihnetlerine takılı kalmamış, Hakk’a ulaşan yolu her daim bulmaya gayret göstermiştir. Onu tanıdıktan itibaren her haliyle, insan-ı kâmile doğru yolculuğunun bir seyyâhi olduğunu sürekli müşahade etmiş olmak şahsım için önemli tecrübe olmuştur.

“Yine bir gün Peyker Teyze’nin evine gidecektik. Kendisini evinden aldım. Peyker Teyze’nin Marulcu Mahallesindeki evine varıncaya kadar; insanların trafikteki hâl ve tavırlarından, trafik lambalarının hakikatte ne işe yaradığına varıncaya kadar hikmetli yorumlar yaptı. Peyker Teyze’nin altıncı kattaki dairesine çıkmak için asansöre bindiğimizde kendisine ait şu dörtlüğü okudu.

*Dağları taş ederler
Çakılı kum ederler
Bir mürşit elinden tut
Dikenî gül ederler*

Okuduğu bu dörtlükle ilgili şu yorumu yaptı: “Has oğlum. Bak bu asansör, bizi varacağımız yere kestirmeden ulaştırıyor. Mürşid-i kâmil de öyledir. Hakk’a giden kestirme yolu en iyi o bilir.

²¹ Rüştü Okyar arşivi.

O yol da *Sırat-ı Müstakîm*’dir²². Bir mürşidin elinden tutalım ki zaman kaybetmeyelim.

Edep; Leman Sultan’ın maneviyatının temelinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, ailesinin ve sohbetlerine katıldığı şahısların bu noktada etkisi büyük olmuştur. Fakat o, bununla da kalmamış, fıtratında olan hâli daha da kuvvetlendirmiş ve irfan geleneğimizin yaşayan temsilcilerinden olmuştur.

Olaylara bakışı, hikmetli yaklaşımları, Allah’a (cc), Rasûlüne (sav) ve Hz. Mevlâna’ya olan muhabbeti, zahirden batına doğru olan yolculuğunda önemli yol işaretleri olmuştur. Sarsılmaz ve güçlü akidesi, karşılaştığı müşküller ile mücadele etme noktasında önemli güç kaynağı olmuştur.

Kendisindeki kalender meşrep haller oldukça belirgindir. Nefsiyle olan mücadelesinden her zaman kaygı duymakta ve kulluğunun yetersizliğini her daim ifade etmektedir.

“Edepsizliğimden başka bir hünerim yok” ifadesini sık sık kullanan Leman Sultan’da; “Aç geldim aç gidiyorum” şeklindeki yakınmalar, Sultan Divanı’nın düşünce yapısının önemli yansımalarıdır.

Onun samimiyeti de kişiliğinin ana eksenidir. Elbette ki sûfî yaşantı biçimine sahip olanların, hayatının merkezine *nefs terbiyesini* almış olmaları beklendik bir durumdur. Günümüzdeki realiteye de gönderme yapmak gerekir diye düşünüyorum.

Maalesef günümüzde zahirde “sûfî”, özünde ise tam zıddı olan kişiler epeyce çoğalmaya başlamıştır. *Özde değil sözde derviş* şeklinde adlandırılacak olan bu karakterler, işin özüne vâkıf olan samimi mutasavvıflara ön yargılı bakılmasına sebep olmaktadır. Bizlere düşen vazife de bu kargaşadan korkmak yerine “samimiyet” gibi önemli bir ölçütü rehber edinmek olmalıdır. Leman Sultan gibi şahsiyetlerin samimiyetini ölçmek, tartmak haddimize değil fakat kalbimizin mutmain olması durumunu da göz ardı etmemeliyiz. Bunları dile getirirken Hakk dostlarının maneviyatını incitme endişesi taşımıyorum değilim. Asıl amacımın, bulanık suda ava çıkan acemi avcılara acizane bir işaret fişeği bırakmak olduğunu söylemek isterim.

Bu doğrultuda ilerleyecek olursak, Leman Sultan’ın sık sık kullandığı “Bir türlü olamadım” ifadesindeki içtenliğe değinmek gerekecektir. Onun asıl derdi kendi kulluğunu dizayn etmektir. Yegâne hedefi, rûz-i mahşerde²³ yüce yaratanın huzuruna mahcup olmadan çıkabilmektir.

Kendisinin dışında kimsenin eksik ve kusurlarıyla

²² Sırat-ı Müstakîm: Doğru yol, İslâmiyet. İlhan AYVERDİ, a.g.e., C III, s. 2782.

²³ Rûz-i Mahşer: Mahşer günü.

uğraşmaz, kabahatleriyle ilgilenmezdi. Kimsenin gıyabında konuşmaz, herkesi kendi bulunduğu hâl üzere kabul ederdi. Bu özelliğinin yanı sıra, hiçbir zaman ilkel olmaktan da vazgeçmemiştir. Toplum içerisinde “anlayan anlar” fehvasınca “kıssadan hisse” denebilecek nasihatlerde bulunur, kırmızı çizgilerini hatırlatırdı. Böylece zihinlerde yozlaşmaya sebep olacak yaklaşımlara fırsat vermezdi. Muhatabının kişisel durumunu hisseder, yaklaşımını ona göre şekillendirirdi. Celalli olmaktan ziyade, cemâl sıfatıyla iletişim kurardı. Kibirden uzak, mütevazı, kimseye tepeden bakmayan özelliğiyle *deniz feneri* vazifesi görürdü. İlerlemiş yaşına rağmen herkese hizmet etmekten zevk alırdı. Taşıdığı manevi mirası toplum içerisinde dillendirdiğimizde bizlere tatlı sert sitemde bulunurdu. Yani, protokolde olmayı hiçbir zaman tercih etmemiştir.

Oğlu Rüştü Okyar’dan öğrendiğimize göre, irşat faaliyetlerinde bulunması için kendisini İstanbul’a davet edenler olmuş, en güzel muhitlerden birinde iskân edebilecek imkanlar sunulmuş fakat o, bu teklifleri kabul etmemiştir. Onun bu tavrı, mutasavvıfların samimiyetlerinin sonucu olan “terk-i dünya” mertebesinin en önemli göstergelerinden birisidir. Bu noktada Aziz Mahmut Hüdâî’nin “Neyleyeyim dünyayı, bana Allah’ım gerek. Gerektirir mâsivâyı,²⁴ bana Allah’ım gerek.” sözlerini hatırlatmak isabetli olacaktır.

Sûfî geleneğin tespitine göre insan nefsinin/kişiliğinin yedi mertebesi vardır. İçerdiği anlamlar gereği *Emmâre*, *Levvâme*, *Mülhime*, *Mutmainne*, *Râdiyye*, *Mardıyye*, *Sâfiye* olarak adlandırılan bu mertebelerin temelinde (ilk basamağında), *insanın var oluşunu sorgulaması* bulunmaktadır. İnsanlığın en kadim ve kâim olan “Niçin varım?” sorusu, mânevi yolculuğun ana yakıtıdır. Bu açıdan bakıldığında, tasavvufun temelinde çok ciddi bir sorgulama sürecinin varlığı kendini göstermektedir. Dışardan bakıldığında ise “mutlak teslimiyet” olarak görülen tasavvufun özünde, ciddi bir sorgulama mevcuttur.

Bu noktada, Leman Sultan’ın tecrübesini kendi ifadeleriyle aktaralım:

Eskiden adettendi. Hayırlı olsun demek için, yeni gelin ile gelinin baba evinde düğünden sonraki kırkinci gün toplanırlardı. Benim evliliğim de öyle oldu.

Kayinvalidem ile birlikte eşimin yakınlarından olan bayanlarla, benim baba evinde toplandık. Rahmetli annemle ikimiz iki gün öncesinden hazırlıklarımızı yapmıştık. Çeşit çeşit yemekler, börekler, tatlılar ...

Toplantıda şen şakrak yenildi içildi. Hatta bir ara teybe kaset koyup oynandı, göbekler atıldı. Ben hariç herkesin keyfi yerindeydi. Diğerlerinin aksine ben gayet soğukkanlı

hatta mutsuz bir görüntüyle misafirlerin arasında endam ediyordum. Her halde, benim bu durumumu yeni gelin olmama yormuşlardır.

Ne var ki o gün hep dünyalık konuşuldu. Kim ne almış satmış, kimin evinde alafranga eşyalar var. Kim koltuk takımını yenilemiş ...

Yavaş yavaş akşamın karartısı çökerken misafirlerimiz hazırlanmaya başladı. Ben de anneme “Allah’a ismarladık.” deyip, kayın validemle eve dönecektim. O sırada kayinvalidem “Ne o gelin? Pek de hüzünlüsün bu gün. Ağzını bıçak açmadı. Gurbete gitmiyorsun ya. Gene gelir gideriz annene.” diyerek güya sıkıntımı anlamış ve teselli olmaya çalışmıştı.

“Aç geldim, aç gidiyorum!” dedim kayinvalideme. Orada bulunanların tamamı duymuştu bu söylediğimi. Ortalık buz kesti sanki. Herkesin surati birden değişti. Kayın validem daha fena bozulmuştu benim bu lafıma. Yüzü kızardı, boyun damarları kalınlaştı. Onu bu haliyle gören, her an için suratıma yumruğu indirecek zannedebilirdi.

Kayinvalidem üç gün konuşmadı benimle. Sabah günden derim ses vermez. Yemeğe davet ederim duymazlık-tan gelir... Küstü resmen. Kocama da anlatmış olup biteni. O da benimle pek konuşmuyor, sabah evden çıkarken kahvaltı sofrasına oturmuyor, beni yalnız bırakıyordu.

Aramızdaki soğukluğun dördüncü günü idi. Öğle vakti, ezanlar okunuyordu. Kapı çaldı. Eşim İhsan gelmişti. Ne işi vardı bu vakitte evde?

Kendisi at arabası tekerleği imalatçısı idi. Üzerindeki iş önlüğünün uçlarını iki eliyle kavramış. İçi de erzak doluydu. Kasaptan almadık şey bırakmamış. Kuşbaşı, kıyma, haşlamalık et, kuyruk yağı...

Hemen arkasından da hamal geldi. Sirtında koca bir küfe. Onun içinde de sebze, zerzevat. Adeta manavi taşıymıştı eve.

“Hayırdır İhsan?” dedim.

Bir süre sessiz kaldı. Öfkeliydi. Burnundan soluyordu.

“Daha ne olsun hanım? Sen, el-gün içinde bizlere laf etmişsin.” diyerek ağzındaki baklayı çıkarmıştı.

Demem o ki, “Aç geldim aç gidiyorum.” Lafım yanlış anlaşılıyordu. Yani, bana bakamadıklarını, karnımı doyuramadıklarını düşündüğümü zannetmişler.

Eşimin önlüğündeki erzağı alıp mutfağa bırakıp geldim. O da hamalın sırtındaki küfeyi kilere indirdi. Hamalı

²⁴ Mâsivâ: Allah’ın dışındaki her şey.

yolcu ettikten sonra iki yakasından tutup “Gel hele aslanım. Şu atletini çıkar, terlemişsin.” deyip bir bahane ile odamıza çektim onu.

“Bak İhsan Efendi” dedim ve devam ettim. “Ben, aç geldim aç gidiyorum” derken, içimdeki manevi boşluktan bahsettim. Gönlümün arzusu buydu sadece. Ne var ki o laf ettiğim gün sadece dünyalık konuşuldu. Hiç Allah kelamı edilmedi. Hak aşıklarından, evliyaullahtan ve onların hallerinden bahsedilmedi. Ben de o dedikodu ortamında daralıp, sıkılmışım. Tek derdim buydu. Ne sana lafım olabilir, ne annene.”

2.4.Şiirleri, Veciz Sözleri, Bestelerinden Bazıları

Türk Müsikişinin temelinde, dergâhlarda yapılan zikirlerin, ayinlerin oluşu, yadsınamaz bir gerçekliktir. Mevlâî ayinlerinin içeriğindeki usûl ve makam zenginliğinin yanısıra sema törenlerinin yüksek duygu ve vecd yoğunluğu barındırması; tasavvuf ve musîkinin birlikteliğini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Hâliyle bu birliktelik, Leman Sultan’ın kişiliğinin oluşmasında da etkili olmuştur.

İlk gençlik yıllarında Karacalar’da mukîm olan Bacı Sultan’ı ziyaretlerinde gerçekleşen diyalog esnasında, güfte ve bestesi kendisine ait olan ilahiyi okuması, bu mevzu için anlamlı bir örnek olacaktır. Ses kaydı olarak da arşivimizde bulunan bu eser “Su gibi bendinden çağlayamadım, gönlümü bir karara bağlayamadım” sözleriyle başlamakta ve evc makamına tekâbülmektedir.

1987 yılında hacca giden Leman Sultan, Sevgili’nin (sav) diyarına duyduğu özlem sebebiyle bağıryanık bir halde, Ravza-i Mutahhara²⁵ ziyaretinde çok heyecanlıdır ve oradaki güvenlik görevlisine şöyle der: “Siz burada yağmur altındasınız, biz sahralarda kaldık.”

Huzûr-ı Nebi’de, gönlüne dostlarını da alıp iki rekât namaz kılar ve rast makamındaki *Habib-i Ekrem* isimli ilahisi bu kutsal mekanda zuhur eder.

Habib-i ekrem, ol lütf-u keremi
Gelmişem kapına, döndürme ya Rabbi
Aşkınla yanmışam, küllü mahfolmuşam
Her şey sen sanmışam, dahil et ya Rabbi
Saliha sen durma, Hak yolunda yorulma
Sen Rabbinden ayrılma, dahil et ya Rabbi

Onun, Allah’a (cc) karşı kulluk vazifesinin bilincinde olduğunu, hemen hemen bütün sözlerinden anlayabilmekteyiz.

Ne hayatımda ne memâtımda²⁶ var Allah’a yüzüm.

Ne hitabına sözüm var ne itabına özüm,

Ne utanmaz yüzüm var ki yine lütfunda gözüm.

Şeklindeki ifadeleriyle de mesuliyetinin farkındadır.

Maneviyatındaki cezbeli halin, kendisi tarafından “açlık” olarak adlandırılmıştır.

Yaz reçete ver ilaç

Lokman katına ulaş

Doymadım ben sohbete

Bu gönül sohbete aç

Layıkıyla kul olamayışından duyduğu ızdırabı da şöyle dile getirmektedir:

Yağmurda kaldım ıslanmadım

Çok nasihat dinledim uslanmadım

Nefsi ile olan mücadelesinden de her zaman şikâyetçidir. Hatta nefesine; “Nefise Hanım” şeklinde bir isim de vermiştir.

Nedir aşkın çilesi

Böyleymiş cilvesi

Kimseye şu diyemem

Hep nefsimin hilesi

Onun ifadesine göre, “âşık’a layık olan yine bir âşıktır. Senin halinden anlamayan âşık değilse neye yarar. Bülbül kendini yer bitirir gül için”.

Aşkta yüce hal olmaz

Nefis insana yar olmaz

Aşk insana sermaye

Aşk olmayınca kâr olmaz

3.Romana Can Veren Hayat

Tarihe tanıklık etmiş, geleneğimizi omuzlayıp gelecek kuşaklara aktarma gayretiyle bir ömür yaşamış abide şahsiyetlerin hayatını kayıt altına almakta maalesef yeteri kadar bilinci davranmıyoruz. Sağlıklarında kıymetlerini bilmiş olsak da onlardan dinlediklerimizi, onlarla birlikte müşahade ettiklerimizi muhafaza edip yazıya dökmek kadar ulvî bir vazife olamaz. Bu tür handikabımıza örnek olabilecek çok sayıda değerimiz var.

2018 yılında yapılan VIII. Uluslararası Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu, bu bağlamda bizlere önemli bir fırsat sundu. Leman Sultan berhayat²⁷ iken, hayatı ve kişiliğini sempozyumda tebliğ olarak sunmak için başvurumuzu

²⁶ Memât: Ölüm.

²⁷ Berhayat: Hayatta olan.

²⁵ Ravza-i Mutahhara: Tertemiz cennet bahçesi. Hz. Peygamber’in kabri.

yaptık ve kendisinin de hazır bulunduğu ortamda bu sunumumuzu gerçekleştirdik. Hatta sempozyumlarda pek rastlanmayan bir iltifata da mazhar olduk. Oturum başkanı Prof. Dr. Mehmet SARI, her konuşmacıya tanıdığı on beş dakikalık süre konusundaki teamüle uymayarak güzel bir jest yapıp sunumumuzdan duyduğu memnuniyet sebebiyle bir on beş dakika daha ilavede bulundu.

Sempozyumdan sonra, arşivimdeki notları ve ses kayıtları hakkında “Bunları romana uyarlayabilir miyim?” şeklinde düşünmeye başladım. Söz konusu roman olunca, bir kurgu ve hikâyenin gerekliliğini kabullenmeden bu işe girişilmeyeceğinin de farkındaydım.

İki yıl kadar elimdeki notları; içerisine aktarabileceğim bir kurgu ve hikâye düşündüm. Zihin kodlarımda, gelenek ve modernitenin çatışma durumu mevcut idi.

Kahramanlarının tamamına yakınının gerçek kişi ve kadın olduğu *Küçük Âşık LEMAN SULTAN* romanının yazma süreci üç yıl sürdü. İki yıllık kurgu-hikâye planlamasını da hesaba katarsak toplam beş yıllık emeğin sonunda, 2023 yılının Aralık ayında roman okuyucusuyla buluştu. Ne var ki Leman Sultan, roman yayınlanmadan önce, 13 Aralık 2022 tarihinde ebedî âleme göçmüştü.

Yazımın başında da belirttiğim gibi, Leman Sultan’dan dinlediklerimi not alırken, *bir gün bunları yayınlayayım* şeklinde bir niyetim yoktu. Sonraki dönemde, onun hayat hikâyesinin ve kişiliğinin daha geniş kitlelere aktarılmasının gerekliliğini düşündüm. Bu emanet, gelecek nesillere tevdi edilmek üzere şahsıma verilmiş olmalıydı.

Elbette ki romanın ana karakteri *Leman Sultan* olacaktı. Romana ait bir hikâyenin gerekliliği, Leman Sultan’ın yaşanmışlıklarının ve kişiliğinin bu hikâyeye giydirilmesinin lüzumu üzerine *Nesrin* isminde kurgusal bir karakteri de hikâyeye dahil ettim.

Nesrin, modernitenin getirdiği tıkanmışlığı yaşayan, hakikati aramanın eşiğinde olan fakat ne yapacağını ayrırmına varamamış bir kişilik olarak romanda yerini aldı.

Nesrin, romanın hemen başında, kendisinin planı dahilinde olmayan bir şekilde Leman Sultan’la tanışır. Tanıştığı andan itibaren ondan etkilenir ve *geçmişine sünger çekmek* şeklide bir sürece dahil olur. Artık bütün olup bitenler kendi iradesi dışında gerçekleşmektedir. Bu süreç, hakikatin kapısından içeri adım atmaya başladığı andır.

Romanda, karakterler üzerinden tasavvufi yerleştirmelere de yer verilmiştir. Bu yerleştirmeler, insan-ı kâmile giden yolun (seyr-i sülûk) köşe taşlarıdır.

Örneğin Nesrin, nefs-i levvâmeyi temsil etmektedir. Bu merteye, nefsin en dip noktası olan nefs-i emmâreden sonraki basamaktır. Nefs-i emmârenin de sembolü, Nefise karakteri üzerinden ifade edilmiştir.

Tekrar Nesrin karakterine dönecek olursak; artık o nefsini eleştirmekte, kendini sorgulamaktadır. Ayrıca Nesrin ismi de *Dîvân-ı Kebîr*’de²⁸ ismi geçen bir gül çeşididir. Vehibe, Peyker, Rıza, Raziye karakterleri de bu mertebelere diğer basamaklardır. Zirvede ise nefs-i sâfiye ile Leman Sultan bulunmaktadır.

Dil ve anlatıma gelince.

Merkezinde Mevlevîlik olan tasavvuf içerikli bir eserde ister istemez Arapça ve Farsça kelimeler yoğunlukta olabilir. Bu noktada empati yaparak, okuyucunun lehine bir pozisyon aldım. Gerek sözlük gerek terim anlamlarının bilinmesinde zorlanılacak tasavvufi sözcüklerin manalarını cümle içeriklerine yedirerek vermeye çalıştım. Böylece okuyucu, sözlüğe mecbur kalmadı. Romanın anlaşılmasını zorlaştıracak zaman kaybına uğramasının önüne de geçilmiş oldu.

Okuyucu kitlesinin daha alt yaş gruplarını da kapsamasını özellikle istedim. Dil ve anlatımdaki bu çabalarımın sonucunda sevindirici geri dönüşler, amacımıza ulaştığımızın göstergesi oldu. Romanda, olayların gidişatı, özellikle Nefise karakterinin oluşturduğu gerilim, *akıcılık* konusunda hedeflediğimiz çıktıyı alma hususunu destekler nitelikte oldu.

Küçük yaş gruplarından gelen geri dönüşlere örnek verecek olursak:

-Yedinci sınıfa giden bir öğrenci; romanın etkileyici özelliğinden dolayı dördüncü kez okuduğunu söyledi.

-Altıncı sınıfa giden bir öğrenci; Nesrin karakterinin yaşadığı tecrübelerle bir gelişim sürecinde olduğunu tespit etti.

-Beşinci sınıfa giden bir oğlu olduğunu söyleyen okurumuz; romanı oğluna da okutturacağını ifade etti.

-Altıncı sınıfa giden bir öğrenci; hayata bakışının değiştiğini, geçmişini sorgulamaya başladığını ifade etti.

Orta ve ileri yaş gruplarından gelen yorumlardan birçoğu; “Altını çize çize ikinci defa okumam gerekiyor.” şeklinde oldu. Bu da romanın didaktik yönünün güçlü olduğunun en önemli göstergesidir.

“İçeriği tasavvuf olan eserlere mesafeli dururdum; yanılmışım.”

²⁸ Abdülbaki GÖLPINARLI, *Divânı Kebîr GÜL-DESTE*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1955, s.4,57.

“Otuz yıldır roman okumuyordum, bir gecede kendini okutturan bir eser olmuş.”

“Afyonkarahisar’da yaşayan bizler, Leman Sultan’ı hayattayken niye tanıyamamışız, onu bulamamışız.”

“Tasavvuf meraklısıyım ve bu alanda okuduğum en anlaşılır kitap.”

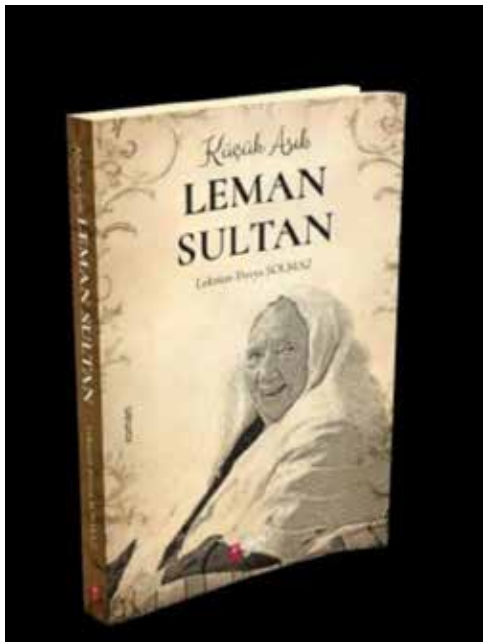
“Artık ben de Nesrin karakteri gibi bir yolculuğa çıktım.”

gibi yorumlar, kitabın ilk altı ayda üç baskı yapmasının temelini oluşturmuştur.

Roman, 2024 yılının eylül ayında Los Angeles Atatürk Kültür Merkezi okuyucu grubu tarafından okundu ve kendileriyle online sohbet ederek, yorumlarını dinleme fırsatımız oldu.

Diğer yandan, tasavvuf içerikli kitapların, neredeyse tamamına yakını *erkek egemen* iken bu roman ezber bozar nitelikte *kadın egemen* bir hüviyette olmuş ve bu anlamda da özel iltifatlar almıştır.

Bu romanda mekân ve coğrafya olarak Afyonkarahisar’ın yer alması, kentin tanıtımı açısından da özgün bir eser olmasına vesile olmuştur. Mevlevîhane, Ulu Camii, Karahisar Kalesi, Frig Vadisi, Gazlıgöl, Uzun Çarşı... gibi mekanlar romanda yer almış; düşününden yemek kültürüne kadar şehrin dokusu en güzel şekilde yansıtılmaya çalışılmıştır. Bu sebepten dolayı “Yıllardır Afyonkarahisar’a kaplıcalara gider gelirim, orada böyle zenginliklerinin olduğunu bilmiyordum. İlk gidişimde romanda adı geçen bütün mekanları tek tek gezmek istiyorum.” gibi beğeniler de kitabın kültür elçisi olacağının da işaretini vermektedir.

Okurlarıyla Buluşan Leman SULTAN

Abileri Nureddin Akdeniz, Mustafa Akdeniz²⁹

Karacalar’daki dostları ile birlikte³⁰

M. Celaleddin Solmaz’ın arakyesini tekbirlerken

Lokman Derya Solmaz ile birlikte

LEMEN SULTAN³¹

KAYNAK KİŞİLER

Leman OKYAR

Rüştü OKYAR

Peyker SAGUN

Alev ÇAT (Ses Kayıtları)

Lokman Derya SOLMAZ (Ses Kayıtları)

Ahmet ŞAHBAZ

Birsan ÖZSOY

Vehibe ÇELEBİ

Süheyl SAGUN

Gülper ÖZKARA

Veysi NURBAKİ

²⁹ Rüştü Okyar arşivi

³⁰ Rüştü Okyar arşivi

³¹ Rüştü Okyar arşivi

"Afyonkarahisar'ın Belediye Başkanları"

Ahmet Hazım Bozca

[illegible]Ahmet Karamemiş¹

Giriş

Cumhuriyet dönemi yerel yönetim tarihinde iz bırakan isimlerden biri olan Hazım Bozca, hem siyasi hem de idari kimliğiyle Afyonkarahisar'ın gelişim sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Hukuk eğitimiyle şekillenen meslek yaşamı, onu kısa sürede adalet mekanizması içerisinde çeşitli görevlerde bulunmaya yöneltmiş; savcılık ve hâkimlik görevlerinden sonra ise siyasi kariyerine yönelmiştir. 1946–1950 yılları arasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde milletvekili olarak görev yapmış, özellikle Adalet Komisyonu'ndaki çalışmalarıyla dikkat çekmiştir. Demokrat Parti'den istifa ederek siyasi mücadelesini sürdüren Hazım Bozca, uzun yıllar serbest avukatlık yaptıktan sonra, 1968 yılında Afyonkarahisar Belediye Başkanlığı görevine seçilmiştir. Görev süresi boyunca şehircilik anlayışına getirdiği yenilikler, halkla kurduğu yakın ilişki ve üretken hizmet anlayışıyla hafızalarda yer edinmiştir. Aşağıda yer alan biyografik incelemede, Hazım Bozca'nın yaşam öyküsü, mesleki basa-

¹ Afyonkarahisar Belediyesi Kent Tarihi ve Tanıtımı Müdürlüğü Araştırmacı- Tarihçi.

makları ve siyasi faaliyetleri, dönemin sosyal ve siyasal koşulları çerçevesinde ele alınmaktadır.

Hayatı ve Milletvekilliği Dönemi

Hazım Bozca, 4 Eylül 1329 (17 Eylül 1913) tarihinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası Halil Hilmi Bey, annesi ise Emine Nakiye Hanım'dır. İlk ve ortaöğrenimini Afyonkarahisar'da tamamlayan Bozca, lise eğitimine annesinin memleketi olan İstanbul'da devam etmiştir². İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olduktan sonra 1 Temmuz 1936 tarihinde Yedek Subay Hazırlık mış, 31 Ekim 1936'da kıta eğitimini tamamlamış Kasım 1936'dan 24 Nisan 1937'ye kadar Yedek nda eğitim görmüştür. 31 Ekim 1937 tarihinde as- siyle askerlik hizmetini tamamlamıştır³.1938 yılında ile evlenen Hazım Bozca'nın Ayşe ve Ali Yılmaz ocuğu bulunmaktadır⁴.

Askerliğini müteakip 18 Mart 1940 – 29 Mayıs 1942 tarihleri arasında Siirt'te Cumhuriyet Savcılığı Yardımcılığı (Müddeiumumi Muavinliği) görevinde bulunmuş; ardından 21 Haziran 1942 – 1 Temmuz 1943 tarihleri arasında Balıkesir Cumhuriyet Savcılığı Yardımcılığı, 22 Temmuz 1943 – 1 Haziran 1946 tarihleri

² Mustafa Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi*, C. III, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No: 146, Ankara 2012, s. 87.

³ “Büyük Kaybımız “, Kocatepe, 8 Aralık 1971, nr.1929, s.1

⁴ Aynı yer, s.1.

arasında ise Uşak Sulh Hâkimliği görevlerinde bulunmuştur⁵. 5 Ağustos 1946'da Afyonkarahisar'dan milletvekili seçilmiş ve bu görevini 22 Mayıs 1950 tarihine kadar sürdürmüştür⁶. 1953-1954 yıllarında Afyonkarahisar Baro Başkanlığı yapmıştır.⁷Babası Halil Hilmi Bozca'nın da birinci dönem Afyonkarahisar milletvekili olması, ailenin bölge siyasetindeki etkisini göstermektedir.

Milletvekilliği sürecinde 12 Ağustos 1946 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Adalet Komisyonu üyeliğine seçilen Bozca, 11 Kasım 1946, 5 Kasım 1947, 5 Kasım 1948 ve 7 Kasım 1949 tarihlerinde aynı komisyona yeniden seçilmiştir. 14 Ocak 1947'de Demokrat Parti (DP) İdare Kurulu üyeliğine getirilen Bozca, 20 Mart 1948 tarihinde partiden istifa ederek Mayıs 1948'de kurulan Müstakil Demokratlar Grubu'na katılmıştır. Grubun dağılması üzerine siyasi hayatına bağımsız olarak devam etmiştir.

3 Haziran 1968 yılına kadar Afyonkarahisar'da serbest avukatlık yapan Hazım Bozca, 1 Temmuz 1968 tarihinde Afyonkarahisar Belediye Başkanlığı görevine seçilmiştir. Sıcakkanlı ve zarif kişiliğiyle çevresinde sevilen ve saygı duyulan bir isimdir Ahmet Hazım Bozca. 1938 yılında Fikriye Hanım ile evlenen Hazım Bozca'nın, Ayşe ve Ali Yılmaz adlarında iki çocuğu bulunmaktadır.

BELEDİYE BAŞKANLIĞI DÖNEMİ VE AFYONKARAHİSAR'A KATKILARI

2 Haziran 1968 tarihinde gerçekleştirilen mahalli seçimler, Afyonkarahisar Belediyesi açısından büyük önem taşımıştır. Seçim sürecine hem bağımsız adaylar hem de çeşitli siyasi partilerin temsilcileri katılmış, özellikle iktidar partisi olan Adalet Partisi (AP) tarafından gösterilecek belediye başkan adayı kamuoyunda merak konusu olmuştur. AP İl Merkez Teşkilatı, 7 Nisan Pazar günü Adalet Bakanı Hasan Dinçer'in başkanlığında topladığı uzun ve tartışmalı bir toplantının ardından Hazım Bozca'nın adaylığı üzerinde uzlaşmaya varmıştır⁸.

2 Haziran 1968 Pazar Günü yapılan seçimler sonucunda Adalet Partisi (AP) adayı Hazım Bozca 2.765 oy alarak Afyonkarahisar Belediye Başkanlığı görevine seçilmiştir. Diğer adaylardan bağımsız Kemal Çıracıoğlu 2.545, bağımsız Hüseyin Öğdüm 2.373, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) adayı Sabri Aköz 198, bağımsız Bekir Olgun 85, bağımsız Ulvi Ayalp 56 ve Millet Partisi (MP) adayı Abdülkadir Türkkan ise 90 oy almıştır⁹. Bu sonuçlar, seçim yarışının oldukça

çekişmeli geçtiğini ve Hazım Bozca'nın yalnızca az bir oy farkıyla rakiplerini geride bırakarak göreve geldiğini göstermektedir. Söz konusu tablo, seçmen tercihinin farklı adaylara dağıldığını ve kentin siyasi atmosferinde ciddi bir rekabet ortamının hâkim olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Yeni Belediye Başkanı Hazım Bozca, göreve gelir gelmez yoğun bir çalışma temposu içerisine girmiştir. İlk olarak belediyenin mali durumunu analiz etmiş; mevcut borç kalemlerini ortaya koymuş ve belediyenin alacaklarını sistematik bir şekilde tespit etmiştir. Bu kapsamda, mali yapıyı dengelemek ve kurumsal işleyişi daha verimli hale getirmek amacıyla yüzün üzerinde işçinin görevine son verilmiş; belediyenin kalifiye personelle çalışması sağlanmıştır¹⁰.

Başkan Bozca'nın dikkat çeken icraatlarından biri de şehrin en önemli sosyal alanlarından biri olan Belediye Parkı'nın (Anıt Park) yeniden düzenlenmesi olmuştur. Park, başkanın talimatları doğrultusunda kapsamlı bir şekilde halkın kullanımına açılmıştır. Uzun süredir bakımsız durumda bulunan havuzlara yeniden su verilmiş, fiskiyeler çalışır hale getirilmiş ve parkın tamamı estetik görünüme sahip renkli ışıklarla donatılmıştır¹¹. Böylece vatandaşlar, herhangi bir ücret ödemeksizin günün yorgunluğunu atabilecekleri, temiz ve güvenli bir dinlenme alanına kavuşmuştur.

17 Ağustos 1968 tarihine ait belediye kararları incelendiğinde, Belediye Başkanı Hazım Bozca'nın göreve geldikten sonra şehir içi ulaşım alanında ilk somut adımlarını attığı görülmektedir. Bu kapsamda, şehir otobüslerinin durak noktalarının yeniden değerlendirilmesi kararlaştırılmış ve özellikle Örnek Evler semti bu düzenlemeye doğrudan etkilenmiştir. Yapılan planlamaya göre, semtte yalnızca iki otobüs durağı bırakılmış, geri kalan dört durak ise "lüzumsuz" bulunarak kaldırılmıştır¹². Uygulamanın ardından durak sayısındaki azaltma, Örnek Evler'de yaşayan vatandaşlar arasında ciddi tepkilere yol açmıştır. Vatandaşlar, mevcut iki durağın hem mevcut yolcu yoğunluğunu karşılamayacağını hem de yeni konut projeleriyle birlikte bölgedeki nüfusun artacağını dile getirmiş; yapılan düzenlemeyi yetersiz ve plansız olarak değerlendirmiştir.

Bu toplumsal tepkilerin ardından belediye yönetimi, uygulamanın eksikliklerini dikkate alarak yeniden gözden geçirme kararı almıştır. 10 Ekim 1968 Perşembe günü toplanan Belediye Meclisi'nde, otobüs duraklarında değişiklik yapılmasına ilişkin yeni bir teklif görüşülmüştür. Toplantı sonucunda, Örnek Evler semti içerisinde yer alan ve daha önce

⁵ Aynı yer, s.1.

⁶ Çufalı, a.g.e., s.87.

⁷ TBMM Arşivi Tercüme-i Hal Kağıdı Örneği, Sicil No. 1335.

⁸ Kocatepe, 12 Nisan 1968, nr.803, s.1.

⁹ Kocatepe, 4 Haziran 1968, nr.848, s.1

¹⁰ Kocatepe, 18 Haziran 1968, nr. 861, s.1.

¹¹ "Belediyenin Yerinde bir hareketi", Kocatepe, 30 Temmuz 1968, nr. 897, s.1

¹² "Belediye Reisi Hazım Bozcanın ilk ciddi icratı", Kocatepe, 19 Ağustos 1968, nr. 914, s.1.

Olumluk (Kısaca)

1934 - 1935 senesinde İstanbul Hukuk
Fakültesinden mezun olarak Adliye'ye intisap
ettim. Sıraile Siirt C. Savc. Yardımcılığı,
Balıkesir C. Savc. Yardımcılığı, Uşak Sulh
Yargıçlığı Vazifelerinde bulunduğum.
Bu olarak tayin edililiğimin Çumra Ceza
Yargıçlığından istifade ayrılarak Civelek
Yaparken Millet Vekilliğini seçildim.

kaldırılmış olan eski durağın, özellikle kapalı durağa ulaşımı kolaylaştırmak amacıyla yeniden hizmete alınmasına karar verilmiştir¹³.

Afyonkarahisar Belediyesi ile Kadastro Müdürlüğü arasında bir protokol imzalanmış olup, söz konusu protokol kapsamında şehir içi kadastro çalışmalarının başlatılmasına karar verilmiştir¹⁴. Bu doğrultuda, Dumlupınar ve Marulcu mahallelerinde kadastro çalışmalarına başlanmıştır. Protokole göre, çalışmaların mali giderlerinin Afyonkarahisar Belediyesi tarafından karşılanması kabul edilmiştir. Çalışmalar devam etmekteyken, Marulcu Mahallesi'nin ikiye ayrılması ve ayrılan kısmın "Dumlupınar" adıyla yeni bir mahalle olarak teşkil edilmesi yönünde karar alınmıştır¹⁵. Ayrıca, Karaman Mahallesi'nden ayrılarak yeni bir mahalle kurulmasına karar verilmiş ve bu yeni yerleşim birimine "Derviş Paşa"¹⁶ adı verilmiştir. Bilgi Caddesi, Ordu Bulvarı, Devlet Hastanesi ve Gazlıgöl Caddesi arasında kalan bölge, yapılandırılma yapılarak Derviş Paşa Mahallesi olarak adlandırılmıştır¹⁷.

Tapu ve kadastro çalışmaları sürdürülürken, vatandaşların sıklıkla şikâyet ettiği bozuk yollar da kent yaşamında önemli bir sorun olarak öne çıkmıştır. Özellikle toz ve çukur oluşumları ciddi rahatsızlıklara neden olmuştur. Bu kapsamda, 8 Ekim Salı günü şehir genelindeki bozuk yolların onarım çalışmalarına başlanmıştır. Uzun Çarşı ve Pazar

yeri çevresinde asfaltlama faaliyetleri başlatılmış olup, bu çalışmalar vatandaşlar tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır¹⁸. Belediye tarafından yürütülen yol yapım ve bakım çalışmaları da eş zamanlı olarak hızla devam etmiştir. İzmir İstasyonu yolunun asfaltlanması için gerekli hazırlıklar tamamlanarak çalışmalara başlanmıştır; Mecidiye Mahallesi'nin bazı sokaklarında parke döşeme işlemlerine geçilmiştir. Kubeli Mahallesi'nde yol durumu bozuk olan alanlarda gerekli hazırlıklar yapılmış, bazı sokakların yol yapımları tamamlanmıştır¹⁹. Şehrin en işlek bölgelerinden biri olan Karaman Mahallesi'nde asfaltlama çalışmalarına başlanmış ve işlemlerin kısa sürede tamamlanması amacıyla yoğun bir şekilde çalışılmıştır. Uzun yıllardır bakım görmeyen Yukarı Pazar Caddesi'nde ise mevcut parke taşları sökülerek yerine yenileri döşenmiştir²⁰.

Afyonkarahisar'da su problemleri bazı dönemlerde yaşanmıştır. Günümüzde de görülen bu sıkıntılara karşı çeşitli tedbirler alınmış ve vatandaşların en az mağduriyetle bu süreçleri atlaması için belediye tarafından çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Şehrin su problemi, o dönemde de yeniden ortaya çıkmış olup, belediye bu konuda gerekli çalışmalara başlamıştır. Mevsim koşulları nedeniyle su kaynaklarında önemli bir azalma yaşanması sebebiyle, evlere su dağıtımı belirli saat dilimleriyle yapılmıştır. Buna göre, gündüz saat 07:00'den 15:00'e kadar İstasyon Caddesi, Marulcu, Kurtuluş, Devrane, Sümer, Hacı, Nasuh ve Metli mahallelerine su verilmiştir. Saat 15:00'ten 23:00'e kadar Karaman, Mecidiye, Afyon Şehir ve Yarenler mahallelerine, gece saat 23:00'ten sabah 07:00'ye kadar ise Burmalı,

¹³ Kocatepe, 11 Ekim 1968, nr. 960, s.1.

¹⁴ "Şehir İçi Kadastro Çalışmalarına Başlanıldı", Kocatepe, 30 Eylül 1968, nr. 950, s.1.

¹⁵ Kocatepe, 11 Ekim 1968, nr. 960, s.1.

¹⁶ Afyonkarahisar'da uzun müddet 1. Kolordu Komutanlığı yapmış bulunan Ferik Derviş Paşa'nın unutulmayan hatıralarına izafeten Karaman mahallesinden ayrılan kısmına halkın arzusu üzerine Derviş Paşa mahallesi ismi verilmiştir. Daha geniş bilgi için bkz; Kocatepe, 16 Ekim 1969, nr. 1271, s.1-4.

¹⁷ Kocatepe, 3 Ekim 1969, nr. 1260, s.1.

¹⁸ "Asfalt Çalışmalarına Başlandı", Kocatepe, nr. 958, s.1.

¹⁹ Kocatepe, 6 Kasım 1969, nr. 1289, s.1.

²⁰ Kocatepe, 3 Eylül 1970, nr.1540, s.1.

olan bölgenin büyük bir kısmı ağaçlandırılmış ve 15 hektarlık alan tamamlanmıştır. Diğer kısımların ise yıllar içinde tamamlanması hedeflenmiştir. Proje kapsamında her yıl 2 hektar alanın ağaçlandırılması planlanmıştır. Böylece bölgenin il ormanı statüsüne kavuşarak şehrin havasında olumlu bir değişim sağlanması ve mesire alanı olarak kullanılması amaçlanmıştır³⁰.

1 Şubat 1958 tarihinde Özel İdareyi temsilen Vali vekili Hüseyin Meydanoğlu ve Afyon Belediye Başkanı Hayri Telek arasında imzalanan anlaşmayla Gazlıgöl kaplıcasının işletilmesi 75 yıllığına Afyonkarahisar Belediyesi'ne devredilmiştir. Kaplıcanın Afyon Belediyesi'ne devrini takip eden 1960'lı yıllarda Gazlıgöl'de büyük değişimler olmuştur. Belediye Başkanı Hazım Bozca zamanında hamamlarda bakım yapılmış, kaplıcaların ortasından geçen dere ıslah edilerek üzerine köprü, gelenlerin rahatça kalabilmesi için apart odalar yaptırılmıştır³¹. Gazlıgöl Kaplıcalarında su problemi yaşanmaya başlanmış. Suyun yetersizliği, yapımı tamamlanan Yeni Hamam'ın açılmasına engel olmuştur. Belediye Reisi Hazım Bozca bu konu ile bizzat ilgilenmiş ve derhal harekete geçmiştir. Maden Tetkik Arama Enstitüsü'nden Jeofizik Şube Müdürü ve uzman doktor jeolog olmak üzere iki kişilik bir heyet bölgeye gelmiştir. Gazlıgöl, Gecek ve Ömer Kaplıcalarında yapılan tetkikler sonucunda, Gazlıgöl'deki mevcut suyun yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Jeofizik etütlerin ardından derhal sondaj çalışmalarına başlanarak derinlerden su çıkarılması kararlaştırılmıştır³².

Gecek Kaplıcası civarında ise, jeolojik etütleri tamamlanmış sahada, sıcaklığı 100 dereceyi aşan bol miktarda su bulunmuştur. Söz konusu kaynak, saniyede yaklaşık 25 litre su fışkırtmaktadır. Afyonkarahisar için büyük bir değer olan bu sıcak su ve buharın derhal değerlendirilmesi amacıyla çalışmalar başlatılmıştır³³.

Şehrimizde 1968-1971 yılları arasında yürütülen çalışmalar incelendiğinde, idarecilerin çeşitli projeler üzerinde yoğun emek sarf ettikleri görülmektedir. 7 Ağustos 1968 tarihinde Sağlık Bakanı Dr. Vedat Ali Özkan'ın şehre gerçekleştirdiği ziyarette, karşılama heyeti içerisinde Belediye Başkanı Hazım Bozca da yer almıştır. Bakan ve beraberindeki heyet, ilk olarak yetiştirme yurdu inşaatını ziyaret etmiş, ardından Devlet Hastanesi'ne geçmiştir. İnşaatına karar verilen ancak yer konusunda anlaşmazlık yaşanan Doğumevi için yer tespiti yapılmış; Devlet Hastanesi karşısında, hayırsever bir va-

tandaş olan Bayan Aşkar tarafından bağışlanan arsa ile yanındaki arsalar 100 bin liraya istimlak edilerek Doğumevi'nin yeri kesinleştirilmiştir³⁴.

Aynı dönemde, yeni yapılması planlanan Gedik Ahmet Paşa Kütüphanesi projesi de dikkat çeken bir diğer önemli çalışma olmuştur. 1969 yılında inşaatına başlanmak üzere Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Devlet Planlama Teşkilatı'na sunulan teklif onaylanmıştır. Yeni kütüphane, Atatürk İlkokulu ile Şemsettin Karahisari Ortaokulu arasında inşa edilecek olup, dünyanın en nadide yazma eserlerini barındıran tarihi Gedik Ahmet Paşa Kütüphanesi'nin yeni binasıyla şehrimize kazandırılması düşünülmüştür³⁵.

SONUÇ

Hazım Bozca, Afyonkarahisar'ın siyasi tarihinde önemli bir figür olarak yerini almayı başarmıştır. Milletvekilliği ve belediye başkanlığı görevleri süresince yürüttüğü çalışmalar ve gerçekleştirdiği projelerle şehrin gelişimi adına kayda değer katkılarda bulunmuştur. Hem merkezi hükümet düzeyindeki yasama faaliyetlerinde hem de kentsel yönetim alanındaki icraatlarında sergilediği kararlı tutum, onu Afyonkarahisar tarihinin öne çıkan siyasetçilerinden biri hâline getirmiştir.

Evinde geçirdiği ani kalp krizi sonrası tedavi altına alınmasına rağmen, sağlık durumu beklenmedik şekilde kötüleşmiş ve 7 Aralık 1971 tarihinde, Ankara'da tedavi gördüğü hastanede hayatını kaybetmiştir³⁶. Vefatı, şehirde büyük bir üzüntüyle karşılanmıştır. Milletvekilliği yapmış olması sebebiyle kendisi için resmî bir cenaze töreni düzenlenmiştir. Bozca'nın naaşı, askeri bando takımı eşliğinde şehre getirilmiş; öğle namazını müteakip İmaret Camii'nde kılınan cenaze namazının ardından, omuzlar üzerinde belediye binasına taşınmıştır. Belediye önünde gerçekleştirilen saygı duruşunun ardından ise geniş bir katılımı Asri Mezarlık'taki aile kabristanına defnedilmiştir³⁷.

Cenaze töreni hem resmî protokol mensuplarının hem de halkın yoğun katılımıyla gerçekleşmiş; Hazım Bozca'nın kamuoyu ve vatandaşlar nezdindeki itibarı bir kez daha gözler önüne serilmiştir³⁸. Bu bağlamda, Bozca'nın liderliği ve belediyecilik anlayışı, Afyonkarahisar'ın modernleşme sürecinde dönüm noktalarından birisidir. Ardında bıraktığı hizmet mirası, sonraki yerel yönetim çalışmalarına ilham kaynağı olmaya devam etmektedir.

³⁰ Kocatepe, 7 Ağustos 1970, nr. 1517, s.1.

³¹ Hasan Özpınar, "Gazlıgöl Binlerce Yıldır Şifa Veriyor", Taşpınar Dergisi, nr.5, 2010, s. 73-76.

³² "Gazlıgöl Kaplıcasında Sıcak Su Etütlerine Başlanıyor", Kocatepe, 9 Ağustos 1968, nr. 906, s.1.

³³ Kocatepe, 23 Ekim 1970, nr. 1587, s.1.

³⁴ Kocatepe, 8 Ağustos 1968, nr. 905, s.1

³⁵ Kocatepe, 4 Ekim 1968, nr. 954, s.1.

³⁶ "Büyük Kaybımız", Kocatepe, 8 Aralık 1971, nr. 1929, s.1.

³⁷ Kocatepe, 10 Aralık 1971, nr. 1931, s.1.

³⁸ Aynı yer, s. 1.

Afyon'da hayat bulan bir kültürel miras örneği: **Âdine Geleneği**

Prof. Dr. İsmail Hakkı NAKİLCİOĞLU

Evliya Çelebi, ünlü **Seyahatname**'sinde Afyon'dan söz ederken, "Buraya **Karahisar-ı Sahib** derler. Sultanlık defterinde böyle yazılıdır. Sancak Beyi iki tuğludur. Uleması çoktur. Halkı gayet iyidir, gayet zekidir. Okumuşu ve düşünü-rü çoktur... Bu şehir münevver ve ruhanî bir şehirdir. İnsan bu şehre girince, kalbi, gözü açılır, bağ ve bahçelerinde gamı dağılır, canına can gelir." demektedir.

Binlerce yıllık tarihi birikime sahip olan Afyon'da kaybolmaya yüz tutmuş bir kültürel mirasın tekrar canlandırılması için 2010 yılından beri güzel etkinlikler yapılmaktadır. **Hıdırellez**, yurdumuzun tüm yörelerinde bilinen, yaygın bir âdet olsa da "**Gâvur Küfürü**" gibi, yalnızca Afyon'a özgü, yüzyıllardır süregelen, ancak son elli yılda unutulup terk edilen bir kültür ögesinin yeniden hayat bulması olarak de-

ğerlendirilebilecek olan "**Âdine**" geleneğinden özellikle söz etmek gerekir.

Bahar bereketini müjdelediğine inanılan nisan yağmurları sonrasındaki "**Âdine Pilavı**" etkinliği, yağmur duası eylemi olarak bilinse de aslında şükür ve bereketi temsil eder.

Orta Asya'dan Anadolu'ya ve Balkanlar'a kadar her coğrafyada derin izler bırakmış olan Türk kültürüne ilişkin gelenekler, zaman ve mekân boyutlarında farklı motifler halinde kendini göstermiştir. Yağmur duası da bu motiflerden birisidir.

Halk ağzında "yağmur"un adı "rahmet"tir. Genellikle "yağmur yağıyor" yerine, "rahmet yağıyor" denir. Anadolu'da, bahar geldiğinde kırk gün boyunca öğleden sonraları yağan kısa süreli yağmurlara da "Kırk İkindiler" adı verilir.

Yağmur damlaları yere düşmeye başlayınca insanlar sevince kapılır. Çünkü yağmur bereket demektir. “Gök ağlamayınca, yer gülmez.” diye bir atasözümüz bile vardır.

“Âdine” kelimesine Türk Dil Kurumu’nun **Derleme Sözlüğü**’nde “yağmur duası”; **Osmanlıca Sözlük**’te “cuma günü”, halk ağzında da “yağmurcuk” gibi karşılıklar verilmiştir.

Genel anlamda yağmur duası olarak algılanmakla birlikte, özü ve biçimi bakımından daha farklı anlamlara sahip olan “Âdine”, terminolojide yağmur yağması için uygulanan dinî bir ritüel olmayıp, aksine, toprağı yeşerten bereketli bahar yağmurları için yapılan bir şükür duasıdır.

Toplumsal dayanışmanın güzel ve ilginç bir örneğini sergileyen bu gelenekte, evleri kapı kapı dolaşan mahalle çocukları pilav yapmak için erzak toplar. Bir avuç bulgurla bile olsa çocukları sevindiren evin kadını için hep bir ağızdan mânîler söylenerek hayır dualar edilir. Mahallenin yaşlı ve deneyimli bir kadını, sokakta yakılan odun ateşinde küçük bir kazanla bulgur pilavı pişirir. Çocuklar da “Âdine Pilâvı” adı verilen bu yiyeceği neşe içinde kapış kapış yerler.

Afyonkarahisar Yerel Tarih Araştırmaları Merkezi (AYTAM) Evi’nin arka ve ön cepheden görünüşü.

Afyonkarahisar Yerel Tarih Araştırmaları Merkezi (AYTAM)

Afyon merkezli bir sivil toplum hareketi, 2010’dan beri her yılın nisan ayında Âdine etkinliğini gerçekleştirmek ve geçmişteki geleneği hem bugüne hem de geleceğe taşımaktadır.

Afyonkarahisar Yerel Tarih Araştırmaları Merkezi (AYTAM) adıyla çalışmalarını sürdüren hareket, ilimizdeki gündelik hayata, evlerimize, işyerlerimize, kentimizin sivil olaylarına, çevremize, gelenek ve göreneklerimize ilişkin yerel tarih araştırmaları yaparak, geçmişimizi ve kültürümüzü korumayı ve yaşatmayı amaçlamaktadır.

AYTAM, tarihten devraldığımız kültürel mirası, özünü koruyarak, ama çağdaş koşullara uygun biçimde sonraki kuşaklara aktarmayı ve içinde bulunduğumuz süreçte, kül-

lenen bir ateşi elli yıl aradan sonra yeniden harlayıp aydınlık geleceğin ışığı haline getirmeyi amaçlamaktadır.

AYTAM gönüllüleri 15 yıl arayla, tarihî evin merdivenlerinde: Yıl 2010 (solda) ve 2025.

Afyon’un geçmişine sahip çıkmak adına, İstanbul Barosu avukatlarından Kadir Daylık ve ailesi tarafından 2006 yılında kurulmuş olan AYTAM, kurucuların yıllar içinde toplayarak oluşturdukları küçük koleksiyonların sergilenmesi ile kapılarını açmış, yerel tarih dostlarının bağlı olduğu veya emanet bıraktığı resim, belge ve nesneleri sergileme ve geleceğe taşıma görevini üstlenmiş bulunmaktadır.

Sergileme hizmetinin yanında, yerel, sözlü ve mikro tarihe, kentteki işyerlerine, topluluklara, gündelik hayata dair tarihî kaynakların araştırılması da AYTAM’ın amaçları arasında yer almaktadır.

10 Nisan 2010 tarihindeki AYTAM toplantısından (soldan sağa): Kadir Daylık’ın babası Hüseyin Daylık, İsmail Hakkı Nakilcioğlu, merhum İbrahim Küçükkurt, merhum Hüseyin Şenşastımoğlu.

Bir “resmî tarih” araştırma merkezi olmanın ötesinde AYTAM; Afyon’da var olan kültürün, geçmiş dönemde halkın yaşamakta olduğu ya da içinde bulunduğu ortamın kayda alınmasını, açığa çıkarılmasını ve bundan sonraki kuşaklara aktarılmasını sağlamayı hedefleyen bir sivil toplum hareketidir.

Afyon’da Cumhuriyet İlköğretim Okulu’nun karşı aralığında, Mollabahşi Mahallesi, Kale Caddesi, Numara 15’te bulunan, sivil mimari örneği ve kültür varlığı olarak tescilli, üç katlı, bahçeli, ahşap bir ev Daylık ailesi tarafından onarılarak AYTAM’a tahsis edilmiş durumdadır ve ilimizdeki gündelik yaşamı anlatan, halka açık bir müze konumundadır.

AYTAM yetkilileri ve gönüllüleri 14 Ekim 2022 tarihindeki toplantıda bir arada.

Kadir Daylık, kendisiyle yapılan bir röportajda, AYTAM hakkında bilgi verirken şöyle demektedir:

“1998 yılında ailece onarmaya başladığımız, sivil mimari örneği ve kültür varlığı olarak tescilli, üç katlı, bahçeli ahşap evi, tarihi ve yerel yapısına uygun döşeyerek Afyon kültürünü yaşatmak amacıyla tahsis ettik.

Sonrasında da AYTAM fikri pek çok çevreden gelen katılımcı ile sağlam bir yerel tarih grubuna dönüştü. Burada isimlerini saydığım mutlak eksik kalacağını bildiğim hemşerilerim, başta Gülenay Yalçınkaya, Mustafa Selek ve Zuhâl Selek, İsmail Hakkı Nakilcioğlu, Ahmet Altıntaş, Hasan Özpınar, Hasan Tahsin Günek, Veli Cengiz, Kadir Altınkaya, Ahmet İlaslı, Celalettin Zümrütaş, Kamil Ay, Mustafa Mühsürler ve diğer bütün hemşerilerim olmasaydı AYTAM yaşayamazdı. Bu evin içinde, haşgeş taşı, mertebani, uğra kabı, eysinti (eksinti) teknesi, eysiran (spatula), aşık kemiği, kirman, kömürlü ütü, karpit lambası, çömlek, esvap taşı, iliyen (leğen), yerli yerinde sergilenmektedir. Toplantılarımızda onları kullanmış olanların anlatımlarını, bunların işlevlerini, hikâyelerini konuşuyoruz.”

Âdine Pilavı için çocuklar evlerden bulgur ve erzak toplarken (19 Nisan 2015).

Âdine etkinliği

Yarım asırlık bir aradan sonra Âdine geleneğinin yaşatılması için ilk adım 10 Nisan 2010'da AYTAM Evi'ndeki grup toplantısı ile atılmıştır. Toplantıda, geçmişten günümüze anılarıyla, anlatımlarla Âdine hakkında yararlı bir sohbet yapılmış; ertesi gün de Âdine etkinliği gerçekleştirilmiştir.

Eskiden baharda, özellikle nisan ayının ortalarında, yağmur yağdıktan sonra Âdine için harekete geçilir, buna “Âdine'ye çıkmak” denir. Mahallenin çocuklarından biri “Haydi Âdine'ye çıkalım” diye öncülük eder, bir grup çocuk hemen toplanır. Afyon'a has bir âdet olan Âdine, yağmur sonrası, şükür ve bereket niyetiyle yapılır.

AYTAM Evi'nin bahçesinde Âdine Pilavı için hazırlık yapılırken (soldan): Ahmet İlaslı, Akif Saklıca, merhum Hüseyin Şenşaştımoğlu, Hatice Yiğit, R. Gülenay Yalçınkaya, Yıldız Daylık, Zuhâl Selek, merhum İbrahim Küçükkurt.

Komşuların kapılarını çalan çocuklar, ellerinde büyük bir sofraya mendiliyle, mâniler eşliğinde bulgur, nohut, fasulye, patates, soğan, tuz, ekme ister. Evler dolaşıldıktan sonra Kasaplar İç'i'ne gidilerek buradaki dükkânlardan et, lola kemiği, donyağı toplanır. Bu toplama işine “dilenme” de denir. Halkın çoğu, bu geleneğe alışkın olduğu için anlayış gösterir, çocukları kırmaz, geri çevirmez. Bu eylem, kimse tarafından ayıplanmaz, aksine, hoşgörülle karşılanır.

Daha sonra mahallenin emektar kadınlarından birisi, toplanan malzemeyi “kazan eniği” denilen, kalaylı, bakır tencerede odun ateşiyle pişirir. Ateşin çevresinde toplanan çocuklar sabırsızlık gösterir, kimi zaman bulgurun pişip demlenmesini beklemeden, pilavı alaslulu olarak kapış kapış yiyip göz açıp kapayıncaya kadar tüketir.

AYTAM'ın kurucusu Av. Kadir Daylık Âdine Pilavı dağıtırken
(13 Nisan 2014).

Bazı mahallelerde “Yağmuncuk Pilavı” diye bilinen Âdine Pilavı imece usulüyle hazırlanıp yendiğinde, yağmurların bol ve bereketli olacağına inanılır. Pilavı tükettikten sonra şükür duası yapılır, kazan eniğinin dibinde kalan bulgur, civardaki yatırların veya türbelerin bahçesine, bir ağaç dibine dökülür, kurt-kuş gibi diğer canlıların da bu bereketli taamdan nasiplenmesi sağlanır.

Mahallenin çocukları AYTAM Evi'nin karşısında pilavlarını yemeye
hazırlanırken. (19 Nisan 2015).

AYTAM'ın bugüne kadar organize ettiği Âdine etkinliklerine diğer sivil toplum kuruluşları da destek vermiştir. Örneğin, Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGV) da zaman zaman bu etkinliklerde yer almıştır. 15 Nisan 2012'de mahalle çocuklarının yanı sıra Vakfın Afyonkarahisar Öğrenim Birimi'nden 117 çocuk ve 23 gönüllünün katılımıyla Tarihi Konaklar Bölgesi'nde çeşitli faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Çocuklar burada oyunlar oynamış; Karahisar Kalesi ile eski Afyon evlerinin resimlerini çizmiş; ardından AYTAM'ın düzenlediği Âdine Pilavı etkinliğine katılmıştır.

Afyonkarahisar Belediyesi Başkan Yardımcısı Eylem Ayar, AYTAM Evi'nin önünde (13 Nisan 2025).

Mânîler

Âdine Pilavı için evlerden malzeme toplanırken çocuklar koro halinde şu mânîleri söyler:

Hey âdine, âdine

Şalgam börek dâdine

Bir kaşık yağdan

Bir kaşık tuzdan

Yağ yağ yağmur

Teknede hamur

Tarlada çamur

Ver Allahım ver

Gani gani yağmur

İstenen erzak verildiğinde hep bir ağızdan şöyle teşekkür edilir:

Bir halka, iki halka

Bu teyze eviyle, damıyla

Kâbe'ye kalka

Âmiiin.

Bu seslerden rahatsız olan bazı kişiler ise kimi zaman kapıdaki çocukların başından aşağı su döker. Çocuklar da bu hoşgörüsüzlüğe karşı:

Bir hasır, iki hasır

Vermeyenin her yanı

Kabarsın fasır fasır

diye tepki gösterir.

AYTAM'ın kurucusu Kadir Daylık'ın annesi merhum Vicdan Daylık anısına düzenlenen "Masal Günleri" sergisinden.

AYTAM'da kültür ve sanat çalışmaları

Yerel tarih müzesi niteliğindeki AYTAM Evi, gerek Âdine etkinlikleri sırasında gerekse yılın çeşitli aylarında dikkat çekici kültür ve sanat faaliyetlerine ev sahipliği yapmıştır. Bunlardan birkaç örnek şöyle sıralanabilir:

* Halk kültürüne katkı sağlamak amacıyla 25 Mart 2016 tarihinde "Masal Günleri" adıyla bir sergi açılmıştır. Halk masallarının keçe tablolarla anlatıldığı sergide R. Gülenay Yalçinkaya, Ülkü Küçük Kurt, Belkıs Özkara, Dilek Lökçü Yılmaz, Şükran Ercan, Zeynep Gürman, Zuhal Selek, Kübra Şensoy ve Havva Emeksiz'in eserlerine yer verilmiştir.

"Nazar Değmesin" isimli keçe sergisine katılan sanatçılar.

* Kültür ve Turizm Bakanlığı keçe sanatçısı Gülenay Yalçinkaya'nın öncülüğünde TOPAKEV Sanat Grubu tarafından 3 Şubat 2021'de "Nazar Değmesin" isimli keçe sergisi hazırlanmıştır.

"Keçe Esintileri" sergisinde R. Gülenay Yalçinkaya ve Zeynep Gürman

* Gene 21 Nisan 2024'te "Keçe Esintileri" adıyla, AYTAM Yürütme Kurulu Üyesi, küratör R. Gülenay Yalçinkaya, AKÜ Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü Başkanı Doç. Dr. Ülkü Küçük Kurt, Afyonkarahisar Güzel Sanatlar Derneği kurucusu, ebru sanatçısı Zeynep Gürman, diğer sanatçılar Şükran Ercan, Dilek Lökçü Yılmaz, Gül den Sagun, Zuhal Selek, Sultan Baykent, Necmiye Özer, Melike Gürman ve Hanife Arsoy'a ait toplam 40 eserden oluşan keçe çalışmaları sergilenmiştir.

"Bahar Esintisi Karma Sanatlar Sergisi"nden (2025).

* 12 Nisan 2025'te de TOPAKEV Sanat Grubu ve Afyonkarahisar Güzel Sanatlar Derneği (AGSADER) işbirliğiyle, gene R. Gülenay Yalçinkaya'nın küratörlüğünde "Bahar Esintisi Karma Sanatlar Sergisi" düzenlenmiştir. Sergide Gülenay Yalçinkaya'nın keçe, Ülkü Küçük Kurt'un batık, Zeynep Gürman'ın ebru ve yağlı boya çalışmaları izleyicilerin beğenisine sunulmuştur.

Söyleşi programları kapsamında da sadece şu iki etkinlikten örnek sunmak, AYTAM'ın çalışmaları hakkında yeterince fikir verecektir:

İsmail Faiz Köprülü, dedesi Ord. Prof. Dr. Mehmed Fuad Köprülü'yü anlatırken.

* İsmail Faiz Köprülü tarafından 20 Nisan 2024 günü "Dedem Mehmet Fuad Köprülü" konulu bir sunum gerçekleştirilmiştir. Sunumda, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yarısına kadar bilim ve siyaset dünyasının önde gelen ismi olan Ord. Prof. Dr. Mehmed Fuad Köprülü'nün hayatı ve hizmetleri anlatılmıştır.

* AYTAM Evi'nde yapılan 12.04.2025 tarihindeki toplantıda ise Cumhuriyet döneminin ünlü isimlerinden, Sağlık Bakanlığı ve Başbakanlık görevlerinde bulunmuş, hekim ve siyasetçi İbrahim Refik Saydam ve çalışmaları hakkında, dedesiyle aynı ismi taşıyan torunu Refik Saydam tarafından ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

AYTAM ve Âdine Pilavı etkinliğinin konuşulduğu Afyon'daki 4. Kent Kurultayı'ndan (2010).

AYTAM ve Âdine ile ilgili bilimsel çalışmalar

AYTAM tarafından tekrar hayata geçirilen Âdine geleneği, 2010 yılından beri çeşitli platformlarda, özellikle bilimsel toplantılarda dile getirilmiş ve farklı yayınlarda yer almıştır.

Örneğin, üniversite-kent işbirliğini geliştirmeye yönelik olarak 2010 yılı 17-18 Haziran tarihlerinde Afyon Kocatepe Üniversitesi tarafından ANS Kampüsü Atatürk Kongre Merkezi'nde düzenlenen **4. Kent Kurultayı**'nda şehrin tarihi ve kültürel yapısıyla ilgili önemli bildiriler sunulmuştur.

Başkanlığını AKÜ Öğretim Üyesi İsmail Hakkı Nakilcioğlu'nun yaptığı, **"Kentimizin Hafıza Merkezi Olma Yolunda Bir Girişim: AYTAM"** başlıklı oturuma Gülseren Mungan Yavuztürk, "Geçmişimizi Doğru Anlama Merakı ile Sivil Bir Girişim"; Hasan Tahsin Günek, "AYTAM Faaliyetleri"; Gülay Kayacan, "Yerel Tarih-Sözlü Tarih"; Hatice Yiğit yönetiminde Merve Yaka, Teslime Yılmaz ve Melisa Çetin, "Âdine Pilavı Etkinliği" ve Mustafa Selek, "Tarihi Dokusu Korunmuş Yavaş Kent" başlıklı sunumlarıyla konuşmacı olarak katılmıştır. Söz konusu oturumda çocuklar da birebir yaşadıkları Âdine Pilavı deneyimini kendi ifadeleriyle anlatma fırsatı bulmuştur.

Âdine geleneği uluslararası bir konferansta da dile getirilmiştir. İstanbul Üniversitesi'nin organizasyonu, küresel bir akademik kuruluş olan The International Association for Semiotic Studies (IASS) tarafından düzenlenen 7 Mayıs

2015 tarihindeki **Uluslararası Semiyotik Konferansı**'nda AYTAM Yürütme Kurulu Üyesi İsmail Hakkı Nakilcioğlu "The renewing local cultural heritage and "Âdine" tradition trying to keep alive again in Afyonkarahisar city" (Yerel kültürel mirasın yenilenmesi ve Afyonkarahisar'da yaşatılmaya çalışılan "Âdine" geleneği) başlıklı bir bildiri sunmuştur.

Bildiride, kaybolmaya yüz tutmuş bir kültürel mirasın yenilenmesi olarak değerlendirilebilecek olan Afyon'daki "Âdine" geleneğinin tekrar canlandırılması için yürütülen çalışmalar ele alınmış ve bu geleneğin çağdaş sosyolojik yorumu yapılmaya çalışılmış; yalnızca Afyonkarahisar il merkezine özgü olan ve yüzyıllardır süregelen, ancak son elli yılda unutulup terk edilen "Âdine" geleneğinin ne olduğu, genel yapısı ve bireysel-toplumsal özellikleri anlatılmıştır.

Çok yönlü toplumsal bir etkinlik olan ve mahalle çocuklarının neşeli bir işbirliği içinde, tümüyle kendi girişimleriyle gerçekleştirdikleri Âdine geleneğinin sosyolojik ve semiyotik analizine bildiride yer verilmiştir.

Bildirinin son bölümünde, Âdine geleneğinin inanç temelleri gözden geçirilmiş ve yeniden hayat bulan bu geleneğin, ulusal ve küresel düzeyde insan ilişkileri açısından sunabileceği mesajlar bulunduğu ifade edilmiştir.

Şehir ve Kültür Sempozyumu'nda Doç. Dr. Fatma Dore (solda), Merve Yaka ve çömlekte Âdine Pilavı.

Gene akademik çerçevede, Afyon Kocatepe Üniversitesi'nce 2024 yılı 22-23 Kasım tarihlerinde, ANS Kampüsü, Atatürk Kongre Merkezi'nde düzenlenen **Şehir ve Kültür Sempozyumu**'nda da Doç. Dr. Fatma Dore ve yüksek lisans öğrencisi Merve Yaka tarafından "Geçmiş Bugüne Taşıyan Yerel Bir Bağ: Afyonkarahisar'ın Âdine Pilavı" başlıklı bir bildiri sunulmuştur.

Bildiride, Afyonkarahisar'da gerçekleştirilen Âdine Pilavı etkinliğinin şehir kimliği ve toplumsal hafıza üzerindeki etkileri ele alınmış, yağmur duası ritüelinin yerel halk için taşıdığı anlam ve toplumsal bağları güçlendirme rolü irdelenmiştir.

Âdine Pilavı geleneğinin tarihsel bağlamına, toplum içindeki yerine ve önemine değinilen bildiride, bu etkinliğin, toplumsal dayanışma ve birliktelik duygusunu pekiştirdiği, ayrıca katılımcıların geçmişle olan bağlarını güçlendirdiği; geleneklerin geçmişe kadar uzanan derin bağının, günümüze ve geleceğe de etkisini sürdürdüğü kaydedilmiş; Âdine etkinliğinin, yalnızca yerel kültürün bir parçası değil, aynı zamanda Afyon'un kolektif kimliğinin de bir ifadesi olduğu vurgulanmıştır.

Âdine geleneği konusuna çeşitli kitap ve dergilerde de farklı boyutlarda değinilmiştir. Bu çalışmalar arasında, İbrahim Yüksel ve Recep Yaşayacak tarafından hazırlanan, Afyon Kocatepe Üniversitesi Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakfı'nca 2003 yılında yayınlanan **Afyonkarahisar Halk Bilimi** adlı kitaptan söz edilebilir. Ayrıca Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları arasında özel bir yeri bulunan, şehrin tarih, coğrafya, yerleşim, nüfus, yönetim, mimarlık gibi alanlarına ışık tutan, 2001 tarihli **Afyonkarahisar Kütüğü**'nü de belirtmek gerekir.

İlimizde uzun yıllardır yayın hayatını sürdüren ve kent kültürüne, tarihine ışık tutan **Taşpınar** dergisinin değişik sayılarında da gerek AY TAM toplantıları gerekse Âdine geleneğiyle ilgili haber, yorum ve inceleme yazılarına yer verilmiştir.

Medyadaki yankılar

Her yıl düzenlenen Âdine etkinliklerine yerel gazete ve televizyonlar tarafından daima yakın ilgi gösterilmiş, yapılan haberler çoğu zaman ulusal medyada da yankı bulmuştur. Muhabirler bu etkinlikleri baştan sona izleyip görüntülemiş ve düzenleyip medya kuruluşlarına servis etmiştir.

Basında geniş şekilde yer alan haber ve röportajlarda, AY TAM yetkilileriyle yapılan söyleşilerle birlikte bilgilendirici mahiyette yorum ve değerlendirmeler de yayınlanmıştır.

Değerlendirme ve son söz

Afyon'daki Âdine Pilavı geleneği yüz yıla yakın bir geçmişe sahiptir. O yüzden kültürel yozlaşmanın yaşandığı çağımızda bu geleneğin canlandırılması apayrı bir önem taşımaktadır.

Günümüzde internetin, bilişim teknolojisi ürünlerinin ve sanal medyanın aileden, toplumdan koparıp yalnızlaştırdığı çocuklarımızı yeniden sosyalleştirmek, yakın çevreyle ve içinde yaşadıkları semtle, mahalleyle bütünleştirmek amacıyla AY TAM, 15 yıldan beri her yıl Âdine Pilavı etkinliği vesilesiyle geçmişteki geleneği hem bugüne hem de geleceğe taşımaya çalışmaktadır.

Maddi-manevi kültür değerlerimizi, tarihî emanetleri-

mizi bulup ortaya çıkarmak, onları korumak, geçmişe olan en büyük borcumuzdur. Bu emanetleri, aslına uygun şekilde, bugünkü ve yarınki kuşaklara aktarmak, onları en iyi biçimde tanıtmak da temel görevimizdir. Gelecekte, çocuklarımıza geçmiş dönemlerle ilgili anlatacağımız bir şeyler olmalıdır. Daha da önemlisi, anlatırken somut örnekler vermeliyiz; geçmişimizi geleceğe en iyi tarzda taşımak zorundayız.

AY TAM gönüllüsü, duayen gazeteci ve emektar eğitimci, rahmetli Hüseyin Şenşashtımoğlu, geçmiş yıllarda kendisiyle yapılan bir röportajda konuyla ilgili şunları söylemiştir:

“Âdine Pilavı her şeyden önce bir şükür pilavıdır. Ulaşmış olduğumuz iyilikler, kazanmış olduğumuz olumlu gelenekler, bizi bu tip etkinliklere daha çok bağlamaktadır. Bu etkinliğin temelinde fedakârlık söz konusudur. Şükürden maksat odur; verilen nimetlere, kazanılan olanaklara memnuniyet ifadesidir. Biz hayata inanç açısından bakıyoruz. Bu açıdan baktığımızda hayatın anlamı, iyilik ve iyileştirmedir; iyi olmak, iyi işler yapmak, hayatı iyi yönleriyle görmek ve göstermektir.”

Özetle, gerek birey gerekse toplum bakımından, Âdine geleneğinin ruhunu oluşturan temel öğeler gözden geçirilmeli ve günümüzde yeniden hayat bulan bu geleneğin, gelecekte hem kendi insanımıza hem de dünya insanlığına sunabileceği olumlu ve değerli mesajlar ortaya konulmalıdır.

Kaynaklar:

Türk Dil Kurumu, **Derleme Sözlüğü**, Cilt: 12, Ek-1, Ankara, 1982.

Odak gazetesi, 05.05.2010.

Türkeli gazetesi, 08 Eylül 2009.

<http://www.afyonprestij.com/adine-pilavi-gelenegi-yasatiliyor>

<http://www.afyonturkeli.com/manset/aytamdan-adine-pilavi-etkinligi-2.htm>

<http://www.aytam.org.tr>

<http://www.gazete3.com/haber.php?haber=12921>

<https://www.kocatepegazetesi.com/aytamda-hafta-sonu-dolu-dolu/337055/>

<http://www.kocatepegazetesi.com/haberdetay.asp?id=46239>

<http://www.kocatepegazetesi.com/kosedetay.asp?id=3219>

(Fotoğraflar: İ. H. Nakilcioğlu özel arşivi)

"AL FADİMEM" TÜRKÜSÜNDEKİ FADİME PSİKOLOJİK DANIŞMAYA GİTSEYDİ NE OLURDU?

Baki BÜYÜKSEVİNDİK*

*"Evlerinin önü yoldur
Yoldan geçen karakoldur
Gurban olam suna gelin
Gel destini bizden doldur*

*Al Fadime'm bal Fadime'm
Yanakları gül Fadime'm
Uyan uyan sabah oldu
Namazını gıl Fadime'm*

*Şu dağların burcu musun
Kız boynumun borcu musun
Gurban olam sarı gelin
Sen kötünün harcı mısın*

*Al Fadime'm bal Fadime'm
Yanakları gül Fadime'm
Uyan uyan sabah oldu
Namazını gıl Fadime'm..."*

Türk halk müziği, Anadolu'nun yaşanmışlıklarını, hüznlerini, mutluluklarını ve aşklarını yüzyıllardır nesilden nesile, gönülden gönüle, dilden dile taşıyan sözlü geleneğin devamı niteliğinde olan zengin bir kültürel mirastır. Bu mirasın en dokunaklı ve bilindik örneklerinden birisi de "Al Fadime" adlı türküdür. Hem melodisi hem de sözleriyle dinleyenleri derinden etkileyen bu türkü, yalnızca bir ağıt değil; aynı zamanda bir sevdanın, bir dramın ve bir yitirilişin hikayesidir.

"Al Fadime" Türküsünün Hikayesi...

Anadolu'nun her köşesinde bir sevda, bir hüznün ya da bir hasret öyküsü gizlidir. İşte bu öykülerden biri de Afyonkarahisar'ın Emirdağ ilçesinden yükselir. "Al Fadime" adlı türkü, Türkiye'nin Afyonkarahisar ilinin Emirdağ ilçesine ait olup, gerçek bir aşk hikâyesine dayanmaktadır. Türkünün kahramanları, Sağırlı Köyü'nden Al Fadime ve Cevizli Köyü'nden (eski adıyla Konara) Efe Kadir'dir. Her ikisi de Morcalı Aşireti'ne mensuptur. Efe Kadir, Fadime'yi ailesinden geleneklere uygun bir şekilde ister; ancak ailesi, köyün en güzel kızı olan Fadime'yi Kadir'e vermeyi reddeder. Bunun üzerine, birbirini seven iki genç kaçmaya karar verir.

* Uzman Psikolojik Danışman - baki.sevindik@gmail.com

Ancak Fadime'nin dayıları, köyün saygın ve cesur kişileridir. Genç âşıkların peşine düşerek onları Emirdağ merkezinde yakalatırlar. Sorgu hâkimi, Fadime'yi yaşının küçüklüğü nedeniyle ailesine teslim ederken, Efe Kadir'i cezaevine gönderir. Ailesinin baskısıyla Fadime, kendi köyünden Kara Musa isimli biriyle evlendirilir. Efe Kadir ise hapisanede Fadime'ye duyduğu özlem ve aşkı türkülerle dile getirir. Tahliye olduktan sonra köyüne dönen Kadir, Fadime'nin artık evli olduğunu görür ve bu hazin aşk hikâyesi böylece sona erer. Fadime'nin evliliğinden altı çocuğu olurken, Efe Kadir'in akıbeti bilinmemektedir.

Psiko-sosyolojik Bir Örnek Olarak “Al Fadimem” Türküsü

Türk Halk Müziği, bireylerin sosyal, kültürel ve psiko-lojik yapılarının dışavurumunda önemli bir rol oynar. Bu müzik türünde yer alan karakterler, yaşadıkları çevre, dönemin toplumsal yapısı ve bireysel konumlarıyla birlikte ele alındığında, adeta toplumun ruhsal haritasını sunar. Toplumların duygusal, kültürel ve sosyal kodları en çok sanat ürünlerinde saklıdır. Bu kodları çözümleyebilmek, bir toplumun kolektif bilinçaltını anlamayı da mümkün kılar. Türk Halk Müziği, bireyin toplumsal konumunu ve ruhsal sıkışmışlıklarını açığa çıkaran önemli bir kaynaktır. Özellikle kadın temsillerine sıkça rastlanan türkülerde, kadınlar çoğu zaman ya idealize edilen bir figür ya da kaderine boyun eğmiş bir karakter olarak karşımıza çıkar. “Al Fadimem” türküsü, yalnızca bir aşk hikâyesini anlatmakla kalmaz; aynı zamanda dönemin toplumsal yapısını, geleneklerini ve bireylerin bu yapılar içindeki yaşam mücadelesini de gözler önüne serer. “Al Fadimem” adlı türküde karşımıza çıkan Fadime karakteri, geleneksel kadın rolü, güzellik ideali, dini sorumluluk ve ataerkil normlar arasında yaşayan bir bireyi temsil eder.

Bu yazının temel amacı, bu kültürel bağlamda şekillenmiş bir karakterin psikolojik danışmaya başvurması durumunda nasıl bir değişim süreci yaşayabileceğini, bireysel farkındalık ve öznel iyilik hali çerçevesinde değerlendirip incelemektir. Bu doğrultuda Fadime karakteri psikolojik danışma sürecine dahil olsaydı, bu süreç nasıl ilerlerdi, hangi temalar öne çıkardı ve ne tür bir psikolojik değişim ve dönüşüm yaşanabilirdi üzerinde durulmuştur. Psikolojik danışma kuramları, kültürel bağlam ve toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden çok boyutlu bir analize yer verilmiştir. Şunu da belirtmek de fayda var ki, bu yazıda “Fadime” kurgusal anonim bir karakter olarak ele alınmış olup türkü ve kendisi örnek gösterilmek suretiyle psikolojik danışma sürecinin işleyişi gösterilmeye, süreç hakkında genel bir bilgi verilmeye çalışılmıştır.

1. Fadime Karakteri: Türküdeki İmgeler ve Toplumsal Kodlar

Türkünün sözleri, Fadime'nin hem bireysel kimliğini hem de toplumun onu nasıl gördüğünü yani sosyal kimliğini belirleyen güçlü imgelerle örülmüştür:

“Evlerin önu yoldur / Yolun sonu karakoldur”

“Gurban olam sarı gelin / Gel destini burdan doldur”

“Uyan uyan sabah oldu / Namazını kıl Fadimem”

Bu dizelerde, Fadime'nin fiziksel güzelliği (“sarı gelin”, “gül yanaklar”), geleneksel kadın rolü (su doldurmak, namaz kılmak) ve potansiyel bir tehdit ya da uyan (“karakol”) imaları dikkat çeker. Fadime burada hem arzu nesnesi hem de denetim altına alınması gereken bir varlık olarak kodlanır. Kadının yerinin daha çok ev içi olduğu, ibadetle yükümlü olduğu, toplum tarafından gözetlendiği ve yönlendirildiği görülür. Bu bakış açısı, kadını birey olarak değil; bir ailenin, bir toplumun, bir namus düzeninin parçası olarak görür. Fadime'nin birey olma süreci başlamadan bastırılarak belirli şekle büründürülmek istendiği akla gelmektedir.

2. Fadime'nin İçsel Dünyası: Olası Psikolojik Dinamikler

Fadime, sosyal rollerin ve geleneklerin içinde kendi kimliğini inşa etmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda, danışma sürecinde şu temaların öne çıkacağı varsayılabilir:

-Kimlik Gelişimi: Erikson'un psiko-sosyal gelişim kuramı açısından bakıldığında, Fadime'nin türküde anlatılan yaşı da dikkate alındığında “kimlik kazanımına karşı rol karmaşası” evresinde sıkışmış olduğu düşünülebilir. Toplumun ona sunduğu rollerle kendi içsel arzuları sürekli çatışmaktadır. Fadime'nin yaşının küçük olmasına karşın ailesinin onu erken yaşta evlendirmesi “yakınlığa karşı soyutlanma” evresine erken adım atmasına neden olmaktadır. İsteddiği, aşık olduğu kişiyle beraber olmak, evlenmek yerine, ailesinin ya da toplumun ona münasip gördüğü kişiye verilmesi (evlendirilmesi) söz konusudur.

-İçsel Çatışmalar ve Bastırma: İfade edilemeyen duygular (kızgınlık, öfke, üzüntü, özgürlük isteği) bilinçaltına itilmiş olabilir. Bu bastırmalar, depresyon ya da anksiyete (kaygı) gibi psikolojik rahatsızlık oluşturabilecek semptomlara yol açabilir. Ayrıca yaşanmadan bitirilmek zorunda bırakılan aşk, sevgi gibi güçlü duygular zamanla kişiye ve çevresine zarar veren, gün geçtikçe kabuk bağlarken katılaştıran, geçmeyen bir inkar, öfke, kızgınlık veya suçluluğa dönüşebilir. Ayna karşısına geçtiğinde olmak istediği ancak

olmadığı belki de olma cesareti gösteremediği Fadime'ye her gün bakmak zor gelir.

-Ait Olma ve Onaylanma İhtiyacı: Fadime, toplum tarafından sevilme ve kabul görme arzusuyla, kendine yabancılaşma arasında gidip gelir. Ne yapacağını tam olarak bilemez, kendi kararlarını alamaz ve sürekli onay alma ya da onaylanma ihtiyacıyla hayatını sürdürmek zorunda kalabilir. Evlendiği kişiye kendini ait hissetmediği gibi zamanla artık kendini Efe Kadir' e de ait hissedemez.

-Kültürel Öğrenilmiş Çaresizlik: “Benim kaderim böyle” düşüncesi, Fadime'nin değişimi olanaksız görmesine sebep olabilir. Belki de bu düşünce annesinden ona miras kalan bir anlayıştır. Yaşama sevinç ve isteğini kaybederek “umut” duygusunu zamanla yitirir. Başkalarının ya da kendi çocuklarının da kaderinin benzer şekilde sadece toplumsal ya da ailevi norm ve kurallara göre şekillenip devam etmesi gerektiğine inanabilir.

3. Psikolojik Danışma Süreci: Fadime'nin Yolculuğu

Psikolojik Danışma Nedir?

Psikolojik danışma, bireyin kendini anlaması ve anlamlandırabilmesi, farkındalık kazanması, problemlerini açıkça tanımlaması ve kendi çözüm yollarını üretmesi, kendine uygun kararlar alması, çevresiyle uyumlu ve sağlıklı pozitif iletişim halinde olması ve kişinin kendini geliştirmesi için uzman kişiler tarafından gerçekleştirilen profesyonel bir yardım sürecidir. Bu yardım hizmetini verene genel unvan olarak psikolojik danışman, yardım hizmetini alana danışan denilmektedir. Psikolojik danışman herhangi bir terapi ekolünden uzun soluklu eğitimler alarak kendini geliştirerek süpervizyonlu uygulamalar yaparak “terapist” unvanı da alabilir. Psikolojik danışma bireylerin günlük yaşamda karşılaştıkları ya da zorlandıkları herhangi bir durumla ilgili gelişen uyum sorunlarıyla baş etmelerine yardım eden bir süreçtir. Bu açıdan bakıldığında da psikolojik danışma almak isteyen bireyler “hasta” değildir. Toplumda bu yardım sürecine hakim olan olumsuz bakış açısının aksine danışma süreci “normal” olarak kabul edilen bireylerin günlük yaşamdaki eğitsel, kişisel- sosyal ya da mesleki (kariyer) gibi geniş bir yelpazedeki sorunlarıyla ilgilenir. Yaşamlarında meydana gelen değişimlerle baş edemeyen ya da uyum sağlayamayan bireylerin yardım alması pek doğal bir durumdur. Psikolojik danışma süreci, koşulsuz kabul ve saygıyla birlikte en çok empatiye dayalı bir süreçtir. Danışanın genel görünüşü, öğrenim düzeyi, yaşı, cinsiyeti, dini anlayışı, ırkı, sosyo-kültürel ya da ekonomik durumu gibi özelliklerine bakılmadan

önyargısız, danışanın olduğu gibi kabul edildiği öznel iyi oluş halinin yükseltildiği bir süreçtir. Yani psikolojik danışma sürecinde danışan salt var olduğu şekliyle kabul edilerek empatiyle yaklaşılmaktadır. Diğer bir önemli husus ise danışma sürecinde gizlilik esastır. Danışanın anlattığı konular süreç içerisinde danışman ve danışan arasında çok özel bazı haller dışında üçüncü şahısların bilgi alamadığı bir süreçtir (Türk PDR-Der, 2006).

Fadime'nin Psikolojik Danışma Süreci

Psikolojik danışma, bireyin kendini tanınması, duygularını anlamlandırması ve içsel potansiyelini keşfetmesi açısından kişisel gelişim için fırsat bir süreçtir. Fadime'nin bu sürece dahil olması, onun için radikal bir içsel dönüşüm süreci olabilir. Bu sürece yakından bakacak olursak psikolojik danışma şu şekilde ilerleyebilir:

-Güvenli Alan: Fadime ilk kez yargılanmadan konuşabildiği bir alana girer. Bu onun savunma mekanizmalarını bırakmasını sağlar. Psikolojik danışmanın sergilediği koşulsuz kabul, saygı ve empatiyle Fadime yabancı olduğu, daha önce deneyimlemediği bir ortama giriş yapar. Kendisini fiziksel ve psikolojik açıdan daha rahat hisseder.

-Kendini İfade Etme: Bastırılmış öfke, hayal kırıklığı, özgürlük arzusu Fadime tarafından yavaş yavaş ifade edilmeye başlar. Duygularını ve düşüncelerini yargılanmadan ifade edebildiği bir ortamda kendini gerçekleştirilmeye doğru yol alır. Zaman zaman şimdiye kadar getirmiş olduğu ve bastırılmış olan duygu ve düşüncelerinin bilinç düzeyine çıkmasıyla katarsis yani bir boşaltım ve rahatlama hissi yaşar.

-İçgörü Kazanma: Toplumun ona biçtiği kimliği fark eder ve “Ben ne istiyorum?” sorusunu sormaya başlar. Aşık olmanın, birisini arzulayıp onunla birlikte olmayı istemenin doğal bir süreç olduğunu anlar. Kendi istek ve ihtiyaçlarını Maslow' un ihtiyaçlar hiyerarşisi bağlamında değerlendirerek piramidin hangi basamağında olduğuna dair yeniden bir değerlendirme süreci içerisine girer.

-Dışsal Çatışmalar: Fadime kendi istek ve ihtiyaçları ile ailesi ve toplumun ondan beklediği rol ve sorumluluklar arasında bir uzlaşma oluşturmaya çalışır. Sadece kendi istekleri doğrultusunda hareket etmesi bencillik olduğu gibi sadece toplumsal ya da ailevi istek ve beklentilere kendini “kurban” etmesi de psikolojik açıdan sağlıklı değildir.

-Karar Alma Becerisi: Fadime kendi hayatına dair önemli kararlar almaya başlar. Bu, onun kendilik sınırlarını inşa etmesi açısından önemlidir. Ailesinden sağlıklı bir birey olarak farklı olduğunu kabul eder ve bunu makul yollarla

ailesiyle olan iletişim ve ilişkisine yansır. Toplumsal öğreti ya da dini hassasiyetlerini de içselleştirme sürecini başlatır. Psikolojik danışma süreci sonunda belki de Efe Kadir'in kendisi için uygun bir aday olmadığı sonucuna da varabilir.

-Yas süreci: Fadime yeni hayatına uyum sürecinde bilişsel olarak yeniden dengeleme yaparken sahip olduğu şemalarını (bilişsel zihin haritalarını) tekrar gözden geçirmesi gerekebilir. Kendi benliğini inşa ederken, eski değerlerinden özellikle geleneksel öğretilerden bazılarını geride bırakmak zorunda kalabilir. Bu da sembolik bir yas sürecini tetikleyebilir. Aynı zamanda Efe Kadir'den ayrılması onun için bir kayıp yani yas sürecidir. Hele ki Efe Kadir'in kendisi için yakmış olduğu türküyü duyması onun için daha da unutulmaz ve derin bir yaranın oluşmasına neden olabilir. Psikolojik danışman burada Kubler- Ross modelini baz alarak sırasıyla yasin beş evresi olan; inkar, öfke, pazarlık, depresyon ve kabul aşamalarından Fadime'nin yol almasına eşlik edebilir.

4. Teorik Çerçeve: Terapi Yaklaşımları

Fadime'nin psikolojik danışma süreci aşağıdaki kuramsal yaklaşım ve tekniklerle açıklanıp ele alınabilir:

-Psikodinamik Terapi: Psikodinamik terapi, bireyin bilinçdışı süreçlerini ve çocukluk yaşantılarının bugünkü davranışları üzerindeki etkisini inceler. Fadime'nin geçmişte yaşadığı reddedilme, değersizlik ve ihmal gibi deneyimler, bugünkü kararlarını nasıl etkiliyor olabilir? Terapist bu geçmiş örüntüleri gün yüzüne çıkararak, Fadime'nin geçmişten gelen duygusal yüklerini anlamasına ve serbest bırakmasına yardımcı olur. Böylece Fadime hem geçmişleriyle barışabilir hem de daha özgür seçimler yapabilir. Tüm bunları yaparken terapist, Freudyen bir teknik olarak Fadime'nin divana uzanarak çocukluk anılarını uzun uzun anlatmasını isteyebilir.

-Kişi Merkezli Terapi: Carl Rogers'ın geliştirdiği kişi merkezli terapi, danışanın içsel potansiyelini gerçekleştirmesini hedefler. Koşulsuz kabul, içtenlik ve empatik anlayış, Fadime'nin bastırılmış benliğini keşfetmesine yardımcı olur. Fadime, empatik, koşulsuz kabul edici ve içten bir terapist ile karşılaştığında ilk kez anlaşılma ve kabul görme deneyimi yaşayabilir. Terapi sürecinde Fadime saygı duyulan ve çokça değer gören ancak asla yargılanmayan bir konumdadır. Zaman zaman terapistin sürekli hıhı demesi Fadime'ye sıkıcı gelebilir. Bu süreçte psikolojik danışman, onun "kendi olabileceği kişiye" ulaşmasını destekler.

-Feminist Terapi: Feminist terapi, bireylerin yaşadığı psikolojik sorunları yalnızca kişisel değil, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin bir sonucu olarak da değerlendirir. Kadınların yaşadığı sistematik eşitsizlikleri ve ataerkil yapının birey

üzerindeki etkilerini görünür kılar. Fadime'nin yaşadığı baskılar, kadın kimliği üzerinden değerlendirilir. Bu terapötik yaklaşım, Fadime'nin içselleştirdiği toplumsal cinsiyet rollerini sorgulamasını sağlar. Ona, yaşadığı sorunların sadece onun bireysel eksikliklerinden değil, ataerkil sistemden kaynaklandığını fark ettirir. Bu farkındalık, güçlenmesini ve direnç geliştirmesini sağlar.

-Narratif (Öyküsel) Terapi: Anlatı terapisi, bireyin yaşam öyküsünü yeniden yazmasına olanak tanır. Fadime'nin kendisine anlatılan "itaatkar kız", "iyi gelin", "namuslu kadın" gibi hikayeleri sorgulaması teşvik edilir. Terapi sürecinde Fadime kendi öyküsünün yazarı olmaya başlar. Fadime, kendisini kurban değil, direnen ve yeniden şekillenen bir özne olarak görmeye başlayabilir.

-Varoluşçu Terapi: Varoluşçu terapi, bireyin yaşamın anlamını, özgürlüğünü, yalnızlığını ve ölümü anlamlandırması üzerine odaklanır. Fadime, yaşamı üzerinde kontrol duygusu geliştirmeye başladıkça kendi varoluşuna dair daha derin bir farkındalık geliştirebilir. Bu yaklaşım, onun kendi seçimlerinin sorumluluğunu üstlenmesini, özgürleşmesini ve anlamlı bir yaşam inşa etmesini destekleyebilir. Ayrıca namaz kılan bir birey olarak Fadime, dini inançları üzerinden de anlam bulma ve maneviyat hislerini tatmin etme yollarının farkına varır.

-Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT): Fadime'nin işlevsel olmayan düşüncelerini keşfetmesi bu düşüncelerin neden olduğu rahatsız edici davranışların sönmelerini sağlar. Böylece Fadime "otomatik düşüncelerinin" ya da "bilişsel çarpıtmalarının" farkına vararak günlük yaşamında daha işlevsel olan davranışlarını sürdürmeyi, bilişsel esnekliği etkin kullanarak içine hapsoldüğünü hissettiği kısır döngünün dışına çıkmayı bireysel ve sosyal bağlamda başarabilir.

-Sistem Yaklaşımı ve Aile Terapisi: Sistemik terapi, bireyin sorunlarını yalnızca bireysel olarak değil, ait olduğu sistemler (aile, toplum, kültür) içinde ele alır. Fadime'nin doğup büyüdüğü kısacası içinde olduğu sistem, mikro düzey olan köyünden başlayarak makro sistem olan yaşadığı ülkenin kanunları, kitle iletişim araçları ya da sosyal medya organları (günümüz için) gibi faktörler açısından ele alınabilir. Fadime'nin yaşadığı çatışmalar, onun içinde bulunduğu aile dinamikleri, akraba ilişkileri ve köy toplumunun işleyişiyle birlikte değerlendirilir. Fadime yaşadığı aşk acısı köken ailesiyle olan ilişkideki anne babasıyla arasındaki diyalogları çerçevesinde yeniden incelenerek anlamlandırılabilir. Bunun için de psikolojik danışma oturumlarına zaman zaman Fadime'nin anne babasını davet etmek gerekebilir.

-Grup Terapisi: Fadime'nin de aralarında bulunduğu aynı baskıcı geleneksel uygulamalardan bunalmış olan köyün muzdarip kızları için psikolojik danışman bir "aykırı kızlar" grup terapisi oturumları düzenleyebilir. Bu sayede Fadime köyde yalnız olmadığı hissine kapılır. Ya da çeşitli travmatik yaşantılar geçirmiş olan genç kızları bir araya getirerek bir "travma grubu" oluşturabilir. Fadime bu travma grubunda kendi başından geçenleri bir bir anlatarak üyelerin şefkatli ve olumlu geri bildirimleriyle grubun iyileştirici yönünü keşfeder. Yahut psikolojik danışman, farzı misal tiktok uygulamasından koca bularak köyden kaçan genç kızların ailelerine yönelik (birisi de Fadime'nin ailesi olduğunu varsayalım) dijital bağımlılıkla mücadele eden anne-babalar için psiko-eğitim grubunu en acilinden toplayabilir.

-Kültürel Duyarlılık: Psikolojik danışman, Fadime'nin sahip olduğu dini ve kültürel değerlerini küçümsemeden ya da göz ardı etmeden, onları anlamaya çalışarak Fadime'nin gerçek benliği ile ideal benliği arasında bir köprü kurmalıdır. Günün sonunda Fadime kendisi için en doğru ve uygun olanı seçip hayatını şekillendirebilirsin. Kendi özgür iradesiyle yaptığı seçimlerin sorumluluklarını da üzerine almasını bilebilirsin.

5. Sonuç Olarak: Türkülerde Kadın Temsili ve Ruhsal Dayanıklılık

"Al Fadimem" türküsündeki Fadime karakteri, kültürel bir temsilden çok daha fazlasıdır. O, toplumsal baskıların, cinsiyet rollerinin, dini söylemlerin ve ailevi yapının şekillendirdiği bir bireydir. Türkülerdeki kadın figürleri çoğu zaman edilgen, sabırlı, bekleyen ve fedakâr ve anaç olarak betimlenir. Ancak bu tür figürlerin iç dünyalarının, yalnızca kültürel bir bakışla değil, psikolojik bir perspektifle de okunması gerekir. Çünkü bu figürler, toplumsal bilinçaltının sembolik anlatıcılarıdır. Bireylerin sahip olduğu biyolojik, kültürel ve bireysel farklılıklar dikkate alınarak kendi ilgi, istek ve ihtiyaçlarının da önemli olduğu anlayışı benimsenmelidir. Fadime, dışarıdan "al yanaklı, güzel bal gelin" olarak tanımlansa da, iç dünyasında çok daha karmaşık, çok katmanlı psikolojik bir yapı taşıyor olabilir. Estetik kaygılarla bezeli olan kadın tasavvuru ya da kadınlığa has haller, dışsal ya da fiziksel olan görünür güzellik kadar içsel gelişim ve insan eğitiminin kaçınılmaz bir parçası olan karakter ve kişilik gelişiminin de en az diğeri kadar önemli olduğu hususu ihmal edilmemelidir. Fadime'nin psikolojik danışmaya gitmesi, sadece bireysel bir değişim değil, aynı zamanda bir kültürel dönüşümün işareti olabilir.

Psikolojik danışma, bireyin içsel gücünü fark etmesine, kendi hikâyesini yeniden yazmasına ve geçmişiyile barışmasına fırsat tanır. Fadime, daha çok toplumun şekillendirdiği bir kadın kimliğinin temsilidir. Onun psikolojik danışmaya gitmesi, kendi hayatı üzerinde söz sahibi olma yolculuğunun başlangıcıdır. Psikolojik danışma süreci, "Fadime gibi kadınların" kendi soluklarını bulmaları, güçlenmeleri ve yaşamlarını yeniden inşa etmeleri için önemli bir imkan sunar. Türkülerdeki kadın karakterlerin içsel dünyalarını anlamak, yalnızca tarihi, edebi ya da müziksel bir analiz değil; aynı zamanda psikolojik bir derinlik ve anlam kazandırma çabasıdır. Bu nedenle kültürel metinlerin psikolojik danışma disipliniyle kesiştiği alanlar, ruh sağlığı çalışanları ve insanın ruhsal ve kişisel gelişimine ilgi duyanlar için kıymetli birer analiz alanı sunar.

TARİHİN ALTIN SAYFALARINDAN BİR YAPRAK

AFYONLU BİR YİĞİT

Yazar Yaşar SAYGILI – Mustafa UYAR

Ömer Lütfi Efendi, Afyon'da doğmuş, Milli Mücadele Dönemi'nde Türk Ordusu'nda görev yapan bir subaydır. Gözü pek, kararlı, atlıgandır. İkinci İnönü Muharebesi'nde 30-31 Mart 1921 gün ve gecesi İnönü ilçesinin doğusundaki Dodurga eteklerinden düşmanın eline geçmiş olan Kovalıca Köyünü ve köyün kuzeyindeki sırtlarla Çamlı Tepe'yi almak için alaydan aldığı emirle bölüğünün taarruz düzeni içinde avcı hattında düşmanın yaptığı topçu ateşi altında İnönü Ovası'nda hedeflerine taarruz ederler.

Ömer Lütfi Altınay'ın Askerlik günlerine ait bir fotoğrafı

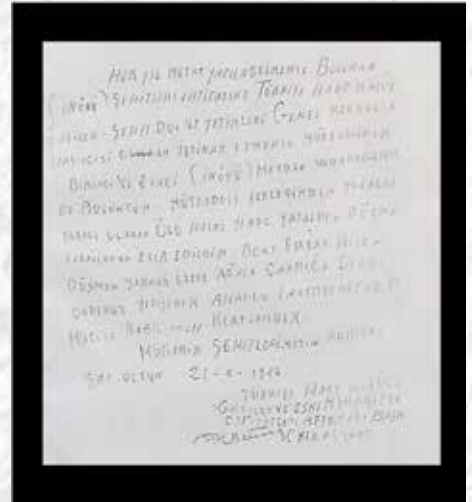
Sarısu deresi kenarına gediklerinde geçecek köprü olmadığı için su kenarındaki ağaçları keserek ilkel bir köprü yaparlar. Sarısu deresini düşman ateşi altında bölüğü ile geçerler. Çamlı Tepe'ye taarruz edip Yunan askerlerinin elinden Çamlı Tepe'yi geri alırlar. Bozguna uğrayan Yunan askerlerini Karaağaç Köyü'ne süren cesur Ömer Lütfi Efendi ve askerleri, Karaağaç Köyü'ne girdikleri zaman düşmanla göğüs göğüseye çarpışmış süngü süngüye yapılan muharebede kendilerine saldıran birçok düşman askerini savaş dışı bırakmıştır. Bu kıyasıya muharebede gözü pek Ömer Lütfi Efendi, düşman askerleri tarafından dört defa süngülenir ve Yunanlara esir düşer. Kahraman Ömer Lütfi Efendi, Yunan komutanı tarafından Türklere ibret olması için büyük bir çam ağacına gövdesinden bağlanır. Kollarından ipe gerdirilerek çarmıha gerilir. Üzerine benzin dökülür ve yakılmak istenir. Yakılması an meselesiyken 126. Alaydan Yüzbaşı Hilmi Efendi'nin askerleri ile kendi bölüğündeki sağ kalan askerlerin yetişmesiyle çarmıha gerildiği ağaçtan indirilmiş ve yakılmadan kurtarılmıştır. Yaralanıncaya kadar da fedakârca savaşmış bir subaydır.

Uydu görüntülerinden Ömer Lütfi Efendi'nin alayının taarruzunun anlatımı

Türk İstiklal Harbi İnönü Muharebesi anlatımında yer alan 126. Alayın Yunanlara taarruz ettiği harekâtı gösterir kroki

Ömer Lütfi Altınay 21 Haziran 1964 Pazar günü İntikam Tepe Şehitliğinde kendi el yazısıyla başına gelenleri kaleme aldığı yazı

Ömer Lütfi Altınay sergilenen bir top arabası üzerinde

Birinci İnönü, İkinci İnönü ve Sakarya Meydan Muharebesi'nde aldığı yaralarla birlikte düşmanın attığı iki piyade mermisini eceliyle ölene dek akciğerlerinde taşımıştır.

Sakarya Meydan Muharebesi'nde Yümekünlü'nün güvene sırtlarında yine alayının önünde cesaretiyle ilerlerken beşinci defa yaralanmıştır. Vücudundaki on iki savaş yarasıyla ve kahramanlıklarıyla adını tarihin kahramanları sayfasına şan ve şerefle yazdırmıştır.

Ömer Lütfi Altınay, 30 Ağustos törenlerinde Çalköy yakınındaki Zafertepe'de toplanan kalabalığa konuşma yaparken (30 Ağustos 1968 Cuma) Ömer Lütfi Altınay, 30 Ağustos Zafer Bayramı Töreninde Resmi Geçit Töreninde (Sağda)

Ömer Lütfi Efendi, soyadı kanunun çıkmasıyla Ömer Lütfi Altınay olur. Yüzbaşı rütbesiyle emekliye ayrılır. Hayatının bir gün sona ereceğini bilen Ömer Lütfi Altınay, doğduğu memlekete gömülmek istemez. Çocuklarına vasiyet olarak Bilecik İli Bozüyük İlçesine bağlı Karaağaç Köyü yakınındaki İntikam Tepe'de yatan silah arkadaşlarının yanına gömülmek istediğini söyler. Vasiyeti üzere bu vatan için dövuştüğü, şahadetlerine şahit olduğu askerlerinin, silah arkadaşlarının yanına defnedilir. Bugün İntikam Tepe Şehitliği'nde huzur uykusundadır.

Ömer Lütfi Altınay'ın 1959 yılında sağlığında ziyaret ettiği İntikam Tepe'de bulunan ve adına dikilen kitabe

Ciğerlerinde iki piyade mermisini taşıyan Ömer Lütfi Altınay! Sen ciğerlerinde kurşun taşıdıysan gam yeme. Tarih seni bağrında yaşıyor ve sonsuza dek yaşatacaktır. Ne mutlu sana!

Ömer Lütfi Altınay'ın Bozüyük İlçesi İntikam Tepe Şehitliğinde bulunan kabri

Kaynak: 30 Ağustos Zaferine Doğru Kahramanlarımız

GASTRONOMİ ŞEHİRİ

AFYONKARAHİSAR'IN

PATENTLİ LEZZETLERİ

Kübra UYANIK*

Bilindiği üzere Afyonkarahisar, 31 Ekim 2019 tarihinde UNESCO'nun "Yaratıcı Şehirler Ağı" (Creative Cities Network) kapsamında **Gastro-nomi Şehri** unvanını resmi olarak almıştır.

Türkiye'de Gaziantep (2015) ve Hatay (2017)'dan sonra bu prestijli ağına katılan üçüncü şehir olan Afyonkarahisar, çeşitlilik ve coğrafi işaretli ürünlerin tanıtımı kapsamında her yıl çeşitli etkinlikler ve festivaller ile yerli ve yabancı turistlerin ilgi odağı olmuştur. Aynı zamanda gastronomi turizminin merkezlerinden biri haline gelmiştir. Ürün/patent çalışmalarının aktif bir şekilde devam etmektedir

VELENSE AŞI

GÖÇE KÖFTESİ

PATLICAN BÖREĞİ

İLİBADA SARMASI (DOLMASI)

İşte Afyonkarahisar'ın bugüne kadar **Türk Patent ve Marka Kurumu** aracılığıyla tescillenmiş coğrafi işaretli ürünlerinin kapsamlı listesi:

Uluslararası (AB) coğrafi işaretli ürünler

Afyon Pastırması → AB tescili: 11 Haziran 2025
(Türkiye'nin AB'den tescilli 34. ürünü)

Afyon Sucuğu → AB tescili: 12 Haziran 2025
(Türkiye'nin AB'den tescilli 35. ürünü)

"Afyon / Afyonkarahisar" ile tescilli yemek ve tatlılar

Afyon Kaymaklı Ekmek Kadayıfı – 15 Ağustos 2017

Afyon Patlıcan Böreği – 29 Nisan 2021

Afyon Lokumu – 25 Ocak 2021

Afyon Kebabı – 29 Nisan 2021

* Aşçı

Afyon Ağzıaçığı (bükme çeşitlerinden biri) – 29 Nisan 2021

Afyon Bükmesi – 11 Haziran 2020

Afyon Velense Hamur Aşı (Afyon Velense Hamur Aşı) – 29 Nisan 2021

Afyon İlibada Sarması (İlibada Dolması) – 10 Mart 2021

“Afyonkarahisar” ürünleri

Afyonkarahisar Manda Yoğurdu – 27 Temmuz 2021

Afyonkarahisar Patatesli Ekmeği – 30 Temmuz 2018

Afyonkarahisar Göce Köftesi – 15 Kasım 2021

Afyonkarahisar Çullama Köfte – 17 Mart 2021

Afyonkarahisar Hurma Baklavası – 23 Mayıs 2022

Afyonkarahisar Mercimekli Pilav – 23 Mayıs 2022

Afyonkarahisar Övmesi – 23 Mayıs 2022

✓ İlçe bazlı lezzetler (Afyon sınırları içinde)

Dinar Taplama (Dinar Taptama) Köfte – 6 Haziran 2022

Emirdağ Dolgulu Köfte – 26 Mayıs 2021

Emirdağ Koyun Yoğurdu – 6 Eylül 2021

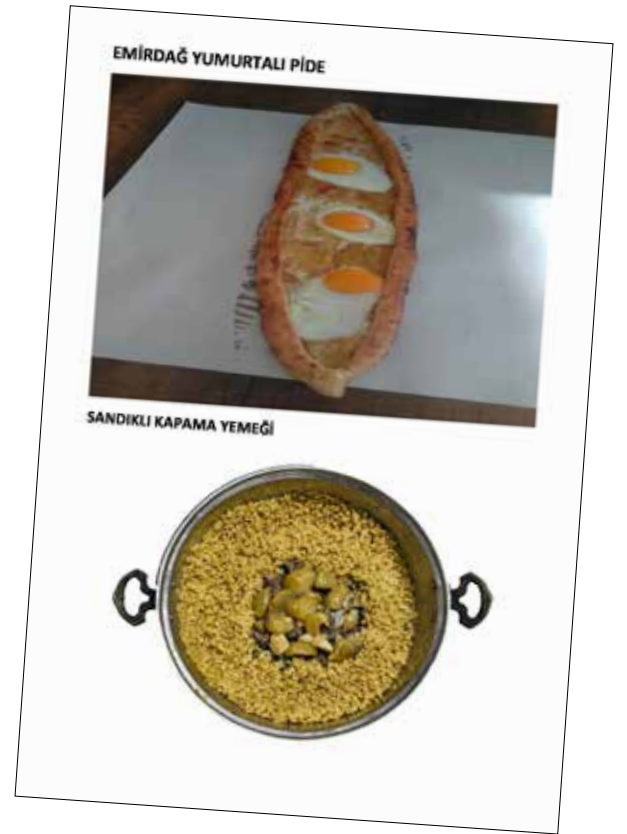
Emirdağ Yumurtalı Pide – 26 Mayıs 2021

Sandıklı Haşhaş Ezmesi – 20 Ocak 2022

Sandıklı Kapama Yemeği – 17 Aralık 2021 Sandıklı Kürek Helvası – 20 Ocak 2022

Sandıklı Saç Eti – 20 Ocak 2022

Şuhut Keşkek – 11 Aralık 2018

AFYONKARAHİSAR

Mutfağından

Hurma (Fırma) Baklavası

Hurma Baklavası Malzemeleri Nelerdir

- 4 su bardağı un
- 250 gr. tereyağ
- 1 çay bardağı sıvı yağ
- 1 yumurta
- 1 çay kaşığı kabartma tozu
- 1 fincan süt

Şurubu için:

- 4 su bardağı şeker
- 4 su bardağı su
- Yarım limon suyu

Hurma Baklavası Nasıl Yapılır

Tavada sıvı yağ kızdırılıp ateşten indirilir. Biraz soğuyunca tereyağ, kabartma tozu, süt ve un ilave edilerek hamur haline gelinceye kadar karıştırılır. Bu işlem sonucu elde edilen hamurdan ceviz büyüklüğünde parçalar kopartılır üstüne oval şekli verip iki parmakla bastırılır ve tepsiye dizilir. 200 derece ısıtılmış fırında pembeleşinceye kadar yarım saat pişirilir. Bu arada su ve şeker kaynatılır, içine iki-üç damla limon suyu eklenerek şerbet hazırlanır. Ilımlı hurma baklavasının üzerine şerbet ılık olarak dökülür. 1 saat bekledikten sonra servis yapılır.

Not: Yöresel dilde "Fırma Baklavası" denilir. Yerken hurma gibi ağızda dağıldığı için "Fırma Baklavası" adını almıştır. Fırma; hurma sözcüğünden gelmektedir.

Afiyet olsun.

Dünden

Bugüne

